

Nevenka Troha

POGREŠANI

**KDO SO BILI LJUDJE, KI SO
JIH MAJA 1945 V TRŽAŠKI
POKRAJINI ARETIRALE
JUGOSLOVANSKE OBLASTI**

Jugoslovanska armada je v začetku maja 1945 osvobodila celotno slovensko etnično ozemlje in zahodno od rapalske meje vzpostavila zasedbeno vojaško upravo. Za veliko večino primorskih Slovencev in velik del italijanskega delavstva je njen prihod pomenil osvoboditev, zmagoslavje in upanje na lepšo prihodnost. Večina drugih Italijanov v Julijski krajini pa je Jugoslovansko armado sprejela kot novega okupatorja, ki naj bi bil še hujši kot nemški, saj je bila zanje »slovanska« nevarnost večja kot nemška. Njihov odpor je še okrepilo ravnanje jugoslovanskih oblasti, ki so zlasti prve dni maja 1945, največ v Trstu in Gorici, aretirale več tisoč ljudi. Mnogi so bili po krajšem času

izpuščeni. Druge so usmrtili in vrgli v kraška brezna (fojbe) ali druge jame, največ v prvi polovici maja 1945, ali so jih deportirali v Jugoslavijo. Številni so se vrnili, drugi so umrli ali so jih ubili na poti, v zaporih in taboriščih vojnih ujetnikov.¹

Za ugotavljanje števila umrlih nam še vedno ostajajo le podatki iz italijanskih virov in virov anglo-ameriške Zavezniške vojaške uprave, ki je po 12. juniju 1945 upravljala cono A Julijske krajine.² V Sloveniji so ohranjeni le deli gradiva, med njimi tudi nekaj seznamov, med temi zlasti predlogi za aretacije.³ Celovitejše gradivo o tej problematiki je verjetno ohranjeno v arhivu vojaških sodišč JLA in v arhivu osrednje OZNE (UDV)⁴ v Beogradu. V tem gradivu bi vsaj za nekatere pogrešane verjetno našli podatke o času in kraju smrti, morebitne sodbe itd.

Po doslej ugotovljenih podatkih je pogrešanih (umrlih, ubitih) okrog 1500 oseb, ki so imele stalno bivališče na območju nekdanje Goriške in današnje Tržaške pokrajine in so jih v času jugoslovanske zasedbe celotne Julijske krajine, torej med 1. majem in 12. junijem 1945, aretirale jugoslovanske oblasti.⁵ V tem številu niso upoštevani tisti, ki tam niso imeli stalnega bivališča. Ker pa so v seznamu tudi pripadniki oboroženih formacij (raznih vej policije in vojske), lahko sklepamo, da teh drugih ni bilo veliko. Obenem pa je verjetno, da je med umrlimi, zlasti tistimi, ki so bili rojeni v drugih italijanskih deželah, naveden kdo, ki se je vrnil neposredno v domači kraj, česar pa pristojni organi v Julijski krajini niso zabeležili in je tako še vedno na seznamu pogrešanih. Posebno vprašanje so slovenski domobranci na Tržaškem, ki so bili v veliki večini prišleki iz osrednje Slovenije, medtem ko je bilo na Goriškem med njimi več domačinov (in so zajeti v seznamih). Pogrešani z območij nekdanje Tržaške pokrajine, ki so danes v Republiki Sloveniji, pa so zajeti v zbirki Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej, ki zajema umrle na območju Republike Slovenije. Teh je nekaj deset.⁶

1 O tej problematiki gl. Troha: *Komu Trst*, pogl. II/2 in II/3; Pirjevec, Troha, Dukovski, Bajc, Franzinetti, *Fojbe*.

2 Zavezniška vojaška uprava je zbirala podatke o pogrešanih, ki jih je dobivala zlasti od raznih italijanskih organizacij in političnih strank, pa tudi od tržaške kurije. Na tej osnovi je nastalo več seznamov, za katere pa moramo upoštevati, da so bili večinoma izdelani v času, ko je bil del zapornikov in vojnih ujetnikov še vedno v Jugoslaviji. Eden od teh, ki obsega 2471 deportiranih, je v NA, WO 204/2297.

3 Največ v ARS, v AS 1584.

4 OZNA = Organizacija za zaščito naroda. Ustanovljena je bila 13. 5. 1944 kot varnostna obveščevalna služba jugoslovanskega osvobodilnega gibanja. Ta se je marca 1946 razdelila na civilno Upravo državne varnosti (UDV, bolj znano po srbohrvaški kratici UDB, Uprava državne bezbednosti) in vojaško Kontraobveščevalno službo (KOS).

5 Za današnje Tržaško pokrajino so to podatki, objavljeni v publikacijah *Caduti, dispersi*; Cernigoj, *Operazione foibe*, z nekaterimi mojimi dopolnitvami. Pri citiranju sem uporabila pdf verzijo knjige. Za nekdanjo Goriško pokrajino so to podatki Nataše Nemeč v elaboratu: Seznam umrlih za posledicami aretacij jugoslovanskih oblasti maja 1945 na območju nekdanje Goriške pokrajine. Elaborat hrani Goriški muzej Nova Gorica.

6 Smrtne žrtve, INZ. Del je že objavljen na portalu *Zgodovina Slovenije - Sistory*.

Za aretacije, deportacije in usmrtitve, ki so jih izvajale jugoslovanske oblasti, se je uveljavil izraz »fojbe«. ⁷ Travmo, ki jo je del italijanskega prebivalstva doživljal med 40-dnevno jugoslovansko zasedbo Julijske krajine in svojci deportiranih tudi v naslednjih letih, ko niso imeli podatkov o usodi svojih bližnjih, skupaj z vprašanjem izseljevanja istrskih Italijanov, vse do danes uspešno izrablja italijanska politika. Fojbe so postale mit, sinonim za slovansko (slovensko) in obenem komunistično barbarstvo, dokaz za genocidnost Slovanov (Slovencev, Hrvatov, slavo-komunistov), ko se obenem pozablja na leta fašističnega zatiranja in na medvojne zločine. Za te kroge so vsi umrli nedolžne žrtve, krive edino tega, da so bili Italijani. Usmrčenih naj bi bilo deset tisoč, tudi dvajset tisoč in več ljudi. Naj opozorim, da poleg nepreverjenih podatkov in številnih podvajanj, nekateri seznanji navajajo umrle vse od septembra 1943, torej tudi t. i. istrske fojbe, ⁸ nekateri pa vse od aprila 1941, in celotno območje Julijske krajine, Furlanijo, pa tudi dele Jugoslavije, ki jih je zasedla italijanska vojska. V nekaterih so kot žrtve jugoslovanskih oblasti navedeni tudi v Jugoslaviji padli italijanski vojaki ipd. ⁹

Na drugi strani je levica, tako italijanska kot slovenska in hrvaška (jugoslovanska), večkrat zatrjevala, da so bili vsi umrli le fašistični zločinci, ki so prejeli zaslužen kaznen. Obenem pa je bila pogosto sposobna tudi kritičnega razmisleka in so njeni pogledi manj izključujoči. Do pred nekaj leti so po mojem mnenju upravičeno poudarjali, da je treba fojbe ocenjevati v času in prostoru – vrstni red je torej fašizem, vojna, fojbe. V zadnjih letih pa je med italijanskimi levičarskimi krogi zaznati tudi razmišljanja, ki so bližje tezam desnice. ¹⁰

7 Izraz fojba prihaja iz latinskega *fovea* (jama) in v istrskem narečju pomeni brezno. Prvič je izraz uporabil puljski dnevnik *Corriere istriano* 19. 10. 1943 po usmrtitvah v Istri septembra 1943, ko je opisoval izkopavanja usmrčenih. — Pirjevec, Troha, Dukovski, Bajc, Franzinetti, *Fojbe*, str. 54–57.

8 Po kapitulaciji Italije je septembra 1943 v Istri prišlo do spontanega maščevanja lokalnega prebivalstva nad fašisti, med katerim je bilo ubitih tudi nekaj nedolžnih ljudi. Po nekaterih ocenah je bilo ubitih okrog 470 ljudi, od teh v slovenskem delu Istre 26. O vprašanju istrskih fojb gl. Spazzali, *Foibe*, str. 141–152; Pirjevec, Troha, Dukovski, Bajc, Franzinetti, *Fojbe*, str. 242–252.

9 Tu navajam nekaj najbolj znanih del: Eno Pascoli: *Acqua azzurra d'Isonzo e sangue rosso d'Italia*. Franco Razzi: *Lager e foibe in Slovenia (testimonianze di italiani prigionieri di Tito nel 1945)*. Flaminio Rocchi: *Lesodo dei 350 mila giuliani, fiumani e dalmati. Gli scomparsi di Gorizia nel maggio 1945*. Paolo De Francesci (Luigi Papo): *Foibe*, Gianni Bartoli: *Le deportazioni nella Venezia Giulia, Fiume e Dalmazia*; v reviji *Storia illustrata*, serija objav o fojbah, leto 1983; Marco Pirina, Anna Maria d'Antonio, serija knjig v letih 1994–1998 v okviru društva *Silentius locimur* iz Pordenona. Leta 2005 je RAI posnela tudi film *Srce v breznu* (*Quore nel pozzo*), ki je izkrivljeno in tendenciozno prikazal dogajanje glede t. i. fojb.

10 Npr. izvajanje predsednika italijanske poslanske zbornice in vidnega člana Demokratične stranke levice Luciana Violanteja na srečanju s prvakom Nacionalnega zaveznitstva Gianfrancom Finijem v Trstu 14. 3. 1998. V protestni izjavi, ki so jo objavili po srečanju, so ugledni italijanski zgodovinarji opozorili, da je v italijanski javnosti vse do danes malo znanega o ravnanju italijanskega okupatorja med drugo svetovno vojno. Podpisniki poudarjajo, da bi morala Italijanska republika nase prevzeti vsaj krivdo, da »v svoj kolektivni spomin ni vnesla vojnih zločinov, s katerimi se je v Jugoslaviji (pa tudi v Etiopiji in Grčiji) umazala monarhofašistična Italija in da ni nikoli postavila pred sodišče visokih oficirjev in hierarhov režima, ki so izdajali zločinske ukaze za zatiranje civilnega prebivalstva«,

Torej, genocid ali kaznovanje za zločine? V raziskavi sem skušala odgovoriti na vprašanje, kdo so bili umrli, kaj je njihova (ker gradiva o sojenju, če je sploh bilo, nimamo) domnevna krivda za to, da so doživeli takšno usodo. Pri tem sem raziskavo omejila na območje današnje Tržaške pokrajine, za katero je v virih najti bolj izčrpne podatke.

Osnovno gradivo so sezname umrlih, ki jih je izdelal Furlanski inštitut za zgodovino odpornišva, in seznam, ki ga je objavila Claudia Cernigoi.¹¹ Te podatke sem primerjala s podatki v slovenskih arhivih. Gradivo o tej problematiki je zlasti v Arhivu Republike Slovenije, in sicer v fondih AS 1584, Zbirka gradiva organov in organizacij za boj proti fašizmu v coni A Julijske krajine, AS 1589, Centralni komite Zveze komunistov Slovenije, AS 1583, Mestni osvobodilni svet Trst, AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve, AS 1582 in 1818, Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko primorje in Trst. Na osnovi tega gradiva sem izdelala Seznam umrlih za posledicami jugoslovanskih aretacij maja 1945 na območju današnje Tržaške pokrajine, iz katerega sem črpala tudi vse podatke za analizo. Ker pa so v gradivu navedene obtožbe za posameznike le domnevne, saj gradiva o sojenju, če je le-to sploh bilo, ni na razpolago, je seznam internega značaja in pri navajanju domnevnih kaznivih dejanj za tiste, ki so bili osumljeni zločinskih dejanj, ne navajam imen.

Med 601 umrlim z območja današnje Tržaške pokrajine je za 142 najti podatke, da so bili deportirani v Jugoslavijo. To pomeni, da jih je bilo najmanj toliko deportiranih, zagotovo pa bistveno več, ker so podatki o usodi mnogih zelo pomanjkljivi. Med temi 142 jih je 78 navedenih v knjigah zaporov Ozne v Ljubljani, kjer je tudi v opombah zabeleženo, da so bili 23. decembra, 30. decembra 1945 ali pa 6. januarja 1946 odpeljani iz zaporov, nakar so pogrešani.¹² Kljub iskanju v raznih arhivskih fondih, ki jih hranijo slovenski arhivi in sodišča, mi o njihovi usodi ni uspelo dobiti podatkov. Drugi so večinoma umrli v taborišču vojnih ujetnikov v Borovnici pri Ljubljani in v zaporih. V Jugoslavijo je bila poslana, a na poti v noči med 24. in 25. majem 1945 usmrčena skupina 18 zapornikov in vržena v fojbo Jamen dol (Plutone) med Bazovico in Gropado. Med njimi je bilo največ agentov javne varnosti, a tudi sodelavec italijanskega osvobodilnega gibanja Mario Ponso. Likvidatorji so bili pripadniki Narodne zaščite (člani t. i. bande Steffé). Jugoslovanske oblasti so jih aretirale. Trije so bili ubiti na begu.¹³

v: *L'Unità*, 19. 3. 1998. O vprašanju slovenskega zgodovinopisja o tem vprašanju gl. Troha, Slovenski zgodovinarji in vprašanje fojb. Italijanski parlament je z zakonom št. 92 z dne 30. 3. 2004 uzakonil, da je 10. 2. dan spomina na žrtve fojb in eksodusa Italijanov iz Istre in Dalmacije in drugih dogajanj ob italijanski vzhodni meji.

11 *Caduti, dispersi*; Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 63–118.

12 ARS, AS 1931. Knjiga zaporov Ozne v Ljubljani; registri.

13 Na begu sta bila sprva ubita člana skupine Giovanni Steffé in Carlo Mazzoni, ki sta v seznamu *Caduti*,

Med 601 umrlim je 582 moških, med njimi 9 mladoletnih (letniki 1927, 1928), in 19 žensk, med njimi tudi dojenčica Miranda Deancovich, ki je bila z družino prepeljana v Split in je tam decembra 1945 umrla. Med ženskami je vsaj polovica Slovenk, torej, če primerjamo, veliko več kot med moškimi.

Pred letom 1880 so bili rojeni trije. Giovanna Drassich, gospodinja, rojena 7. aprila 1876 v Buzetu, je bila ubita med proitalijanskimi demonstracijami, ki so izbruhnile v Trstu 5. maja 1945.¹⁴ Giovanni Rathofer, rojen 17. aprila 1879 v Ilirski Bistrici, lastnik trgovine na Reki, je bil odpeljan 29. maja in ubit na Reki, Alberto Pertot, rojen 8. aprila 1878 v Trstu, pa je bil učitelj, ki so ga partizani maja 1945 ubili v Križu pri Trstu.

Poleg že omenjene dojenčice je med pogrešanimi več tistih, ki so bili rojeni med letoma 1925 in 1928. Najmlajši na seznamu *Caduti, dispersi* je sicer Eugenio Delmestre, rojen 30. decembra 1928 v Trstu, ki je bil pripadnik Milice za teritorialno obrambo (*Milizia per la difesa territoriale*, MDT). Umril je šele 2. novembra 1952, vzrok smrti pa naj bi bile posledice deportacije v Jugoslavijo. Ker je umrl več kot sedem let po aretaciji, ga v svojem seznamu ne navajam. Tudi naslednji, Duilio Brosolo, rojen 12. novembra 1928 v Trstu, je bil pripadnik MDT. Bil je med skupino bolnikov in ranjencev v vojaški bolnici v malem semenišču v Gorici, ki so jih odpeljali 18. maja 1945 in so pogrešani. Po podatkih iz jugoslovanskih virov je slovenskim partizanom posredoval informacije o premikih sovražnih enot v Pontablju. Pripadnik MDT je bil tudi Mauro Ingravalle, rojen 11. marca 1928 v Saloni, ki je bil odpeljan iz vojašnice na Ulici Rosetti v Trstu in poslan proti Dekanom, nakar se za njim izgubi vsaka sled. Iz bolnice v malem semenišču v Gorici je bil 18. maja odpeljan tudi Fulvio Mirengo, rojen 4. junija 1928 v Trstu, ki se je priključil oddelkom vojske Italijanske socialne republike (RSI),¹⁵ da bi se tako izognil odhodu na prisilno delo v Nemčijo. Oddelkom RSI je pripadal tudi

dispersi navedena kot deportirana civilista. Pri ponovnem poskusu pobega je bil ubit še Ottorino Zoll. — Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 133–136.

- 14 Nekateri proitalijanski viri poročajo o kar štirideset tisoč udeležencih demonstracije proitalijanskih krogov, ki je bila v Trstu 5. 5. 1945, kar pa je pretirano, saj je bilo v takratnih razmerah v Trstu nemogoče zbrati v tako kratkem času tolikšno število ljudi. Jugoslovanska vojska je na demonstrante streljala, pet ljudi ubila in nekaj deset ranila. CLNG je med drugim posredoval tudi v Rimu pri zavezniških oblasteh. — ASDMAE, AP 1930–1945, Jugoslavija, b. 149. Vojaško poročilo o vstaji domoljubov, ki se je začela v Trstu 30. aprila, 12. 5. 1945. Po drugi strani pa je Glavni štab Slovenije poročal, da je prišel v Trst nenadoma kamion bersaljerjev, oblečenih v angleške uniforme, ki so z manjšo skupino civilistov poskušali demonstrirati za italijanski Trst. Civilisti so hoteli razorožiti jugoslovansko vojsko, prišlo je do streljanja, en Italijan je bil ubit. Ubiti naj bi bil v nemški službi. — ARS, AS 1277, šk. 35/15. Depeša Glavnega štaba Slovenije, 5. 5. 1945.
- 15 *Repubblica sociale italiana*, RSI, po mestu, kjer je imela sedež vlada, poimenovana tudi Salojska republika (*Repubblica di Salò*). Ustanovljena je bila z nemško pomočjo 13. 9. 1943, vodil jo je Benito Mussolini. Julijska krajina pa je bila skupaj z delom Slovenije, ki je bil do kapitulacije Italije vključen v t. i. Ljubljansko pokrajino, kot Operacijska cona Jadransko primorje (*Operations Zone Adriatisches Küstenland*, OZAK) pod neposredno nemško okupacijo.

Antonino Rubino, rojen 15. septembra 1928 v Trstu, ki je bil aretiran 10. maja 1945 na Reki in je pogrešan. Tako kot oče pa je bil pomožni agent javne varnosti Antonio Aldo Antonio, rojen 19. januarja 1928 v Tunisu, ki je bil aretiran 2. maja na sedežu Posebnega inšpektorata javne varnosti na Ulici Galilei.¹⁶

Na seznamu umrlih je pet tistih, ki so bili rojeni leta 1927. Med njimi je bil Carlo Murra, rojen 9. aprila 1927, ubit med proitalijansko demonstracijo 5. maja 1945 v Trstu. Dva sta sodelovala v proitalijanski vstaji konec aprila v Trstu. Angelo Di Bello, rojen 30. maja 1927 v Trstu, je bil študent in prej pripadnik enote X MAS. Odpeljan je bil 1. maja. Giorgio Mercari, rojen 12. marca 1927 v Trstu, pa je bil pripadnik Mestne straže in nato med proitalijansko vstajo komandir čete brigade Venezia Giulia, ki je bila del italijanskega Korpusa prostovoljcev svobode (Corpo volontari della libertà, CVL). Tako kot več drugih pripadnikov te enote je bil aretiran 22. maja, odpeljan v ljubljanske zapore Ozne, kamor je prišel 30. maja. Od tam je bil odpeljan 30. decembra 1945 in je pogrešan.¹⁷ Mestni straži je pripadal tudi Silvio Monfelcon, rojen 24. maja 1927 v Trstu in odpeljan 2. maja. Paolo Marotta, rojen 6. maja 1927 v Priolu, pa je bil finančni stražnik, aretiran 1. maja 1945.

Kljub temu da je za italijanske desničarske kroge Trst najbolj italijansko mesto (Trieste, città italianissima), med umrlimi prevladujejo tisti, ki so bili rojeni v drugih italijanskih deželah. Teh je namreč 346 ali 58 % vseh. Če so bili ti po narodnosti Italijani, je težje ugotoviti narodnostno strukturo za 255 domačinov, tudi zato, ker so Slovenci in Hrvati največkrat navedeni s poitalijančenimi imeni in priimki. Nesporno je med pogrešanimi 26 Slovencev, en Hrvat, en Rus in en Nemec. Ob njih je 118 oseb, od katerih vsaj eden od staršev ni bil italijanskega porekla (86 jih ima slovensko, 27 hrvaško, 4 nemško in 1 madžarsko).

Po klasifikaciji v knjigi *Caduti, dispersi* je med umrlimi 181 civilistov. Med temi je kar 55 oseb, za katere je v jugoslovanskih virih navedeno, da so bili policijski konfidenti, pripadniki fašističnih skvader, črnih brigad, pazniki v zaporih ipd., ki jih sama ne opredeljujem kot civiliste. Po tej opredelitvi je torej med 601 pogrešanim 475 pripadnikov oboroženih formacij in 126 civilistov.

V nadaljevanju razčlenjujem usodo pogrešanih oseb.

¹⁶ ARS, AS 1584, ae 129, 140, 141.

¹⁷ ARS, AS 1584, ae 129, 140, 141; AS 1931. Zaporne knjige, registri. Vpis v zaporni knjigi Ozne pod št. 1722, v zaporni knjigi sodnih zaporov pod št. 2062 (v nadaljevanju Zaporne knjige, Ozna, št., zapori, št.).

PRIPADNIKI OBOROŽENIH FORMACIJ

Agenti javne varnosti¹⁸

Največ obtožb o tem, da so zagrešili zločine in druga kazniva dejanja, je proti agentom javne varnosti, t. i. kvesturinom. Velika večina je bila rojena v drugih italijanskih deželah, največ v južni Italiji. Še zlasti težke so obtožbe proti skupini agentov, ki so pripadali zloglasnemu Posebnemu inšpektoratu javne varnosti, torej instituciji, ki je bila med tistimi, ki so v Julijski krajini izvajale represijo, ena najbolj krutih in učinkovitih.¹⁹ Ustanovljen je bil aprila 1942, najprej kot Generalni sekretariat, in je bil neposredno podrejen notranjemu ministrstvu, tako da nad njimi nista imeli nadzora ne lokalna kvestura²⁰ ne prefektura.²¹ Imel je široke diskrecijske pristojnosti in je izvajal represijo nad porajajočim se slovenskim in hrvaškim osvobodilnim gibanjem, ki se je razvilo po italijanski okupaciji t. i. Ljubljanske pokrajine in nekaterih drugih jugoslovanskih ozemelj. Štel je približno 180 pripadnikov. S kratkim presledkom septembra in oktobra 1943 ga je ves čas vodil Giuseppe Gueli, ki je bil februarja 1947 pred Posebnim porotnim sodiščem Zavezniške vojaške uprave v Trstu²² obsojen na vsega osem let zopora, zgolj zaradi kolaboracije. Redno porotno sodišče ga je po pritožbi aprila 1948 nato obsodilo na osem let in enajst mesecev zopora.²³

Inšpektorat je imel najprej sedež v zgradbi na Ulici Bellosguardo 8 v Trstu, ki so jo ljudje kmalu poimenovali »Villa Triste« (Nesrečna vila), decembra 1944 pa se je preselil na Ulico Cologna 6-8. Njegovi pripadniki so sistematično uporabljali brutalne metode preiskovanja in zasliševanj. Mučili so tako tiste, ki so bili

18 Javna varnost (Pubblica sicurezza) je bila reorganizirana leta 1927 z ustanovitvijo Generalnih političnih inšpektoratov. Redna policija je imela nalogo dnevnega nadzora nad aktivnimi pripadniki opozicije in njihovo nevtralizacijo, tajna politična policija (Ovra) pa je imela nalogo zatreti antifašistične dejavnosti. Delovala je na osnovi Enotnega besedila zakonov javne varnosti (Testo unico delle leggi di pubblica sicurezza), ki je bilo uzakonjeno s kraljevim ukazom št. 776 z dne 18. 6. 1931. Zakon je z nekaterimi spremembami in dopolnitvami veljaven še danes.

19 V Italiji sta bila ustanovljena samo dva posebna inšpektorata javne varnosti (Ispettorato speciale di pubblica sicurezza), poleg tega v Julijski krajini še na Siciliji za boj proti banditizmu. – Škerl, *Primorska 1941–1943*, 2. del, str. 314. Dokumenti, pričevanja in poročila o delovanju inšpektorata, njegovega vodje Giuseppeja Guelija in njegovih pripadnikov so v arhivu Deželnega inštituta za zgodovino osvobodilnega gibanja Furlanije – Julijske krajine v Trstu, XIII/896-917.

20 Kvestura (Questura) je eden od uradov italijanske Državne policije (Polizia di Stato), ki ima pristojnosti v posamezni pokrajini in sodi pod notranje ministrstvo. Njena osnovna naloga je zagotavljanje javnega reda in miru v pokrajini. Vodi jo kvestor, ki je na čelu uprave javne varnosti v pokrajini.

21 Prefektura (Prefettura) sodi pod pristojnost notranjega ministrstva. Vodi jo prefekt, ki je v pokrajinah predstavnik osrednje vlade.

22 Posebno porotno sodišče je ustanovila anglo-ameriška Zavezniška vojaška uprava cone A Julijske krajine. Med drugim je bila njegova naloga sojenje osumljenih fašističnih zločincov in kolaboracije. – Troha, *Žrtve druge svetovne vojne na Slovenskem*.

23 *Nazionalismo e neofascismo*, str. 171, 172.

osumljeni, da sodelujejo v osvobodilnem gibanju, kot tudi njihove sorodnike in sokrajane, med njimi tudi veliko žensk. Represija se ni zmanjšala niti potem, ko je 12. marca 1943 proti mučenju protestiral tržaško koprski škof Antonio Santin.²⁴ Inšpektorat je bil del sistema represije, ki je vključevala tudi množične internacije v italijanska koncentracijska taborišča,²⁵ številne procese pred Posebnim sodiščem za zaščito države, represalije v vaseh na Krasu in v Istri, vaščani katerih so bili osumljeni, da sodelujejo s partizani. Po padcu fašizma 25. julija 1943 je inšpektorat nemoteno nadaljeval z delovanjem, in sicer pod poveljstvom XXIII. armadnega zbora z nalogo izvajati represijo proti t. i. prevratnikom.

Deloval je tudi po kapitulaciji Italije, formalno sicer v okviru policije Italijanske socialne republike, dejansko pa v okviru IV. urada Sicherheitsdiensta (SD), nacistične varnostne službe, in bil podrejen višjemu vodji SS ter policije in poveljniku Operativnega štaba za boj proti bandam v Operacijski coni Jadransko primorje (OZAK) Odilu Globocniku. V tem obdobju so pripadniki inšpektorata in pomožnih oddelkov, ki so mu bili priključeni – med njimi je bil zloglasni komisariat na Ulici San Michele²⁶ – med protipartizanskim delovanjem ne le izvajali nasilje in zločine, ampak so se pogosto zatekali tudi k tatvinam, izsiljevanju, odvzemanju zasebne lastnine žrtev, torej k ravnanju, ki so ga občasno kaznovale celo nemške okupacijske oblasti. Med drugimi so aretirali in izročili nacistom tudi veliko vodilnih predstavnikov italijanskega Narodnoosvobodilnega odbora Julijske krajine v Trstu (Comitato di liberazione nazionale Giuliano, CLNG) in slovenskega osvobodilnega gibanja. Mnogi so bili poslani v taborišče Rižarna v Trstu in/ali v nacistična koncentracijska taborišča, nekaj jih je med mučenjem tudi umrlo.²⁷ Inšpektorat je sodeloval tudi pri aretacijah Judov.

V obveščevalnem poročilu sodelavca Ozne iz januarja 1945 je med drugim navedeno: »V zaporih pri jezuitih v Trstu je zaprtih več deklet, ki so doma vse iz okolice Trsta. Morala teh je odlična. V zaprtih, mrtvaških vozovih jih vozijo na zasliševanja na Ispettorato v ulici Cologna. Zasliševalci uporabljajo vse mogoče

24 Škof Antonio Santin, ki je tudi sam zbral dokumentacijo o mučenjih zapornikov, med katerimi so bile tudi mlade noseče ženske, je poslal protest notranjemu ministrstvu, ki je nato odredilo »inšpekcijo«, po kateri pa se ni nič zgodilo. Duhovniku, ki je Santina obvestil o zločinih, do katerih je prihajalo na inšpektoratu, je Gueli zagrozil, da ga bo izročil Posebnemu sodišču za zaščito države. – *Nazionalismo e neofascismo*, str. 257.

25 O tem več v Capogreco, *Fašistična taborišča*.

26 Komisariat, ki so ga sestavljali agenti politične policije, je bil po nalogu nemške SS ustanovljen leta 1944 ter še isto leto razpuščen, člani pa so bili avtomatično vključeni v odrede črnih srajc. Njegova naloga je bila preganjati pripadnike osvobodilnega gibanja, pošiljati ljudi v koncentracijska taborišča in ubijati. »Znani« so bili po čiščenjih terena (rastrellamentih), ropih itd. — ARS, AS 1584, ae 418.

27 V Rižarni so bili med drugimi jeseni 1944 mučeni in ubiti vodja tržaške federacije KPI Luigi Frausin, član te federacije Antonio Vincenzo Gigante in eden od najvidnejših organizatorjev slovenskega osvobodilnega gibanja na Primorskem Anton Velušček.

znane metode za priznanje. Električni stol, pretepanje s knuto in s pestmi so najobičajnejša mučila. Dekleta so trdna. Iz zaprtih mrtvaških voz pa odmeva pogosto vesela partizanska pesem, ki jo čujejo tudi ljudje po ulici.«²⁸

Posebno porotno sodišče ZVU je v sodbi, ki jo je izdalo 25. februarja 1947 proti Guseppeju Gueliju in drugim pripadnikom inšpektorata, med drugim zapisalo, da je inšpektorat služil nacistični SS kot sredstvo za uresničitev njenih političnih in policijskih ciljev. Pri tem sta bila še posebej izpostavljena Gaetano Collotti in njegova skvadra.²⁹

Kot sem že omenila, so pripadniki inšpektorata izvajali tudi kazenske pohode v okolico Trsta. Vodja te enote in po izpovedih žrtev eden najhujših mučiteljev Gaetano Collotti je tik pred koncem vojne zbežal iz Trsta. Pri Trevisu so ga zajeli partizani in 27. aprila 1945 skupaj z nekaterimi drugimi pripadniki te enote ubili. Toda Italijanska republika ga je za zasluge v spopadu s partizani, ki je bil 10. aprila 1943 na Tolminskem, januarja 1954 odlikovala z bronasto medaljo za vojaške zasluge. Kot piše v obrazložitvi, si je odlikovanje zaslužil, ker se je sam pogumno spopadel s skupino oborožencev, uspel enega ubiti, enega ujeti in enega, ki je nato pobegnil, raniti.³⁰ Medalja mu je bila podeljena na slovesnosti ob 102. obletnici ustanovitve Javne varnosti, ki je bila 1. novembra 1954 v Palermu.³¹

Med drugimi je Collotti s sodelavci februarja 1945 aretiral in mučil Ercola Mianija, ki je bil po 25. juliju 1943 eden od ustanoviteljev Stranke akcije v Trstu in član CLNG. Miani je bil nato po posredovanju nekaterih fašističnih krogov, ki so verjetno taktizirali zaradi bližajočega se konca vojne, izpuščen. Med proitalijansko vstajo v Trstu konec aprila 1945 je bil Miani vodja enot Giustizia e libertà (Pravičnost in svoboda). Iz protesta zaradi podelitve odlikovanja svojemu mučitelju Collottiju je odklonil zlato medaljo za vojaške zasluge, ki mu je bila nato podeljena posmrtno. Miani je po podelitvi odlikovanja Collottiju 25. novembra 1954 v imenu Deželnega društva za zgodovino osvobodilnega gibanja in republikanske stranke pisal protestno pismo takratnemu italijanskemu predsedniku Luigiju Einaudiju. Sledila so protestna pisma italijanskih komunistov in socialistov. Na proteste protifašistov je ministrstvo po petnajstih mesecih odgovorilo, da se odlikovanje, ko je enkrat podeljeno, ne more odvzeti. Proti tej obrazložitvi je Miani 16. februarja 1956 protestiral tudi pri novem predsedniku Italijanske republike Giovanniju Gronchiju, a ponovno je bil protest zaman.³²

28 ARS, AS 1491, dodatno gradivo Julijske krajine. Situacijsko poročilo za čas od 1. 1. do 28. 2. 1945; *Nazionalismo e neofascismo*, str. 174, 175.

29 *Nazionalismo e neofascismo*, str. 258.

30 *Gazzetta Ufficiale*, št. 12, 16/1/54.

31 *Nazionalismo e neofascismo*, str. 256; *Colotti, L'Ispektorato*.

32 *Nazionalismo e neofascismo*, str. 260–265; *Ercole Miani*.

Za več agentov javne varnosti je v dokumentih navedeno, da so bili skvadristi,³³ agenti SS, zasliševalci, fanatični agenti v službi Nemcev, da so požigali vasi, mučili brez usmiljenja, sodelovali pri kazenskih pohodih na Krasu, pri čiščenju terena (rastrellamentih). Po podatkih v dokumentih jih je 14 pripadalo zloglasni Collottijevi skvadri.

Za 25-letnega Tržačana, agenta Posebnega inšpektorata,³⁴ viri navajajo, da je bil »desna roka Collottija in morda še bolj krut kot on. Lovil je partizane tako v mestu kot v zaledju. Brez usmiljenja je požigal vasi. Ve, kje so pokopane njegove žrtve.«³⁵ Pripadniki Narodne zaščite so ga 2. maja 1945 aretirali na sedežu komisariata na Ulici San Michele. Drugih podatkov o njegovi usodi ni. Verjetno je bil usmrčen v nekaj dneh po aretaciji.³⁶ 47-letnega pomožnega agenta Posebnega inšpektorata na Ulici Bellosguardo in nato komisariata na Ulici San Michele, rojenega v Neaplju, je Narodna zaščita aretirala na cesti. 21. maja je bil odpeljan v Ajdovščino. V dokumentih je navedeno, da je bil zagrizen fašist, kolaboracionist in vohun.³⁷ Dve leti starejšega Neapelčana so pripadniki Narodne zaščite aretirali na domu in ga odpeljali v zapore Coroneo v Trstu. V virih piše, da je bil skvadrist, udeleženec pohoda na Rim,³⁸ nosilec liktorskega pasu in član vodstva fašija v Trstu. Bil je poseben agent inšpektorata na Ulici Bellosguardo in komisariata na Ulici San Michele in član Collottijeve enote, ki je imela »nalogo preganjati aktiviste OF, jih pošiljati v koncentracijska taborišča in ubijati. Znani so bili po rastrellamentih, ropih, ubojih, ki so jih izvajali po vaseh na Krasu.« Bil je tudi ovaduh in je pred prihodom v Trst ovadil trinajst ljudi v Chiurciu v bližini Astija. Po podatkih Cernigojeve je bil ubit v bližini Bazovice, niso pa ga vrgli v rudniški jašek.³⁹

Dne 5. maja 1945 je bil aretiran 32-letni agent Posebnega inšpektorata javne varnosti, rojen v Catanii. Zaslišali so ga 15. maja in 17. maja deportirali v zapore

33 Mussolini je 23. 3. 1919 v Milanu ustanovil prve bojne fašije (fasci di combattimento), v katere so se v kratkem času vključile akcijske skvadre (squadra d'azione = akcijska četa), ki so po Italiji nastajale po 1. svetovni vojni, in to v glavnem iz nekdanjih vojakov, in ki so delovale proti socializmom, z namenom preprečiti v Italiji izvedbo revolucije. Vključevanje sprva ni bilo množično, razen v takrat še zasedeni Julijski krajini, ki je bila priključena k Italiji s podpisom pogodbe v Rapallu novembra 1920, in kjer so jih podpirali tudi drugi nacionalistični krogi. V bojne fašije so se vključili tudi D'Annunzijevi reški legionarji. Po pohodu na Rim 28. 10. 1922 in fašističnem prevzemu oblasti so bojne fašije reorganizirani. 1. 2. 1923 je bila ustanovljena Prostovoljna milica za državno varnost (MVSN), ki je delovala vse do kapitulacije Italije septembra 1943 (o MVSN gl. op. 74).

34 V besedilu izpuščam imena tistih, ki jih podatki v virih bremenijo zločinskih dejanj, ni pa na razpolago virov o morebitnem sojenju in dokazani krivdi.

35 ARS, AS 1584, ae 466.

36 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129.

37 ARS, AS 1584, ae 141, 129, 418, 466.

38 Fašizem je s pohodom na Rim, ki ga je vodil Benito Mussolini, 28. 10. 1922 prevzel oblast.

39 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 418, 466; AS 1582, šk. 3. Seznam predlogov za aretacije; Cernigoj, *Operazione foibe*, str. 49.

Ozne v Ljubljani, kjer je bil 20. junija premeščen v zapore v prisilnih delavnicah na Poljanskem nasipu. Od tam je bil 30. decembra 1945 odpeljan neznano kam. Bil naj bi eden od najhujših mučiteljev Collottijeve skvadre. Zanj v dokumentih napačno navajajo, da je bil ustreljen v Carboneri pri Trevisu, kjer je bil s skupino drugih ubit Collotti.⁴⁰ V zapore v Ljubljano je bil 17. maja pripeljan tudi 23-letni agent, rojen v Viterbu, tudi on eden najhujših mučiteljev Posebnega inšpektorata. Zaslišan je bil že 7. maja 1945. Tudi on je bil 30. decembra 1945 iz zaporov prepeljan neznano kam.⁴¹ Tudi 42-letni agent Posebnega inšpektorata, doma iz Livorna, ki je sodeloval pri aretacijah sodelavcev osvobodilnega gibanja, je bil 17. maja 1945 prepeljan v zapore v Ljubljano in od tam odpeljan 23. decembra 1945.⁴² Pripadnik Collottijeve skvadre je bil tudi 39-letni agent, rojen v Barletti pri Bariju, ki je bil aretiran 11. maja na Miljah, v ljubljanske zapore pa je prišel 23. junija. Od tam je bil odpeljan 6. januarja 1946. Med dejanji, ki so ga bremenila, je navedeno tudi, da je bil v eksekucijskem vodu, ki je leta 1930 izvedel ustrelitev na 1. tržaškem procesu obsojenih štirih protifašistov.⁴³ Sorodniki so po vojni poizvedovali o njegovi usodi. Predstavnštvo Italije v Beogradu je obvestilo svoje zunanje ministrstvo, da so 15. aprila 1949 prejeli verbalno noto št. 45216, v kateri jim jugoslovansko zunanje ministrstvo sporoča, da je bil ta italijanski državljani januarja 1946 pred vojaškim sodiščem v Ljubljani obsojen na smrt zaradi zločinov, ki jih je kot pripadnik fašističnih formacij zakrivil med vojno nad protifašisti v Julijski krajini.⁴⁴ To je zanimiv podatek, saj dokumentov o tem, da so bili tisti, ki so bili konec decembra 1945 ali v začetku januarja 1946 odpeljani iz zaporov v Ljubljani, sojeni, doslej nisem našla.

Posebna je zgodba 24-letnega Tržačana, ki je bil po navedbah dokumentov aretiran 3. maja 1945, zaslišan 9. maja, v zapore v Ljubljano je prišel 15. maja, od tam pa je bil odpeljan 23. decembra 1945. Bil je podoficir Collottijeve skvadre in v virih opredeljen kot nevaren kriminallec. Javni tožilec za sojenje fašističnih zločinov v Trstu Adelmo Nedoč⁴⁵ je 16. junija od poveljstva Narodne zaščite

40 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 418, 466; Zaporne knjige, Ozna št. 1744.

41 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 143, 418; Zaporne knjige, Ozna št. 1402.

42 ARS, AS 1584, ae 141, 140, 129, 131, 466; Zaporne knjige, Ozna št. 1761.

43 ARS, AS 1584, ae 141, 129; Zaporne knjige, Ozna št. 2406.

44 ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslovania, b. 606. Dopis predstavnštva Italije v Trstu italijanskemu zunanjemu ministrstvu, 20. 4. 1949. Ker je to edini in posredni dokument o sojenju, tudi to ime izpuščam.

45 Ljudsko sodišče za sojenje fašističnih zločinov proti obstoju in svobodi ljudstva in demokratičnim ustanovam je Konzulta mesta Trst ustanovila 21. 5. 1945. Krivda se je ugotavljala za vsa leta od začetka fašizma. Obenem so bila za takšna dejanja deloma še naprej pristojna tudi vojaška sodišča, zato so v praksi ravnali tako, da so vojaška sodišča odstopala civilnim v sojenje posamezne zadeve, ki niso bile izrazito vojaškega značaja. V Trstu je bilo po sporazumu med vojaškimi in civilnimi organi posebno ljudsko sodišče pristojno za civilne osebe, za vojne zločine pa še naprej vojaška sodišča. Predsednik sodišča je postal Umberto Sajovitz, Italijan in asistent na univerzi, posebni javni tožilec pa prav tako Italijan Adelmo Nedoč. Ta je potem, ko je bila 12. 6. 1945 v coni A vzpostavljena

zahteval, da ga izpustijo. Enako zahtevo je 21. avgusta poslal poveljstvu zbirnega taborišča na Prestranku, z obrazložitvijo, da naj ne bi zakrivil fašističnih zločinov, hkrati pa bi lahko dal nekatere informacije o sodelavcih CLNG, ki so bili v času mirovnih pogajanj naklonjeni ohranitvi rapalske meje in tako politični nasprotniki tistih, ki so se zavzemali za priključitev Julijske krajine k Jugoslaviji. Enako zahtevo je dal tudi predsednik Posebnega ljudskega sodišča v Trstu Umberto Sajovitz.⁴⁶ 3. januarja 1946 pa je Nedoch ponovno posredoval pri javnem tožilcu PNOO Stanku Peterinu, naj ga vrnejo v Trst, saj naj bi bil interniran na osnovi ovadbe enega od vodij CLNG, ime katerega bo povedal v neposrednem pogovoru (mislil je Ercola Mianija, op. a.). Slednji naj bi se tako hotel izogniti temu, da bi se izvedelo za njegovo sodelovanje pri reševanju »elementov, ki so se kompromitirali zaradi sodelovanja z republikanskimi fašisti in nemškim okupatorjem«. Jugoslovanska stran naj bi tako dokazala Mianijevo sodelovanje z eksponenti fašizma. 5. januarja 1946 pa je Upravno politična komisija PNOO poslala dopis Javnemu tožilcu Slovenije Hugu Skali, v katerem ga prosi, da jim omogočijo zaslišanje tega zapornika v ljubljanskih prisilnih delavnicah, zapornik je sicer pripadal Collottijevi skvadri: »Omenjeni ve za nekatera dejstva, ki so hudo obremenilna za vrhove tukajšnje reakcije. Nam je mnogo do tega, da si prav v današnji situaciji pribavimo ta obremenilni material, ki bi se dal prav danes najbolje izkoristiti.«⁴⁷ Posredovanje je bilo takrat verjetno že brezpredmetno, saj je bil zahtevani iz zaporov odpeljan že 23. decembra 1945 in takrat verjetno že usmrčen. Glede na to, da je v zaporno knjigo Ozne v Ljubljani vpisan že 15. maja 1945, niso točne domneve Claudie Cernigoi, naj bi bil infiltriran v Narodno zaščito in pripadal zloglasni »Bandi Steffé«.⁴⁸

V zaporih v Ljubljani je bil tudi natak pri trgovski mornarici, 47-letni agent gospodarske policije iz Trsta. Aretiran je bil 6. maja, bil v zaporih v Coroneju, kjer je bil 18. maja zaslišan in nato odpeljan v Ljubljano, kjer je 30. avgusta 1945 zaradi bolezni umrl. Bil je agent Posebnega inšpektorata javne varnosti na Ulici Bellosguardo, agent SS, »kolaboracionist, vohun«.⁴⁹ Iz zaporov v Ljubljani pa je bil 23. decembra 1945 odpeljan 27-letni brigadir gospodarske policije, rojen v Pisi. Aretiran je bil 2. maja 1945 na Greti v Trstu, odpeljan v Coronejo in od tam

anglo-ameriška Zavezniška vojaška uprava, postal javni tožilec Mestnega osvobodilnega sveta Trst. – ARS, AS 1851, fasc. 122. Dopis predsednika vojaškega sodišča mesta Trst Franca Venturinija višjemu vojaškemu sodišču v Ljubljani, 7. 6. 1945; Uradni list PNOO št. 1; *Il Nostro Avvenire*, 23. 5. 1945; *Primorski dnevnik*, 23. 5. 1945.

46 ARS, AS 1584, ae 141, 129, 35, 466; Zaporne knjige, Ozna št. 1716.

47 ARS, AS 1818, f. 30. Pismo javnega tožilca Mestnega osvobodilnega sveta Trst A. Nedocha javnemu tožilcu PNOO S. Peterinu, 3. 1. 1946; Dopis Upravno politične komisije PNOO Javnemu tožilcu Slovenije, 5. 1. 1946.

48 Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 50.

49 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 143; Zaporne knjige, Ozna št. 1737, zapori št. 1712.

17. maja v ljubljanske zapore. Viri navajajo, da je bil agent Posebnega inšpektorata javne varnosti na Ulici Bellosguardo, v službi Sicherheitsdiensta, pripadnik Collottijeve skvadre. Projugoslovanski organi so ga ovadili tudi Posebnemu porotnemu sodišču ZVU.⁵⁰ V zapore Ozne je 21. maja prišel tudi 43-letni policijski agent, rojen v Splitu, ki je bil aretiran 5. maja. V zaporni knjigi je vpisan sicer kot soboslikar in fašist, dejansko pa je bil agent Posebnega inšpektorata. Iz zaporov v Ljubljani je bil odpeljan 6. januarja 1946. Tudi njega so ovadili Posebnemu porotnemu sodišču ZVU.⁵¹ Temu sodišču so ovadili tudi 29-letnega agenta Posebnega inšpektorata iz Foggie, ki je bil aretiran 2. maja 1945 na domu in zaslišan 9. maja. V zapore v Ljubljano je prišel že 17. maja, od tam pa so ga odpeljali 30. decembra 1945.⁵²

V ljubljanskih zaporih je bil tudi 52-letni glavni komisar tržaške kvesture Filippo Numis, ki je bil aretiran v Trstu 12. maja, zaslišan 14. maja, v Ljubljano pa je prišel 17. maja. V zaporniški knjigi je vpisan kot komisar političnega oddelka na kvesturi. Tudi on je bil odpeljan 30. decembra 1945.⁵³ Med agenti javne varnosti, ki so bili v ljubljanskih zaporih, je bil tudi 45-letni Tržčan, agent Posebnega inšpektorata, in podporočnik v Collottijevi skvadri, ki je v zaporni knjigi sicer vpisan kot mehanik in šofer na policiji. Aretiran je bil 5. maja, zaslišan 10., 17. maja je prišel v Ljubljano in iz tamkajšnjih zaporov odpeljan 23. decembra 1945.⁵⁴ Bolj nasprotujoči so podatki za 41-letnega Tržčana, ki je v knjigi *Caduti, dispersi*, opredeljen kot civilist in prevajalec pri nemških enotah. Aretiran je bil 5. maja 1945 na domu, zaslišan 11. maja, v Ljubljano je prišel 17. maja. V zapornih knjigah je vpisan kot zobotehnik in »tolmač policije«. Iz zaporov je bil odpeljan 23. decembra, v zaporni knjigi je pripisano: »v logor Ozne«. Viri navajajo, da je bil skvadrast, agent SS, agent inšpektorata na Ulici Bellosguardo (skvadra Mazzucato) in udeležen pri rastrellamentih ter zasliševanjih. Tudi njega so projugoslovanski organi ovadili Posebnemu porotnemu sodišču ZVU.⁵⁵

Iz Sv. Križa pri Ajdovščini je bil doma edini deportirani Slovenec med agenti javne varnosti, star 44 let. Imel je čin podoficirja (marešalo) policije. Iz zaporov na Ulici Nizza v Trstu je bil odpeljan 5. maja, nato je bil v taborišču na Prestranku in 17. maja pripeljan v zapore v Ljubljani. Od tam je bil 23. decembra 1945 odpeljan domnevno v logor Ozne in je pogrešan. V dokumentih navajajo, da naj bi bil vse do 1. maja 1945 fanatičen agent v službi Nemcev.⁵⁶ Pogrešan je tudi 41-letni

50 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466; Zaporne knjige, Ozna št. 1785, zapori št. 1403, register št. 1019.

51 Zaporne knjige, Ozna št. 1803, zapori št. 1842.

52 Zaporne knjige, Ozna št. 1776, zapori št. 1416.

53 Zaporne knjige, Ozna št. 1708, zapori št. 1397.

54 Zaporne knjige, Ozna št. 1772, zapori št. 1400.

55 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466; Zaporne knjige, Ozna št. 1775, zapori št. 1406, reg. št. 1028; Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 17.

56 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 143, 466; Zaporne knjige, Ozna št. 1804.

paznik v zaporih, ki je bil aretiran šele 23. maja, in to med delom v zaporih, nato so ga ubili in vrgli v fojbo Jamen dol (Plutone) pri Bazovici. Tudi on je pripadal Collottijevi skvadri. Po drugi podatkih pa je bil 20. maja aretiran v Gorici. V fojbo Jamen dol pri Bazovici so vrgli tudi 22-letnega poročnika Collottijeve skvadre, doma iz Salerno, ki je bil aretiran 2. maja.⁵⁷ V Ospu pa je bil po nekaterih podatkih ustreljen 52-letni skvadrinist in agent Posebnega inšpektorata, rojen v Anconi, ki je bil odpeljan 6. maja. Leta 1943 je sodeloval pri ropanju judovskih trgovin, ovadili so ga tudi Posebnemu porotnemu sodišču ZVU. Temu sodišču so ovadili tudi 50-letnega agenta Posebnega inšpektorata javne varnosti in pripadnika Collottijeve skvadre, ki je bil aretiran 2. maja v bližini komisariata na Ulici Cologna. Obtožb proti njemu sicer ne navajajo. Podobni so podatki za 27-letnega agenta javne varnosti.

Po nekaterih podatkih pa so 23. maja 1945 ubili in vrgli v fojbo v Padričah 39-letnega nekdanjega karabinerja, sicer trgovca iz Trsta. Bil je zaupnik Posebnega inšpektorata na Ulici Bellosguardo, »vohun, fašist«, zagrešil naj bi tudi splošna kazniva dejanja. Prijavil ga je projugoslovanski aktivist Francesco Udovcich, ovadili so ga tudi Posebnemu porotnemu sodišču ZVU. Ubit je bil skupaj s solastnico njegove trgovine. Po podatkih Cernigojeve sta bila ubita zato, ker se je nekdo hotel polastiti te trgovine.⁵⁸ Posebnemu sodišču so ovadili tudi 38-letnega natakarja iz Trsta Ezechiela Stolfo, za katerega viri navajajo, da je bil agent inšpektorata na Ulici Bellosguardo, da pa zanj še nimajo posebnih obtožb.⁵⁹ Pripadnik Posebnega inšpektorata javne varnosti je bil tudi 45-letni pobiralec stroškov za elektriko na Miljah Antonio Castagna, sicer doma iz Barija. Odpeljan je bil 31. maja 1945.

Marešal javne varnosti, rojen 1896 v Caserti Mario De Simone, ki je na poveljstvu divizije javne varnosti opravljal administrativna dela, je bil že 1. maja aretiran v vojašnici na Ulici Galilei, 6. maja naj bi bil v taborišču v Hrpeljah. V isti vojašnici je bil aretiran 25-letni podporočnik javne varnosti iz Trsta Giorgio Tomicich, ki je bil prav tako poslan v Hrpelje.⁶⁰ Enaka usoda je doletela 24-letnega uslužbenca na Kvesturi Trst, rojenega v Tunisu, ki je bil član fašistične stranke in, kot navajajo viri, tudi po kapitulaciji Italije goreč fašist. 3. maja pa je bil na domu aretiran 38-letni pripadnik Collottijeve skvadre, rojen v mestu Lecce, ki pa je bil po nekaterih podatkih poveljnik zaščitne čete Poveljstva Wehrmacht št. 1001 Trst. Posebnih obtožb pa ni proti 37-letnemu agentu javne varnosti na Ulici

57 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 418, 466; AS 1582, šk. 3. Seznam za aretacije. Seznam občine Gorica; Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 51, 52.

58 Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 25, 49.

59 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466.

60 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466; AS 1583, m. 7a. Informacija Slovansko italijanske antifašistične unije, 2. rajona, MOS o njegovem delovanju.

Galilei, doma iz Taormine Giuseppeju Runcu, ki je bil aretiran na domu 1. maja 1945.⁶¹

Med pogrešanimi agenti pa so tudi takšni, ki so »plačali« zato, ker so bili del represivnega aparata. Med njimi je 22-letni agent javne varnosti Argante Boato, rojen v okolici Trevisa, ki je bil zaposlen kot vratar na osrednji kvesturi v Trstu. Aretiran je bil 4. maja 1945, ko je prišel predat orožje. Poslali so ga v zapore na Ulico Nizza, od tam odpeljali 11. maja in je pogrešan. Viri še navajajo, da o njem ni zaslediti ničesar obremenilnega.⁶² Pogrešan je tudi 29-letni agent, prav tako doma iz Trevisa, Ricardo Boato, ki je bil agent na Ulici Galilei in tudi on aretiran 4. maja. Tudi o njem ni nobenih posebnih obtožb.⁶³ Oba imata isti priimek, nimam pa podatkov, če sta bila brata. Medtem ko je hotel oddati orožje, je bil 5. maja aretiran tudi 30-letni agent Gaetano Milano, ki je bil na kvesturi Trst zaposlen kot arhivar. 21. maja je prišel v zapore v Ljubljano, od koder je bil odpeljan 6. januarja 1946.⁶⁴ Enaka usoda je doletela tudi 23-letnega Paola Pastoreja, doma iz Barija, ki je bil aretiran v vojašnici na Ulici del Bosco, ko je hotel predati orožje. Odpeljan je bil 4. maja in bil do 30. maja v taborišču na Prestranku.⁶⁵ Ob tem, ko je hotel izročiti orožje, je bil aretiran tudi 50-letni dolgoletni uslužbenec kriminalistične policije Vincenzo Vescera.⁶⁶

Pogrešan je tudi 47-letni agent na kvesturi v Trstu Angelo Garlisi, za katerega je 21 ljudi podalo izjavo, da je veliko pomagal pripadnikom osvobodilnega gibanja, jih opozarjal, da so se izognili aretacijam, nekatere pa je tudi osvobodil. Tako ni aretiral načelnika štaba divizije Garibaldi Friuli Bruna di Gavarda in osvobodil partizana Maria Cottunasa, ki so ga Nemci aretirali novembra 1943.⁶⁷ 23-letni študent in pomožni policist iz Palerma Giovanni Rizzo ni sodeloval v akcijah, ampak je delal v pisarni na glavni kvesturi, kjer je bil že 1. maja 1945 aretiran. Nikoli ni bil član fašistične stranke in v njegovo korist sta pričali dve priči.⁶⁸ 37-letni podbrigadir sodne policije Giuseppe Rufini, ki so ga aretirali 4. maja in poslali v zapore v Coroneo, je bil 11. maja deportiran v Ljubljano, kjer je umrl 3. junija 1946. Ohranjeno je tudi pričevanje v njegovo korist.⁶⁹ Po nekaterih podatkih podbrigadir finančne straže, po drugih pa agent Posebnega inšpektorata na Ulici Galilei in pripadnik posebne »skvadre za Jude«, 33-letni Vincenzo Munzone, rojen v Catanii, je bil aretiran 4. maja na komisariatu na

61 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466.

62 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129.

63 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129.

64 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129; Zaporne knjige, Ozna št. 1711.

65 ARS, AS 1584, ae 140, 141.

66 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129.

67 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 465.

68 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 142, 129, 466.

69 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466.

Ulici Cologna in zaprt v zaporih v Coroneju, od koder je bil odpeljan 19. maja 1945. V njegovo korist je pričalo pet prič. Tudi v korist 51-letnega marešala javne varnosti na Kvesturi v Trstu Vincenza Russa, ki je bil aretiran 2. maja 1945 na domu in odpeljan v zapore na Ulici Nizza, so bile pripravljene pričati tri priče. Decembra 1945 naj bi bil v zaporih v Ljubljani, a v zapornih knjigah ni vpisan. Hkrati je javni tožilec v Trstu 5. junija 1945 zahteval, da ga zaradi sojenja pred Posebnim ljudskim sodiščem iz zbirnega taborišča privedejo nazaj v Trst.⁷⁰ Agent javne varnosti je bil po podatkih Claudie Cernigoj tudi 28-letni brivec, doma iz Barija Raimondo Selvaggi, ki so ga odpeljali maja 1945, ubili in vrgli v fojbo Jamen dol pri Bazovici.⁷¹

Večina agentov javne varnosti je bila verjetno ubita že v prvih dneh maja 1945. Eden najvidnejših primorskih narodnjakov, duhovnik Virgil Šček v Lokavskih starinah opisuje pogreb 31 partizanov in ene partizanke, ki so padli pri Bazovici, in srečanje z ujetimi agenti: »Pogreb se je vršil dva dni kasneje (3. maja 1945, op. a.). Prvikrat je svirala jugoslovanska godba, slovenskih zastav je bilo na stotine. V spopadu je prva padla partizanka, ki je šla z nožem v boj. V Lokvi sem ji dal cigareto, v Bazovici sem jo poškopil z blagoslovljeno vodo. Ob sprevodu v Bazovici sem videl ženske v špalirju. Klečale so in jokale; kaj bi ne, ko so prvi Dalmatinci in ena Dalmatinka padli baš za osvoboditev Bazovice! Tisti dan so pripeljali v Bazovico tržaške kvesturine, ki so 25 let mučili našince po ječah. Gledati so morali naše zastave, zvečer so jih postrelili in pometali v jame.«⁷² Dvajset agentov javne varnosti je bilo prepeljanih v zapore Ozne v Ljubljano, med njimi devet agentov Posebnega inšpektorata javne varnosti. Dva sta umrla v zaporu, ostali so bili konec decembra 1945 ali prve dni januarja 1946 odpeljani neznano kam in so pogrešani. Za enega med njimi, Giordana Fidanzo, je na zahtevo sorodnikov poizvedovalo predstavništvo Italije v Beogradu, kateremu so jugoslovanski organi 14. marca odgovorili, da o njem ni nobenih podatkov in da ga ni niti v seznamih nekdanjih italijanskih vojnih ujetnikov.⁷³

70 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 35, 466.

71 Cernigoj, *Operazione foibe*, str. 52.

72 Šček, *Lokavske starine*, III. del, str. 196–197. Gradivo je avtorici odstopil Boris Bandelj.

73 ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavia, b. 70. Dopis italijanskega predstavništva v Beogradu italijanskemu zunanjemu ministrstvu, 16. 3. 1950.

Prostovoljna milica za državno varnost (MVSN)⁷⁴

Večjo skupino predstavljajo tudi pripadniki enot MVSN, ki vključuje tudi vse tiste, ki so v virih navedeni kot skvadristi, pripadniki črnih srajc ipd., a so v publikaciji *Caduti, dispersi* opredeljeni kot civilisti. Poleg tega, da so pripadali fašističnim skvadram, so opredeljeni kot policijski konfidenti, fašistični federali, udeleženci pohoda na Rim, tajni agenti, kolaboracionisti, ustanovitelji bojnih fašijev, fašistični hierarhi, udeleženci nasilnih akcij, rastrellamentov, izvajalci aretacij, ovaduhi, roparji judovskih trgovin, kriminalci, osumljeni ubojev protifašistov. Za to skupino je tudi značilno, da so v njej samo moški in zlasti starejši, saj je bila več kot polovica rojenih pred letom 1900, najstarejši je bil v času aretacije star 60, najmlajši pa 39 let.

Štirje so bili prepeljani v zapore Ozne v Ljubljani in so pogrešani v zimi 1945/46, drugi pa so bili verjetno usmrčeni maja 1945. Med tistimi, ki so bili v zaporih v Ljubljani, je odvetnik in industrialec iz Gorice, star 48 let, ki je bil aretiran na domu 7. maja 1945 ter odpeljan v Coroneo. V ljubljanske zapore je prišel 20. maja 1945, od tam pa je bil odpeljan 6. januarja 1946. Zanj jugoslovanski viri navajajo, da je bil skvadrist, udeleženec pohoda na Rim, imel je liktorski pas, bil oficir MVSN in namestnik federala v Gorici. V svojem podjetju je »na vse načine tiraniziral delavce in še posebej Slovence«, bil je »zaupnik politične policije in SS«. V ljubljanskih zaporih je bil skupaj z bratom inženirjem, ki je živel v Gorici. Njuna mati je 12. septembra 1945 od nekega grškega državljana, ki je prišel iz Jugoslavije, sicer pa je stanoval v Trstu in je bil zaprt v prisilnih delavnicah v Ljubljani, izvedela, da sta tam tudi njena sinova. Hkrati ji je gospa De Vecchi iz Trsta, ki je bila tudi v tamkajšnjih zaporih in se je vrnila junija 1947, sporočila, da sta bila oba brata januarja 1946 premeščena v zaporniško ambulanto. Odvetnik

74 Milizia volontaria per la sicurezza nazionale, MVSN. Njena naloga je bila nadzorovati teren in prebivalstvo, pa tudi širiti propagando. Bila je poseben rod civilne policije, ki je imel vojaški ustroj. Ker so nosili črne srajce, so bili znani tudi kot črnosrajčniki (Camicie nere). Ustanovljena je bila januarja 1923 s sklepom Velikega fašističnega sveta, s katerim so dotedanje akcijske skvadre (squadre d'azione) spremenili v pravo milico, ki jo je priznavala država. Uzakonjena je bila s kraljevim zakonom št. 31 z dne 14. 1. 1923. Sprva je bila mišljena kot izključno milica fašistične stranke in je bila odgovorna samo ministrskemu predsedniku Mussoliniju, ki so mu do avgusta 1924 njeni pripadniki tudi prisegli, nato pa so tako kot vojska prisegli kralju. Kasneje se je v okviru posebnih enot vse bolj vključevala v Kraljevo vojsko (Regio Esercito), ostala ji je le še kakšna formalna naloga. Ob vključitvi v MVSN so se morali njeni pripadniki vključiti v fašistično stranko in sprejeti »rimski pozdrav«. Imeli so enake uniforme kot vojaki, razen črnih srajc, fesa, črnih plamenic na ovratniku in kot čine namesto zvezdic liktorske snope (fascio littorio). Po Mussolinijevem padcu 25. 7. 1943 so imeli zvezdice. Po kapitulaciji Italije so milico tako kot Kraljevo vojsko razpustili. Oddelki, ki so bili na severu Italije, v Franciji in na Balkanu, so se v veliki večini priključili RSI in bili vključeni v Nacionalno republikansko stražo (Guardia Nazionale Repubblicana, GNR) ter v vojsko RSI. Sicer je bila uradno razpuščena s kraljevim ukazom št. 16 B, 6. 12. 1943.

Bataljoni (Battaglioni) M so bili ustanovljeni oktobra 1941 kot elitni oddelki iz jurišnih in gorskih oddelkov MVSN, ki so se posebno odlikovali v bojih.

Tusolina iz Gorice pa ji je sporočil, da je bil eden od sinov januarja ali februarja 1947 sojen pred sodiščem v Kočevju in nato zaprt v Črnomlju, ker je bil med letoma 1941 in 1943 tam komisar prefektore. Septembra 1947 naj bi kot inženir skupaj z drugimi italijanskimi deportiranci delal na cesti v Šentvidu pri Ljubljani. Po tem datumu mati o usodi svojih sinov ni imela več novic.⁷⁵

Iz zaporov Ozne v Ljubljani je bil 6. januarja 1946 odpeljan tudi 52-letni skvadrinist in pripadnik črnih brigad, rojen v La Spezii, ki je bil sicer poštni uradnik in nato direktor radiotelegrafske postaje. Aretiran je bil 4. maja 1945 na domu.⁷⁶ Isti dan so odpeljali neznanu kam tudi 53-letnega inšpektorja državnih železnic, rojenega v Civitavecchii, ki je bil aretiran 3. maja. Bil je član fašistične stranke vse od leta 1920, v dokumentih opredeljen kot »fašistični hierarh v Združenju fašistov železnice v Trstu in je to ostal tudi med nemško okupacijo«, in tudi kot »hujškaški skvadrinist«.⁷⁷ Ista usoda je doletela 44-letnega stražarja pri vodovodu v Nabrežini, po poklicu mesarja, doma iz Osorja na otoku Cresu, ki je bil aretiran 4. maja. Bil je pripadnik črnih brigad, prostovoljec v vojni v Etiopiji, sodelavec javne varnosti in udeleženec rastrellamentov.⁷⁸ Pripadniki Narodne zaščite so 3. maja na domu aretirali 50-letnega pokrajinskega tajnika direkcije državnih železnic, ki je 21. maja prišel v zapore Ozne v Ljubljani, iz zaporov v prisilnih delavnicah pa so ga odpeljali 6. januarja 1946. Bil je član fašistične stranke od leta 1920, njen pokrajinski tajnik, »skvadrinist, liktorski pas, reški legionar, pohod na Rim. /.../ Izvajal je nasilna dejanja proti protifašistom in Slovencem, pretepal je, imel fašistične govore, grozil in izvajal pritiske, dal je aretirati veliko tovarišev, ker so peli slovensko.« Deloval je v tržaški četrti Greta.⁷⁹ 46-letni pripadnik železničarske milice in MVSN, rojen v Brindisiju, ki je bil aretiran 4. maja, 17. maja prišel v ljubljanske zapore, od koder je bil »v logor Ozne« odpeljan 23. decembra 1945, je v virih označen kot »nasilen, togoten in zloben«.⁸⁰

Iz Rovinja je bil doma 41-letni kapetan MVSN, član fašistične stranke od aprila 1926 in politični tajnik fašija v Rovinju. 3. maja je bil aretiran na domu v Trstu in odpeljan v zapore na Ulici Cologna. Po 8. septembru 1943 je bil vodja političnega urada sekcije milice v Trstu, sicer pa pripadnik bataljona M »za izkrcanje na albanski fronti«. Pogrešan je tudi 59-letni udeleženec pohoda na Rim, skvadrinist in eden od ustanoviteljev fašija v Pulju, kjer je bil njegov podpredsednik, kolaboracionist, pripadnik komande »da sempre pronti« v Pulju, sicer rojen v Drnišu. Kasneje je bil direktor Pomorskega inštituta (Istituto

75 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 143; Zaporne knjige, Ozna št. 1762 (v zaporni knjigi je vpisan kot »kmet« z imenom »Gino«), zapori št. 1789; ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavija, b. 540

76 Zaporne knjige, Ozna št. 1704, zapori št. 1651.

77 Zaporne knjige, Ozna št. 1790, zapori št. 1795.

78 Zaporne knjige, Ozna št. 1700, zapori št. 1855.

79 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466; Zaporne knjige, Ozna št. 1773, zapori št. 1791.

80 Zaporne knjige, Ozna št. 1787, zapori št. 1405, reg. št. 876.

Nautico) v Trstu. Aretiran je bil 8. maja 1945 v Izoli, kjer je bil na okrevanju zaradi pljučnice, poslali so ga v zapore v Koper in od tam je bil deportiran konec maja 1945. Skvadrist je bil po podatkih Claudie Cernigoi⁸¹ tudi 50-letni Tržčan, ki je bil zaposlen kot uslužbenec pri Bolniški blagajni Angelo Chebat. Odpeljan je bil 5. maja, in sicer v zapore pri jezuitih, kjer je ostal do 24. maja, ko so ga ubili in vrgli v fojbo Jamen dol pri Bazovici. Jugoslovanski dokumenti tega, da je bil skvadrist, ne navajajo, pač pa pišejo, da nimajo podatkov o njegovem delovanju.⁸² V jugoslovanskih virih tudi ni podatkov za 53-letnega mehanika, doma iz Catanie, Francesca Cassianija, ki naj bi bil odpeljan 17. ali 27. maja. Cernigojeva navaja, da je bil pripadnik pristaniške MDT in skvadrist.⁸³

Uslužbenec v tržaški zavarovalnici Lloyd, ki je bil slovenskega porekla, rojen leta 1901 v Trstu, je bil aretiran 3. maja 1945 ter deportiran. V jugoslovanskih virih je zapisano, da je bil v službi MVSN, »ovaduh, fašist«, streljal je po Krasu in izvajal druge nasilne akcije. 21. septembra 1939 je naročil aretacijo protifašista Silvestra Ščuke, ga brutalno pretepel, tako da je »ubožec umrl v zaporu zaradi prestanega mučenja. Silil je ljudi, da se vpisujejo v PNF,⁸⁴ kot prostovoljec se je udeležil vojne proti Jugoslaviji. Vedno je bil nasilen, zlasti proti Slovencem. Po 8. septembru se je vpisal v PFR⁸⁵ in bil skvadrist.«⁸⁶

Kot goreč fašist, »antemarcia«,⁸⁷ pripadnik skvadre bratov Forti, nevarna oseba, kriminallec in »ropar židovskih trgovin leta 1943«, je v jugoslovanskih virih opredeljen 45-letni trgovec, rojen v Pulju, ki je bil aretiran že 1. maja in po nekaterih virih decembra 1945 v zaporih v Ljubljani. Zanj je 22. maja 1948 pri italijanskem zunanjem ministrstvu poizvedovala sestra, ki je med drugim zapisala, da je bil kriv le tega, da je bil Italijan. Bil je edini skrbnik družine, ker je bila mati že dolgo nepokretna in je umrla leta 1946. Sama je bila ločena: »Imam vnetje oči, ker sem toliko prejokala zaradi deportacije svojega brata, zaradi katere sem skoraj slepa in ne morem delati. Bila sem v bolnici od septembra 1945 do decembra 1947, ko so zdravniki izgubili upanje in sem morala zapustiti bolnico, kjer sem imela vsaj streho in hrano. Šla sem v zbombardirano hišo in sem brez sredstev. Živim s pomočjo 20 lir na dan.« Na posredovanje italijanskih organov so jugoslovanske oblasti sporočile, da ni bil nikoli v jugoslovanskih zaporih in da o njem nimajo podatkov.⁸⁸

81 Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 51.

82 ARS, AS 1584, ae 140, 141.

83 Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 24.

84 Partito nazionale fascista, Fašistična narodna stranka.

85 Partito fascista repubblicano, Fašistična republikanska stranka.

86 ARS, AS 1584, ae 140, 141.

87 Član fašistične stranke pred pohodom fašistov na Rim 28. 10. 1922.

88 ASDMAE, AP 19501-956, Jugoslavia, b. 605. Dopis sestre italijanskemu zunanjemu ministrstvu, 22. 5. 1948; Dopis italijanskega zunanjega ministrstva italijanskemu predstavništvu v Trstu (datum se ne vidi).

Z otoka Ponze je bil doma 55-letni občinski vratar, ki je bil aretiran 3. maja. Bil je »skvadrhist, /.../ pokvarjen element, nemoralen, alkoholik, goreč fašist. Bil je tat in prevarant, navadno se je ukvarjal z umazanimi posli. Sosedje ga imajo za pokvarjenega. O njegovih konkretnih dejanjih pa je malo podatkov.« Med letoma 1921 in 1927 je bil kurir pri Lloyd in »četovodja PNF«.⁸⁹

Odvetnik, star 48 let in rojen na Siciliji, je sicer živel v Zadru. Od tam se je tako kot veliko njegovih someščanov leta 1944 zaradi bombardiranja umaknil in nato živel v Trstu. Tam je bil 8. maja 1945 aretiran in ustreljen v Šibeniku. Bil je član PNF od leta 1921, eden od ustanoviteljev bojnih fašijev v t. i. neodrešeni Dalmaciji, »zelo aktiven skvadrhist« in udeleženec pohoda na Rim. Leta 1922 je bil politični tajnik PNF v Zadru, leta 1925 član federalnega direktorija in oficir MVSN ter prefekt v Zadru. Iz Pirana sta bila 47-letni občinski uslužbenec in 46-letni gasilec, ki sta sicer imela isti priimek, a nista bila brata. Oba sta bila pripadnika piranskih akcijskih skvader, »zelo nevarna« in »nasilna«. Prvi, ki je bil tudi reški legionar, je bil aretiran 11. maja, odpeljan najprej v Piran in nato v zapore v Kopru, drugi pa je bila aretiran 9. maja in odpeljan v Koper, kjer naj bi ostal do 27. maja. Slednji naj bi bil zaradi tatvin izključen celo iz fašistične stranke. Pripadnik MVSN je bil tudi 46-letni voznik tramvaja Giovanni Gioeni, ki je bil aretiran na domu 4. maja 1945.

V Kopru je bil rojen 42-letni urar, ki je bil 3. maja 1945 aretiran na domu v Trstu. Bil je član PNF od njene ustanovitve dalje, pripadnik akcijskih skvader, nemški ovaduh, »nasilen in je pogosto grozil z represalijami proti ljudstvu. Skupaj s še drugimi petimi pripadniki črnih brigad je 25. decembra 1944 zvečer na trgu v Škednju pretepel aktivista OF Bruna Štoko, bil med udeleženci streljanja na Via Istria v Trstu 31. decembra 1944, med katerim je ranil aktivista OF Čotarja.« Od februarja do aprila 1945 je bil na Reki, kjer je sodeloval v bojih proti osvobodilnemu gibanju. Upokojenec iz Trsta, star 52 let, je bil aretiran 6. maja 1945. Viri navajajo, da je bil »zločinski skvadrhist«, »kriv ubojev antifašistov v Trstu«, in da je sodeloval pri poboju v Ulici San Marco. »Goreč« pripadnik »pretepaških skvader in republikinski fašist«. Član PNF od 27. januarja 1920, antemarcia in skvadrhist je bil 41-letni delavec ACEGAT⁹⁰ iz Trsta, ki je bil aretiran 2. maja.⁹¹

Kot marešal MVSN in tajni agent je opredeljen uslužbenec državnih železnic, doma iz Barija, ki ga je jugoslovanska vojska aretirala 4. maja. Odpeljan naj bi bil v Ljubljano in tam pogrešan, a v zapornih knjigah in registru Ozne ni

89 ARS, AS 1584, ae 140.

90 Azienda Comunale Elettività Gas Acqua Trasporti (Občinsko podjetje za oskrbo z elektriko, plinom, vodo in za prevoze).

91 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466, 465.

vpisan. Starejšega desetnika MVSN in »prepričanega fašista«, starega 45 let, so jugoslovanski vojaki aretirali v noči na 4. maj in ga odpeljali v zapore v Coroneo. Od tam je bil 16. maja deportiran v Jugoslavijo. 5. junija je javni tožilec v Trstu zahteval, da ga zaradi sojenja pred Posebnim sodiščem za sojenje fašističnih zločinov iz zbirnega taborišča vrnejo v Trst. To se ni zgodilo, ker je v Trstu 12. junija 1945 oblast prevzela Zavezniška vojaška uprava. Z Milj pa je bil 44-letni skvadrst, »ustanoviteljski tajnik republikanskega fašija » in zaupnik kvesture, ki je bil odpeljan od tam 26. maja 1945.⁹²

Partizani so 22. maja iz stanovanja v Sežani odpeljali 50-letnega železničarja in skvadrsta. V Sežani je ostal do 27. maja, nato so ga odpeljali proti Postojni. Pogrešan je tudi 39-letni tipograf in skvadrst iz Trsta, ki je bil aretiran 3. maja, najprej so ga odpeljali v vojašnico pri Svetem Ivanu in nato v zapore v Coroneo. Pripadnik akcijskih skvader in agent SS je bil tudi 42-letni mehanik iz Trsta, ki je bil aretiran 12. maja in po nekaterih podatkih ubit ter vržen v fojbo Jamen dol pri Bazovici. Član fašistične stranke od leta 1922 in skvadrst je bil tudi 57-letni načelnik urada Poveljstva mornarice, doma iz Zrenja, ki je bil aretiran 2. maja, poslan v vojašnico pri Svetem Ivanu in deportiran. 6. maja so v kopske zapore odpeljali 46-letnega predelavca v ladjedelnici Svetega Roka, doma iz Barija, ki je bil »skvadrst, višnji podnarednik črnih srajc, fašist republikin«. Tudi za 57-letnega mehanika, rojenega v Momjanu, ki je bil 2. maja aretiran na domu, viri navajajo, da je bil član fašistične stranke vse od leta 1921, skvadrst, po 8. septembru 1943 republikin in kolaboracionist. Skvadrst v Piranu je bil tudi 60-letni mizar, doma iz Barija, ki je bil aretiran na domu 4. maja 1945.

V projugoslovanskih virih je naveden le kot oportunist, po Claudiji Cernigoj pa tudi skvadrst, vohun, sodelavec Radia Franz, ki ga je Radio London ovadil kot kolaboracionista in je bil obsojen na smrt, 43-letni igravec v varieteju iz Trsta. Aretiran je bil 5. maja 1945 in do 23. maja v zaporih pri jezuitih v Trstu. Bil je ubit in vržen v fojbo Jamen dol pri Bazovici.⁹³ Bolničar v Glavni bolnici v Trstu, star 40 let, rojen v Gorici, je bil odpeljan 24. maja 1945. Tudi njega so našli v fojbi Jamen dol pri Bazovici. Zanj v jugoslovanskih virih ni podatkov, Cernigojeva pa piše, da je nacistom ovajal tiste, ki so imeli strelne rane, torej partizane, ki so jih drugi zdravniki in bolničarji skrivaj zdravili.⁹⁴

92 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466, 465, 35.

93 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466, 465; Cernigoj, *Operazione foibe*, str. 34.

94 Cernigoj, *Operazione foibe*, str. 51

Milica za teritorialno obrambo (MDT)⁹⁵

Za 19 pripadnikov teritorialne milice od 71 v virih ni podatkov o njihovem delovanju. Za enega med njimi, komaj sedemnajstletnega Tržačana Dulia Brosoloja, v dokumentih navajajo, da se ji je priključil zato, da bi pridobil podatke za osvobodilno gibanje. Med drugim naj bi dajal informacije o premikih enot v Pontablju in jih nato vsak teden posredoval nekemu Cristianiju v Trstu, ta pa naprej obveščevalcu IX. korpusa »komisarju Milanu«. Med bombardiranjem je bil ranjen in poslan v vojaško bolnico v malem semenišču v Gorici. Tam so ga skupaj s skupino drugih ranjencev 18. maja 1945 aretirale jugoslovanske enote, nakar se je sled za njim izgubila.⁹⁶

Za druge pripadnike teritorialne milice pa so podatki večinoma obremenjujoči. Med njimi je bilo veliko pripadnikov njene predhodnice MVSN (skvadristi, črne brigade) ali zloglasne enote X MAS.⁹⁷ Več jih je sodelovalo v rastrellamentih, bili

95 Milizia per la difesa territoriale (MDT). Po kapitulaciji Italije so razpuščeni oddelki MVSN na vzhodnih italijanskih območjih ponovno začeli delovati kot enote za vzpostavljanje javnega reda in za boj proti partizanom. Vanje se je vključilo tudi veliko pripadnikov MVSN, ki so se vračali z raznih območij vojskovanj, pa tudi mladi prostovoljci, ki so podpirali nov republikanski fašizem. Formirali so sedem legij s poveljstvom v Trstu, ki mu je od oktobra 1943 načeloval generalni konzul Italo Di Pasquale. Novembra 1943 je vlada RSI izdala smernico, da se iz združenih enot MVSN, karabinjerjev (ti so se samo v Videmski in Goriški pokrajini množično odzvali na poziv, medtem ko so bili druge internirani v Nemčijo ali pa so se priključili partizanom), in Policije italijanske Afrike (Polizia dell'Africa Italiana), ki je štela 2000 mož, ustanovi Narodna republikanska straža (Guardia nazionale repubblicana, GNR.). Ustanovljena je bila 8. 12. 1943. Vanjo so se vključili tudi prostovoljci in vojaki kraljeve vojske, da bi se tako izognili deportaciji na delo v Nemčijo.

Na območju OZAK je gauleiter Friedrich Rainer marca 1944 GNR preimenoval v MDT oziroma Landschutz Miliz. Poveljstvo GNR je preimenovanje izvedlo šele 20. 5. 1944. Ustanovljeno je bilo Višje poveljstvo (Comando superiore) MDT Jadranskega primorja, ki mu je poveljeval general major Augusto Bastuanon. Pod njegovo poveljstvo so sodile vse legije in milice. MDT je bila razdeljena na pet polkov s sedeži v Trstu, Pulju, na Reki, v Gorici in Vidmu. Ti so bili razdeljeni v devet čet, ki so bile razporejene v tri bataljone, in v katerih je bilo med 1800 in 1900 mož. Pri vsakem polku je deloval tudi nemški oficir, ki je skrbel za povezavo z Redarstveno policijo (Ordnungspolizei) v Trstu, in vodil Preiskovalni politični urad (Ufficio politico investigativo), ki je zbiral podatke o akcijah, osebah in krajih, kjer so se gibale partizanske enote. – *La Guardia di finanza*, str. 213, 219; *Milizia Difesa Territoriale*.

96 ARS, AS 1584, ae 141, 129.

97 X^a Flottiglia MAS je bila posebna neodvisna enota, ki je bila uradno v sestavu Narodne republikanske mornarice (Marina Nazionale Repubblicana) RSI. Ustanovil jo je septembra 1943 Junio Valerio Borghese, ki je obdržal ime njene predhodnice, enote Kraljeve mornarice (Regia Marina), ki ji je poveljeval od maja 1943. Enota je delovala v koordinaciji z nemškimi enotami in se borila proti napredovanju zaveznikov ter sodelovala v protipartizanskih akcijah, med katerimi je zagrešila nasilne represalije in tudi vojne zločine.

X MAS je v imenu obrambe italijanske vzhodne meje delovala na območju Istre in Krasa, in to zlasti v letu 1944. Pri tem je tako kot enote MDT in obalne straže sodelovala z nemškimi silami v bojih proti jugoslovanskim partizanom, med drugimi tudi v Operaciji Orel (Adler Aktion), s katero so decembra 1944 hoteli uničiti enote slovenskega 9. korpusa. Njen bataljon Fulmine se je januarja 1945 nastanil v Trnovem, kjer so ga 19. 1. 1945 napadle enote 9. korpusa. V bitki, ki je trajala do 21. 1., je bil skoraj uničen. Po tem se je večina pripadnikov X MAS umaknila iz Julijske krajine, nekaj sto pa jih je ostalo v Trstu, Istri in na Kvarnerskih otokih.

so člani eksekucijskih vodov, med njimi tudi 40-letni Tržačan, pripadnik voda, ki je leta 1930 v Bazovici streljal obsojene na smrt na 1. tržaškem procesu.⁹⁸

Med njimi so bili kolaboracionisti, člani nacifašistične policije, tudi sodelavec Posebnega inšpektorata javne varnosti. 49 letni pripadnik teritorialne milice, rojen v pokrajini Lecce, naj bi 1. maja z okna svojega stanovanja streljal na vstajnike in bil naslednji dan aretiran na domu. Bil je črnosrajčnik in je sodeloval v rastrellamentih. O tem je med drugimi pričala Maria Pratolongo. Ovadili so ga tudi Posebnemu porotnemu sodišču ZVU.⁹⁹ Na seznamu pogrešanih pripadnikov MDT je 37-letni intendant menze v vojašnici na Montebellu, ki je bil pred tem fašistični federal v Senožečah.¹⁰⁰ O 53-letnem kapetanu MDT iz Trsta viri navajajo, da je bil maja 1945 vržen v fojbo v Gropadi. Bil je skvadrst, ki je izvajal nasilje nad protifašisti na območju Barkovelj, poveljnik GIL¹⁰¹ na Katinari in sodelavec Posebnega inšpektorata javne varnosti. Tudi njega so ovadili Posebnemu porotnemu sodišču ZVU.¹⁰² 55-letni kapetan železniške teritorialne milice, rojen v Firencah, je bil aretiran 4. maja 1945 na domu, zaprt v Trstu in deportiran v zapore Ozne v Ljubljani, kamor je prišel 21. maja. Od tam je bil odpeljan 6. januarja 1946. Bil je udeleženec pohoda na Rim, skvadrst, antemarcia, »skrajni fašist«, nosilec liktorskega pasu, ovaduh, in je izvajal je nasilje nad protifašisti (»fašistični kriminalc«). Italijanski generalni konzulat v Zagrebu je 6. marca 1950 svojemu zunanjemu ministrstvu poslal dopis, v katerem ga obvešča o tem, da je predsedstvo slovenske vlade sporočilo, da ni bil nikoli aretiran na območju Slovenije, niti ni tam prestajal kazni.¹⁰³ Nosilec liktorskega pasu, antemarcia in skvadrst je bil tudi 53-letni podpolkovnik MDT iz Messine, ki je imel stike s SS enotami. Po nekaterih podatkih naj ne bi bil pogrešan, saj naj bi pričal na procesu proti divizijskem generalu Giovanniju Esposito pred Posebnim porotnim sodiščem ZVU, ki je bil spomladi 1946.¹⁰⁴

98 ARS, AS 1584, ae 141, 129.

99 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466.

100 ARS, AS 1584, ae 141, 140, 129.

101 Gioventù italiana del littorio, Italijanska liktorska mladina.

102 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466; Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 5, 49.

103 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 143, 465, 466; Zaporne knjige, Ozna št. 1800, zapori št. 1793; ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavija, b. 70. Dopis italijanskega zunanjega ministrstva notranjemu, 24. 3. 1950

104 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 130, 466. Giovanni Esposito je bil pred 8. 9. 1943 poveljnik Teritorialne obrambe (Difesa territoriale) v Trstu, nato pa kot poveljnik 204. deželnega vojaškega poveljstva vojske RSI nosilec najvišje vojaške funkcije na območju OZAK. Obtožen je bil aktivnega sodelovanja z nemškimi okupatorjem, podrejanja tega območja politiki nacistov in ovajanja italijanskih vojakov, ki se mu niso podredili in so bili zato deportirani v koncentracijska taborišča v Nemčijo, kjer jih je več umrlo. Esposito je bil 11. 5. 1946 obsojen na 30 let zaporu, kasacijsko sodišče mu je kazen 28. 12. 1948 znižalo na 15 let. Bil je premeščen v zapore v Civitavecchia in na osnovi amnestije, ki je bila sprejeta 23. 8. 1946, izpuščen. Človek, ki je partizanske enote poimenoval »famigerate bande« (zloglasne tolpe), je bil tako le pet let v zaporu. Leta 1956 mu je bil vrnjen čin divizijskega generala in bil nato zaradi starosti upokojen. — *Nazionalismo e neofascismo*, str. 173, 174.

V zapore Ozne v Ljubljano je 20. maja prispel 46-letni podpolkovnik teritorialne milice Francesco Paolone, ki je bil aretiran ponoči 3. maja na domu. Bil je med drugim poslanec 28. sklica italijanskega parlamenta in je leta 1919 vodil napad na sedež socialistov v Trstu. Ustanovil in vodil je dnevnik *Era Nuova* ter sodeloval v fašističnem gibanju na Reki. Iz zaporov v Ljubljani je bil odpeljan 23. decembra 1945.¹⁰⁵ Na domu je bil 14. maja aretiran 19-letni Tržačan Renato Elsi, po poklicu mehanik. Zaslišan je bil 17. maja in 20. maja odpeljan v zapore Ozne v Ljubljano, 23. decembra pa »v logor Ozne«. Bil naj bi črnosrajčnik.¹⁰⁶ 21. maja je v zapore Ozne v Ljubljano prišel še en 19-letni pripadnik črnih srajc (MDT), doma iz Umaga, ki je sodeloval v rastrellamentih v Istri. Očeta, ki je bil skvadrst, so ubili pripadniki GAP,¹⁰⁷ sestra pa je pripadala pomožnim službam X MAS. Iz zaporov je bil odpeljan 6. januarja 1946.¹⁰⁸ Na domu je bil 1. maja aretiran 42-letni pripadnik teritorialne milice iz Trsta Bruno Silli, ki je v zaporno knjigo Ozne v Ljubljani vpisan 21. maja, in to kot uslužbenec ladijske družbe. Tudi on je bil iz zapora odpeljan 6. januarja 1946.¹⁰⁹ Namestnika poveljnika čete teritorialne milice, rojenega 1898 v Vodnjanu Giusta Polija, je Narodna zaščita 3. maja aretirala na domu in odpeljala v zapore v Coroneo. Bil je »znani fašist« in skvadrst. V zapore Ozne je prišel 21. maja in je v zaporno knjigo vpisan kot »trgovski pomočnik, narodna republikanska straža, fašist«. Tudi on je bil odpeljan 6. januarja 1946.¹¹⁰

Jugoslovanske oblasti so aretirale tudi 34-letnega kapetana teritorialne milice in federala GIL iz Trsta. Bil je vodja moških oddelkov in pomočnik Glavne komande GIL, udeleževal pa se je tudi rastrellamentov. Aretiran je bil 22. maja na domu in zatem pogrešan. 2. maja je bil z doma v zapore na Ulici Nizza odpeljan 46-letni pripadnik teritorialne milice Giuseppe Pallari, ki je bil iz zaporov odpeljan 11. maja in je pogrešan. V virih pa najdemo podatke, da je bil učitelj glasbe na medicinsko pedagoškem inštitutu psihiatrične bolnice pri Svetem Ivanu in »črnosrajčnik s funkcijami v gospodarski policiji«. Brigadir teritorialne milice, star 30 let in doma iz Neaplja, je bil aretiran 1. maja 1945 ter odpeljan v vojašnico na Ulici Istria. Viri navajajo, da je bil »fašistični kriminallec« in da je kot »pripadnik črnih srajc sodeloval v mnogih rastrellamentih. Domov se je vračal s kamionom, polnim ukradenega blaga iz oropanih hiš. Osumljen je bil ubojev. Aretiran je bil po 1. maju, ko si je predrzno nadel na svojo čepico rdečo zvezdo.« Po nekaterih podatkih je bil decembra 1945 v zaporih v prisilnih delavnicah v

105 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 143, 466: Zaporne knjige, Ozna št. 1806, zapori št. 1718.

106 Zaporne knjige, Ozna št. 1713, zapori št. 1713, reg. št. 1121.

107 Gruppo d'azione partigiana, Skupina partizanske akcije.

108 Zaporne knjige, Ozna št. 1702, zapori št. 1850.

109 Zaporne knjige, Ozna št. 1706, zapori št. 1852, reg. št. 11667.

110 Zaporne knjige, Ozna št. 1697, zapori št. 1854.

Ljubljani 48-letni podpolkovnik železniške MDT, rojen v Pisi, ki je bil aretiran 5. maja, a v zaporne knjige ni vpisan. Bil je član fašistične stranke vse od 13. junija 1921, skvadrist, udeleženec pohoda na Rim, nosilec liktorskega pasu. Do 16. maja je bil v zaporih v Coroneju tudi 24-letni član fašistične stranke in pripadnik MDT, ki je deloval v Istri v okolici Oprtalja, rojen pa je bil v Zrenju Ettore Punis. Aretiran je bil 6. maja 1945. Iz Pirana pa je bil 44-letni podnarednik teritorialne milice Nicolò Vatta, ki je bil zajet na Ulici Donadoni v Trstu in poslan v Piran.¹¹¹ Po podatkih Cernigojeve je bil pripadnik MDT tudi 42-letni Tržačan, ki je sicer naveden kot uslužbenec Giorgio Bonifacio, in je bil odpeljan 25. maja 1945.¹¹²

Podrobnejši podatki so ohranjeni za podporočnika teritorialne milice Luigija Marguttija, rojenega leta 1924 v Gradišču ob Soči, ki je bil aretiran v Sečovljah in nato odpeljan v Hrpelje. Mati Alma Marchetti, poročena Margutti, piše, da je pripadal 2. bataljonu MDT, in sicer 2. četi, ki je bila v Vodnjanu. Tam je bil do 28. aprila, nato je skupaj z drugimi šel proti Trstu in bil 1. maja zajet v Marezigah, kjer je ostal do 10. maja. Potem ko so bili zaslišani, so jih odpeljali na Reko in jim sodili pred ljudskim sodiščem. Njen sin naj bi bil obsojen na pet let prisilnega dela. Vesti za čas od 1. do 10. maja je dobila septembra 1945 od očividcev v Marezigah, tiste glede procesa pa v pismu, ki ji ga je po vrnitvi iz ujetništva poslal sinov podnarednik. Mati poroča tudi o pismu Riega Gerina z dne 30. julija 1945, v katerem ji sporoča, da so bili skupaj z Luigijem Marguttijem odpeljani iz Marezig podporočniki Borri, Banderra, Zimolo in nekaj drugih, katerih imena se ni spomnil. Ni vedel, kam so jih odpeljali, ampak le to, da so bili kasneje v Bakarju in obsojeni. Neki deportiranec, ki je bil na Reki, pa mu je povedal, da je bil podporočnik Zimolo ustreljen, medtem ko so bili Banderra, Margutti in drugi obsojeni na več let prisilnega dela, Luigi menda na pet.¹¹³

111 ARS, AS 1594, ae 140, 141, 129.

112 Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 23.

113 ARS, AS 1584, ae 140, 141; ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavia, b. 605. Pismo matere Alme Marchetti, por. Margutti, o podatkih glede sina.

Pripadniki vojske Italijanske socialne republike (RSI, t. i. republikini)¹¹⁴

Za 33 pripadnikov enot vojske RSI so podatki dokaj skopi. Nekateri so bili »goreči in aktivni fašisti«, kot 42-letni kapetan Vojnega okrožja Trst, doma s Cresa, ki je bil aretiran 30. aprila 1945 v Kopru in od tam odpeljan v Marezige. Podobni so podatki za 46-letnega kapetana, rojenega v Modeni, Maria Carlinija, ki naj bi pripadal enoti X MAS. Narodna zaščita ga je aretirala na domu v Trstu in odpeljala v zapore v Coronejo, kjer je bil do 11. maja. Drugih podatkov zanj ni. Bolj obremenilni so podatki za 52-letnega pripadnika oddelkov RSI, rojenega v Vercelliju. Bil je »črnosrajčnik, bahač in sodeloval je v rastrellamentih«. Na domu so ga 3. maja aretirali »tržaški komunisti«. Po nekaterih podatkih je bil ustreljen in vržen v fojbo Jamen dol pri Bazovici.¹¹⁵ Leto dni starejši je bil kapetan pehote, sekcija Vojna cenzura Reka, rojen v Neaplju. Bil je pripadnik akcijskih skvader in fašistični sindikalist. Aretirali so ga v Trstu, od tam najprej odpeljali v Izolo in 29. maja v Pazin.¹¹⁶ Med pogrešanimi je tudi 36-letni kapetan oddelkov RSI, rojen v Foggi, Emilio Di Pumpo, ki je bil 24. maja 1945 aretiran v okolici Sežane. Po nekaterih podatkih je bil takoj po aretaciji usmrčen, po drugih pa naj bi bil od 24. do 31. maja v sežanskih zaporih.¹¹⁷ Kot podnarednik milice RSI in skvadrst je v virih opredeljen 47-letni delavec v ladjedelnici Svetega Roka Emidio Fraboni, ki je bil odpeljan 25. maja 1945.¹¹⁸

Deset jih je pripadalo X MAS, med njimi 17-letnik iz Trsta Fulvio Mirengo, ki se je priključil tej enoti, zato da bi se izognil vpoklicu na delovno dolžnost, in ni »izvedel fašističnih zločinov«. Bil je v vojaški bolnici v malem semenišču v Gorici, od koder je bil skupaj z drugimi ranjenci odpeljan 18. maja. Tudi 24-letni podporočnik oddelkov X MAS, ki je bil odpeljan iz te bolnice, je bil Tržacan Elio Orel, ki je bil vsaj po materi slovenskega porekla. Vsi, ki so bili odpeljani iz bolnice v malem semenišču v Gorici, so pogrešani.¹¹⁹

114 V Julijski krajini so delovali nekateri oddelki vojske Italijanske socialne republike (RSI), med njimi bataljon prostovoljcev bersaljerjev (Battaglione Bersaglieri Volontari) Benito Mussolini. Ustanovljen je bil sredi septembra 1943 v Veroni in oktobra isto leto premeščen v Operacijsko cono Jadransko primorje. Tako kot druge enote vojske RSI na območju cone je moral prekiniti vsako povezavo z oddelki vojske na območju Salojske republike in bil neposredno podrejen Nemcem. Nameščen je bil na Mostu na Soči. Za zaščito železniške proge Gorica – Bohinj pa je bil v Podbrdu nameščen alpinski polk (Reggimento Alpini) Tagliamento. Vanj so bili sprva vključeni pripadniki razpuščenih črnih srajc (te so bile ponovno formirane poleti 1944) in prostovoljci. Ko je konec aprila 1945 prešel v Beneško Slovenijo, je imel dva bataljona. Nekateri njegovi oddelki so sodelovali z enotami Ossopa pri osvoboditvi Čedad. V zadnjem obdobju vojne so tam delovali tudi oddelki mornariške pehote X MAS. — Barral, *Borovnica*, str. 253–256.

115 Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 39, 52.

116 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466; Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 40.

117 ARS, AS 1584, ae 140.

118 ARS, AS 1584, ae 129.

119 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129.

Mati devetnajstletnega pripadnika 14. obalne baterije 1. bataljona oddelkov RSI Giordana Bruna Correnteja, ki je bila Slovenka, je z živežem pomagala partizanom in sina nato brez uspeha iskala po taboriščih v Jugoslaviji, oče pa je bil »dober komunist«. Correnteja so aretirali prve dni maja 1945 na Krasu in po nekaterih podatkih usmrtili pri Sveti gori nad Gorico.¹²⁰

Šest pripadnikov vojske RSI je bilo deportiranih v zapore Ozne v Ljubljani in so bili verjetno usmrčeni pozimi 1945/46. Med njimi je bil 47-letni podnarednik iz Ternija Guglielmo Marini, ki je pripadal enoti X MAS. Aretiran je bil 3. maja, 21. maja pa je prišel v zapore Ozne v Ljubljani, od koder je bil odpeljan 6. januarja 1946.¹²¹ Enoti X MAS je pripadal tudi 28-letni podporočnik iz Vidma Stelio Montanari, ki se je nato vključil v Mestno stražo v Trstu. Projugoslovanski organi so ga ovadili Posebnemu porotnemu sodišču ZVU. Aretiran je bil 3. maja, v Ljubljano je prišel 21. maja. Tudi on je bil iz zaporov odpeljan 6. januarja 1946.¹²² Prav tako je enoti X MAS pripadal 28-letni mornariški poročnik, ki je bil nato upravitelj pri Poveljstvu mornarice Trst. Aretiran je bil 3. maja 1945, v zapore v Ljubljani pa je prišel 21. maja 1945. Bil je fašist in javni tožilec je 5. junija 1945, torej pred podpisom beograjskega sporazuma in ukinitvijo sodišča, zahteval, da ga zaradi sojenja pred Posebnim ljudskim sodiščem za sojenje fašističnih zločinov pripeljejo nazaj v Trst. Zaradi bolezni je 30. julija 1945 umrl v zaporu.¹²³ Podpolkovnik, star 42 let, doma iz Cagliarija Giuseppe Porcu, je bil 5. maja aretiran na domu, nato v zaporih v Coroneo in od tam 20. maja odpeljan v zapore v Ljubljani, kjer je označen kot »uslužbenec fašistične milice«. Odpeljan je bil 23. decembra 1945.¹²⁴ Iz zaporov v Ljubljani je bil 23. decembra 1945 odpeljan tudi 19-letni Tržačan Luciano Bruno Schiavon, ki naj bi bil pripadnik republikinskih črnih brigad. Aretiran je bil 14. maja na domu, zaprt v Coroneo, kjer je bil 18. maja zaslišan, v zapore Ozne v Ljubljani pa je prišel 20. maja.¹²⁵ V zaporih v Ljubljani je bil od 20. maja 1945 tudi 41-letni podoficir kraljeve vojske, ki je v virih opredeljen tudi kot marešal alpincev RSI Remo Lombroni. Aretiran je bil 15. maja in 3. novembra je 1945 umrl v zaporu.¹²⁶

Kapetan militarizirane trgovske mornarice iz Messine, star 50 let Salvatore Longo, je bil prav tako aretiran 6. maja 1945 v Trstu in odpeljan v zapore Ozne v Ljubljano, od koder je bil odpeljan 6. januarja 1946. Po nekaterih podatkih je bil kolaboracionist, ovaden Posebnemu porotnemu sodišču ZVU, pripadal naj bi tudi X MAS. Za njegovo izpustitev je 2. novembra v pismu predsedniku slovenske

120 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129.

121 Zaporne knjige, Ozna št. 1795, zapori št. 1762

122 Zaporne knjige, Ozna št. 1808, zapori št. 1754.

123 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 143, 35, 466; Zaporne knjige, Ozna št. 1794.

124 Zaporne knjige, Ozna št. 1724, zapori št. 1736.

125 Zaporne knjige, Ozna št. 1723, zapori št. 1714, reg. št. 1880.

126 Zaporne knjige, Ozna št. 1755, zapori št. 1698.

vlade Borisu Kidriču posredoval predsednik PNOO France Bevk, ki navaja, da ga je aretiral »zloglasni Steffé, ki mu je pobral tudi dragocenosti in denar«.¹²⁷

Šest jih je umrlo v ujetništvu, pet med njimi v taborišču vojnih ujetnikov v Borovnici, eden pa 21. marca 1947 v Sarajevu. V zaporu v Ljubljani je novembra 1946 umrla 37-letna Tržačanka, pomožna moč v oddelkih RSI Lea Giuseppina Romano, ki je bila aretirana 5. maja 1945.¹²⁸ Trije so bili odpeljani 18. maja 1945 s skupino ranjencev iz vojaške bolnice v malem semenišču v Gorici. Iz bolnice je bil odpeljan 31-letni Tržačan Umberto Kovacich, ki je bil vsaj po materi slovenskega porekla in je pripadal enoti bersaljerjev Benito Mussolini. Enota je bila nastanjena na Mostu na Soči. Prav tako je bil po materi Elizabeti Kosovel slovenskega porekla 19-letni pripadnik polka Tagliamento, bataljona Vipacco (Vipava) Cesare Ubaldini. Med odpeljanimi je bil tudi 23-letni podnarednik iz Rovinja Luciano Moscarda. Po njem so poizvedovali sorodniki in italijansko predstavništvo v Beogradu. Tega je jugoslovansko zunanje ministrstvo z verbalno noto št. 44.136 14. marca 1950 obvestilo, da pristojni jugoslovanski organi niso našli ničesar o njegovi usodi. V prilogi dopisa italijanskega zunanjega ministrstva italijanskemu predstavništvu v Trstu piše, da je bil 18. maja odpeljan iz bolnice v malem semenišču v Gorici, kjer je bil zaradi kile. Eden od tistih, ki so se vrnili iz Jugoslavije, naj bi ga leta 1945 videl v zaporih v Ajdovščini, od koder so ga neke noči odpeljali neznano kam. Isto leto naj bi ga v ujetniškem taborišču v Mariboru videl Giuseppe Frascchetti iz Trevisa in tudi nekateri drugi, ki so napovedovali njegovo skorajšnjo vrnitev. Leta 1946 naj bi ga skupaj z drugimi ujetniki videli na železniški postaji v Beogradu, kjer je nalagal zaboje s strelivom, namenjenim v bližnjo tovarno. Ohranjena je tudi izjava zdravnika Marinija iz bolnice v malem semenišču v Gorici, da je od nekega ujetnika, ki mu je uspelo pobegniti, izvedel, da so bili najprej premeščeni v bolnico na Opčinah, od tam pa dva na Reko, drugi v Postojno.¹²⁹

127 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 143, 466; AS 1589, šk. 52. Pismo F. Bevka B. Kidriču, 2. 11. 1945; Zaporne knjige, Ozna št. 1801, zapori št. 1841.

128 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129.

129 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129; ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavija, b. 606. Dopis italijanskega zunanjega ministrstva italijanskemu predstavništvu v Trstu, 9. 5. 1950.

Finančni stražniki¹³⁰

Narodnoosvobodilni odbor za Julijsko krajino (CLNG) je jeseni 1944, potem ko so iz njega izstopili predstavniki Komunistične partije Italije in se povezali z OF, ostal brez povezave s partizanskimi enotami. Ni razpolagal niti z oboroženimi silami v Trstu samem, zato se je oprl na italijanske policijske enote, ki so delovale v času nemške okupacije v Trstu, zlasti na finančne stražnike in Mestno stražo. Komandant finančnih stražnikov legije Trst polkovnik Persirio Marini in komandant Gospodarske policije podpolkovnik Corradino Giummo sta tako imela prve mesece leta 1945 vrsto srečanj s političnimi predstavniki CLNG, tudi z odgovornim za njegovo vojaško organizacijo, polkovnikom Antonijem Fondo Savijem, ki je bil povezan z glavnim poveljstvom Korpusa prostovoljcev svobode (CVL).¹³¹ Na teh srečanjih so se dogovorili za vojaško sodelovanje finančnih stražnikov v vstaji proti nemškemu okupatorju. V skladu z dogovorom naj bi enote finančnih stražnikov nadzirale dva od petih sektorjev, na katere je bilo razdeljeno mesto Trst, zasedle osrednje javne zgradbe (prefektura, sedež radia, telefonska centrala, železniška postaja), poseben oddelek pa naj bi preprečil razstrelitev pristanišča.

Finančna straža je bila takrat najmočnejša enota, na katero se je lahko v mestu Trst naslonil CLNG, saj je štela kakšnih 600 pripadnikov, razdeljenih na tri čete. Imela je dobro oborožitev, s katero je oskrbela tudi prostovoljce. Finančni stražniki so tako predstavljali približno četrtnino moštva, s katerim je ob vstaji konec aprila 1945 razpolagal CLNG, bili pa so tudi dobro izurjeni, disciplinirani in vojaško organizirani.¹³²

¹³⁰ Finančna straža (*Guardia di finanza*) je bila tako kot karabinjerji vojaško organizirana policija. V obmejnih pokrajinah je poleg MVSN, karabinjerjev in redne policije izvajala javni red in nadzor. Med vojno so bili finančni stražniki v Julijski krajini zadolženi zlasti za nadzor obale in vojnega gospodarstva. SS Gruppenführer Odilo Globocnik je 10. 12. 1943 ustanovil Gospodarsko policijo (*Wirtschaftspolizei*, WiPo), ki je imela sedež v Trstu in jo je vodil polkovnik finančne straže Corradino Giummo. Vanjo so vključili »enote za nadzor nad cenami« (*squadre vigilanza prezzi*), ki so delovale že pred kapitulacijo Italije, karabinjerje in nekaj finančnih stražnikov. Gospodarska policija je marca 1944 imela 163 mož v Trstu, 54 v Gorici, 118 v Pulju in 162 na Reki. 20. 5. 1944 je bila ustanovljena Mejna gospodarska policija s sedežem v Vidmu, ki naj bi nadzirala zahodno mejo Operacijske cone Jadransko primorje. Tja je bilo poslanih okrog 600 finančnih stražnikov iz Trsta. V Julijski krajini so morali sodelovati tudi v protipartizanskih akcijah. Posebna četa je nadzirala cesto Reka – Trst in je bila zato premeščena v Novigrad, oddelke je imela v Materiji, Gradišču in Obrovem. Povojna preiskava je ugotovila sedem primerov sodelovanja v protipartizanskih akcijah, in to v sodelovanju z enotami MDT ter nemškimi enotami. – *Guardia di Finanza*, str. 221, 222, 224, 225.

¹³¹ Korpus prostovoljcev svobode (*Corpo volontari della libertà*, CVL) je 9. 6. 1944 ustanovil Narodnoosvobodilni odbor za severno Italijo (*Comitato di liberazione nazionale per l'Alta Italia*, CLNAI) z nalogo koordinacije partizanskih enot in poenotenja politično-vojaške usmeritve. Septembra isto leto so italijanske partizanske enote v sporazumu, ki so ga sklenili s CLNAI, priznali Zavezniki, in to pod pogojem, da bo ob osvoboditvi na teh območjih vzpostavljena zavezniška vojaška uprava in da bodo te enote njej predale orožje. Poveljnik CVL je bil general italijanske kraljeve vojske Raffaele Cadorna, namestnika pa Ferruccio Parri (Stranka akcije) in Luigi Longo (KPI).

¹³² *Guardia di finanza*, str. 238–242.

V Trstu sta bili zadnje dni aprila 1945 dve vzporedni vstaji, prvo je v skladu z navodili vodstva slovenskega osvobodilnega gibanja vodila Komanda mesta Trst, drugo CLNG. V tej so poleg finančnih stražnikov in prostovoljcev sodelovali tudi nekateri pripadniki Mestne straže, enot javne varnosti in karabinjerjev. Prav sodelovanje teh dotlej kolaboracionističnih enot je bilo za jugoslovansko stran eden od dokazov za »fašistično naravo« CLNG. Obveščeni so bili tudi o pogajanjih o predaji, ki so potekala med njim in nemško komando, pojavile so se tudi govorice, ki pa niso bile resnične, da so sklenili sporazum.¹³³ Med udeleženci ene in druge vstaje je prišlo do posameznih spopadov, zato je CLNG, da bi se izognili poslabšanju položaja, ukazal konec akcij.¹³⁴ Ko je Komanda mesta Trst udeležence vstaje CLNG razorožila, so to slednji sprejeli kot žalitev, ker naj bi bili, kot lahko razberemo v vojaškem poročilu italijanski vladi, razoroženi le zato, ker so bili Italijani.¹³⁵ Dejansko pa je jugoslovanska vojska ukrepala v skladu z usmeritvijo, sprejeto na seji Centralnega komiteja KPS 23. aprila 1945, da je jugoslovanska vojska osvoboditeljica, zato je bilo mogoče opredeljevanje le zanjo ali proti njej, vmesne poti ni bilo.¹³⁶

V vojašnici finančnih stražnikov na Ulici Udine je bil med vstajo štab partizanske brigade *Giustizia e libertà*, v katero so vključili tudi finančne stražnike. Finančni stražniki so zasedli tudi vojašnico v Rojanu, 2. četa pod poveljstvom kapetana Giovannija Batiste Acanfore pa je zasedla vojašnico enot RSI, vojašnico pristaniške milice in sedež nemškega poveljstva v Villi Micher.¹³⁷ Prvi stiki s projugoslovanskimi vstajniki in pripadniki Jugoslovanske armade so bili prijateljski. Popoldan 1. maja je poveljnik Komande mesta Trst Martin Greif prišel v vojašnico na Ulici Udine in v prisotnosti častnikov ter poveljnika brigade *Giustizia e libertà* kapetana Leonarda Rovellija pohvalil finančne stražnike za njihov prispevek k osvoboditvi mesta ter zagotovil, da se v njegovem delovanju ne bo nič spremenilo. Naslednje jutro, medtem ko so bili številni finančni stražniki zaposleni pri nadzoru še vedno upirajočih se nemških enot, so jugoslovanske enote nenadoma obkolile vojašnico finančnih stražnikov na Campo Marzio. Vsi, ki so bili v njej, so bili postrojeni v kolono in odpeljani. Hkrati so jugoslovanske enote razoroževale finančne stražnike, pripadnike drugih enot CLNG in Mestne straže ter jih zapirale

133 ARS, AS 1487, ae 90. Depeša Okrožnega komiteja KPS Trst CK KPS, 27. 4. 1945; podatki o vstaji CLNG so tudi v depeši Vide Tomšič CK KPS, 30. 4. 1945; isto, povzetek depeše poslana Mestnemu komiteju KP Trst v depešah Borisa Kraigherja CK KPS, 28. in 29. 4. 1945; AS 1584, ae 89. Poročilo 3. sektorja Ozna Trst, 11. 5. 1945.

134 ASDMAE, AP 1930–1945, Jugoslavia, b. 145. Trst, o poteku vstaje CLNG; Maserati, *L'occupazione jugoslava*, str. 31; AS 1491, šk. priključeno gradivo KPJK, A. Fonda Savio: Vstaja v Trstu aprila 1945.

135 ASDMAE, AP 1930–1945, Jugoslavia, b. 149. Vojaško poročilo o vstaji domoljubov 30. aprila 1945 v Trstu, 12. 5. 1945.

136 ARS, AS 1487, ae 1. Zapis seje CK KPS, 23. 4. 1945.

137 *Guardia di finanza*, str. 243.

v vojašnico v Rojanu ter v zapore v Coroneo. Polkovnik Persirio Marini je takoj stopil v stik z jugoslovanskim poveljstvom, kjer so mu zagotovili, da gre za pomoto in da bodo njegovi ljudje takoj izpuščeni. Zgodaj popoldan je bila obkoljena tudi vojašnica na Ulici Udine, kjer je bilo zajetih 11 častnikov in 250 podčastnikov ter finančnih stražnikov. Jugoslovanske enote so te ujetnike iz Ulice Udine razorožile, odvedle v Rojan, nato na Prestranek in čez nekaj dni v taborišče za vojne ujetnike v Borovnici.¹³⁸

Italijanski viri konec junija 1945 poročajo, da se je dotlej vrnilo dvajset finančnih stražnikov, ostalih 150 naj bi bilo zaprtih v Borovnici. V poročilu 8. julija 1945 pa je navedeno, da jih je v ujetništvu 300.¹³⁹ Naslednja skupina tržaških finančnih stražnikov se je iz Borovnice vrnila 14. julija 1945.¹⁴⁰ Jugoslovanski obveščevalec je sredi julija 1945 poročal: »Iz taborišč v Jugoslaviji so se vrnili skoraj vsi (fašistični) finančni stražniki 'Guardia Repubblicana' iz Trsta, ki so bili aretirani v vojašnicah Via Udine 40 in 81 v Trstu 2. maja, ker so bili zasačeni z orožjem. Zadržani pa so bili tisti, ki so bili aretirani v vojašnici Campo Marzio. Govorijo o nečloveškem mučenju s strani Slovencev in partizanov.«¹⁴¹ Da so bili do konca julija 1945 izpuščeni skoraj vsi finančni stražniki, ki so bili med vojnimi ujetniki, posredno izvemo tudi iz dopisa Mestnega osvobodilnega sveta Trst Komandi vojnih taborišč v Ljubljani, z dne 29. julija 1945: »Glede na to, da vse finančne straže so bile izpuščene na svobodo iz vojnih taborišč, prosimo, da se pregleda zadevo gospoda Alojza Burla (Luigi Burgio, op. a.), ki ni bil izpuščen, ker se je nahajal v bolnici in, ako ne obstajajo posebne ovire, da se ga izpusti na svobodo.«¹⁴² Luigi Burgio naj bi po nekaterih podatkih umrl 3. avgusta 1945 v bolnici za vojne ujetnike na gradu v Škofji Loki. Ostaja pa vprašanje, zakaj je na seznamu tistih, ki so bili aretirani v vojašnici na Campo Marzio.¹⁴³

Izpustitve finančnih stražnikov marsikdo, ki je podpiral Jugoslavijo, ni sprejel z naklonjenostjo, saj je več finančnih stražnikov, a ne teh, ki so bili aretirani v Trstu, sodelovalo pri požigih vasi na Krasu. Poleg tega so po izpustitvi iz jugoslovanskega ujetništva širili govorce o nečloveškem mučenju, ki so ga morali

138 Prav tam, str. 243–245.

139 ASDMAE, AS 1946-1950, Jugoslavia, b. 12. Pismo Komande legije kraljevih finančnih stražnikov Trst Glavni komandi kraljevih finančnih stražnikov: Položaj kraljevih finančnih stražnikov v Julijski krajini, 30. 6. 1945; Pismo Misije za zvezo kraljevih finančnih stražnikov za severno Italijo z Zavezniki Glavni komandi kraljevih finančnih stražnikov, 8. 7. 1945; b. 35. Dopis italijanskega finančnega ministrstva zavezniški komisiji, 13. 6. 1945; AP 1930–1945, Jugoslavia, b. 146. Podatki o aretacijah CLN (finančni stražniki).

140 ASDMAE, AP 1931-1945, Jugoslavia, b. 146. Predmet: Trst, podatki, pridobljeni z zaslišanji pripadnikov kraljeve finančne straže, ki so se vrnili iz Borovnice, 14. 7. 1945.

141 ARS, AS 1584, ae 421. Situacijsko poročilo, 18. 7. 1945.

142 ARS, AS 1583, m. 7a. Dopis Tajništva Mestnega osvobodilnega sveta Trst Komandi vojnih taborišč v Ljubljani, 29. 7. 1945.

143 ARS, AS 1584, ae 135.

prestati. Ljudje, ki so podpirali priključitev k Jugoslaviji, so bili nezadovoljni tudi s številnimi drugimi izpustitvami iz taborišč in zaporov. Jugoslovanski obveščevalec je poročal: »Ljudstvo v Trstu se sedaj sprašuje, zakaj so se ti elementi izpustili, zakaj so oni toliko žrtvovali, če so vendar na svobodi fašisti, skvadristi, kolaboracionisti, republikini, špijoni in mučitelji. Iz taborišč prihajajo celo taki, ki so sodelovali v akcijah proti partizanom na Krasu in v Istri. Lahko se zgodi, da bomo spet videli bataljon M. Tako govori in komentira ljudstvo povratek raznih elementov iz taborišč.«¹⁴⁴

V dokumentih so podatki za osem finančnih stražnikov, ki so imeli stalno bivališče v Trstu in so umrli v Borovnici. Augusto Bacchi je umrl 26. junija 1945 zaradi bolezni in je pokopan na pokopališču v Borovnici, marešal Carlo Foglio 14. julija, isti mesec je umrl Cesare Merlani, niso pa znani datumi smrti namestnika brigadirja Luigija Fornasirja, finančnega stražnika Giacoma Vacce in desetnika Giuseppe Zampolinija. Finančni stražnik Donato Tomassi je umrl ob eksploziji mine v Ljubljani 10. junija 1945, brigadir Milano Succi pa je bil zaradi suma, da je fašist, ubit v Borovnici 24. julija 1945.¹⁴⁵

Oboleli iz taborišča v Borovnici so se zdravili v bolnici za vojne ujetnike na gradu v Škofji Loki. Tudi tam jih je več umrlo, največ zaradi tifusa.¹⁴⁶ Ohranjeni so podatki, da so med tržaškimi finančnimi stražniki tam umrli 13. julija Gerardo Campana, 20. julija Antonio Perini, že omenjeni Luigi Burgio 3. avgusta 1945, Alberto Libanti 21. avgusta, neznanega dne pa Alfio Marinelli in Rosario Presti. Za Luigija Tiloco, ki je umrl avgusta 1945, je v virih navedeno, da je bil pred koncem vojne v Postojni, kjer je pomagal partizanom, o katerih je veliko vedel, a ni ničesar izdal.¹⁴⁷ 32-letni finančni stražnik pa je bil osumljen, da je agent kvesture. 21. maja 1945 je bil pripeljan v zapore Ozne v Ljubljano, od tam so ga odpeljali 6. januarja 1946 ter je pogrešan.¹⁴⁸

144 ARS, AS 1584, ae 421. Situacijsko poročilo, 18. 7. 1945.

145 ASDMAE, AP 1931–1945, b. 145, 146; ARS, AS 1584, ae 140, 141, 130

146 Na poizvedovanje Republiškega sekretariata za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije o grobovih italijanskih vojnih ujetnikov je odsek za notranje zadeve Občinske skupščine Škofja Loka 24. 6. 1963 odgovoril, da je njim o Italijanih, ki so bili v letih 1945 in 1946 kot vojni ujetniki na loškem gradu, znano le to, da jih je večje število umrlo zaradi tifusa in so bili verjetno pokopani za pokopališkim zidom v Škofji Loki, kjer so pokopani tudi nemški vojaki, nekateri pa tudi na grajskem vrtu. — ARS, AS 1931, fasc. pokopališča, vojaška pokopališča, grobovi. Dopis Občinske skupščine Škofja Loka Republiškem sekretariatu za notranje zadeve SRS o grobovih italijanskih vojakov, 24. 6. 1963.

147 ASDMAE, b. 145, 146; AIS, ae 140, 141, 130

148 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129. Zaporne knjige, Ozna.

USODA FINANČNIH STRAŽNIKOV IZ VOJAŠNICE NA CAMPU MARZIJU

Kot sem že navedla, so jugoslovanske enote 2. maja 1945 v vojašnici na Campu Marzio v Trstu zajele 93 podčastnikov in stražnikov ter tri častnike. Med 98 pripadniki finančne straže, ki so bili takrat v vojašnici, sta se le Vincenzo Laricchio in Pierino Minari uspela izogniti aretaciji. Drugi so prenočili v bližini salezijanskega samostana v Trstu in bili naslednji dan odpeljani. Zadnji podatki o njih so, da so jih videli v Hrpeljah. Med temi 96 finančniki jih je 78 na seznamu pogrešanih oseb iz Tržaške pokrajine. Na seznamu, ki so ga italijanske oblasti januarja 1953 posredovale svojemu konzulatu v Zagrebu, je poleg njih še 16 oseb, ki so bile verjetno tudi odpeljane v Hrpelje in ubite po 5. maju 45.¹⁴⁹ O teh nimam drugih podatkov.

Italijansko ministrstvo za finance, v katerega pristojnost sodi finančna straža, in sorodniki so naslednja leta poizvedovali za pogrešanimi. Včasih so dobivali podatke o tem, da so pogrešane videli v taboriščih v Jugoslaviji. Materi Gualtieria Poggiolija je tako neki britanski vojak, ki naj bi bil z njim skupaj v ujetništvu, sporočil, da je bil njen sin ujetnik v Banja Luki in je zaradi rane na glavi izgubil spomin. Finančni stražnik Antonio Sorrentino pa naj bi zaradi nedohranjenosti julija 1945 umrl v taborišču v Borovnici.¹⁵⁰

Po njih so poizvedovale tudi nekatere slovenske oblasti, ki so tudi posredovale, da jih izpustijo. Tako je 5. oktobra 1945 Mestni osvobodilni svet Trst poslal komandi taborišča v Škofji Loki dopis, v katerem navaja: »Ob osvoboditvi Trsta so bili v vojašnici na Campo Marzio zajeti številni finančni stražniki. Del imenika istih vam prilagamo, a za imena drugih 38 finančnih stražnikov ne vemo. Prosimo vas, da slučajne te ujetnikov vzamete čim prej v pretres ter jih, v kolikor ni proti njim konkretnih obtožb, izpustite.« Dopisu je priložen seznam 62 finančnih stražnikov.¹⁵¹ 11. oktobra 1945 je predsednik Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje in Trst France Bevk poslal dopis Javnemu tožilcu Slovenije, v katerem ga obvešča, da so ugotovili, kje so še vedno zaprti finančni stražniki iz vojašnice na Campo Marzio, ki bi »moral biti – kot njihovi tovariši – že zdavnaj izpuščeni«. Bili naj bi v taborišču v Kočevju in nekaterih drugih taboriščih. Med njimi naj bi bil tudi kapetan Giovanni

149 ASDMAE, AP 1950–1956, Jugoslavija, b. 606. Dopis Ministrstva za finance italijanskemu zunanjemu ministrstvu, 9. 3. 1950: Finančni stražniki, deportirani v Jugoslavijo; Seznam finančnih stražnikov, priložen dopisu Generalnega konzulata Italije v Zagrebu, 13. 1. 1953 – Campo Marzio; Dopis Generalnega konzulata Italije v Zagrebu italijanskemu zunanjemu ministrstvu, 19. 1. 1953.

150 ASDMAE, AP 1950–1956, Jugoslavija, b. 606. Dopis Ministrstva za finance italijanskemu zunanjemu ministrstvu, 9. 3. 1950: Finančni stražniki, deportirani v Jugoslavijo.

151 ARS, AS 1583, m. 7 a. Dopis Mestnega osvobodilnega sveta Trst Komandi koncentracijskega taborišča Škofja Loka, 5. 10. 1945.

Acanfora, »ki je bil v zvezi s partizani in je naredil mnogo uslug našemu gibanju. Mislim, da je treba storiti vse, da so ti ljudje izpuščeni, kakor je bilo v principu že zdavnaj sklenjeno in po večjem delu tudi izvršeno. Pisal sem v tem pogledu že Centralnemu komiteju in se bom za stvar stalno osebno zanimal.« Bevk je posredoval še za nekatere druge, ki naj bi bilo v zaporih v Sloveniji in na koncu pisma zapisal: »Zelo dobro je vplivalo na javno mnenje, da se je o nekaterih izvedelo, da so še živi in kje se nahajajo. S tem je bila močno spodrezana sovražna propaganda. Politično bi nam v danem trenutku koristilo, ako bi dosegli izpustitev onih oseb, ki se jim ne more očitati kakšne krivde.«¹⁵²

Bevk je za njihovo izpustitev ponovno posredoval 2. novembra 1945, in to v pismu predsedniku Narodne vlade Slovenije Borisu Kidriču: »Dalje 98 finančnih stražnikov (med njimi kapetan Giovanni Acanfora, ki je bil pred osvobojenjem v zvezi s partizani), ki so bili aretirani v vojašnici Campo Marzio v Trstu. Delen seznam teh sem bil že 9. oktobra t. l. poslal Centralnemu komitetu. Baje se vsi ti nahajajo v Kočevju, deloma v Novem mestu ali v bližini, kjer opravljajo razna dela. Ker so bili na podlagi svoje časnega sklepa, ki je veljal za vse, izpuščeni le oni finančni stražniki, ki so bili aretirani v vojašnici via Udine, bi bilo potrebno, da se končno spusti tudi te, v kolikor ne visi nad katerim od njih kakšna resnejša obtožba.« Bevk je posredoval še za nekaj drugih pogrešanih in zaključil: »Če štejem finančne stražnike kot skupino, seznam ni obširen in sem upošteval le tiste primere, ki jih imam za upoštevanja vredne, posebno ker je med njimi nekaj priletnih mož. Ne trdim, da ni morda med njimi kdo, ki ni vreden našega zanimanja, a naj se to preišče. Njihovi svojci trdijo, da so nedolžni in doprinašajo dokaze ter neumorno intervenirajo, kakor smo tudi mi že napravili v tem pogledu precej neuspešnih korakov. Njihova zadeva je postala že naša osebna zadeva in – v kolikor so nekateri res nedolžni – tudi zadeva našega ugleda kot oblast. Bili bi zelo razbremenjeni in tudi naš ugled bi zrasel, ako bi se do konca razčistilo in po možnosti ugodno rešilo te primere. Pričakujem, da se boš v korist naše stvari zavzel za čimprejšnjo in ugodno rešitev primerov, ki sem jih navedel.«¹⁵³ Prepis pisma in seznama finančnih stražnikov je Bevk poslal tudi Lidiji Šentjurg na Centralni komite KPS in jo prosil, da posredovanje podpre: »Poudarjam, da ne izključujem, da je med temi kdo, ki bi ga ne bilo možno izpustiti, a to naj se ugotovi, ker ni moj namen, da bi interveniral za fašiste.«¹⁵⁴

Teh 78 finančnih stražnikov, ki so bili aretirani v vojašnici na Campu Marzio in so sodili v Tržaško pokrajino, se pojavlja na več seznamih, ki so ohranjeni

152 ARS, AS 1582, m. 3. Dopolni predsednika PNOO Franceta Bevka Javnemu tožilcu Slovenije, 11. 10. 1945.

153 ARS, AS 1589, šk. 52. Pismo Franceta Bevka Borisu Kidriču, 2. 11. 1945.

154 ARS, AS 1589, šk. 52. Pismo Franceta Bevka Lidiji Šentjurg, 7. 11. 1945.

v slovenskih in italijanskih arhivih.¹⁵⁵ Za kar 60 med njimi ni drugih podatkov kot navedba v seznamih in posredovanja za izpustitev. Za nekaj drugih pa so v kasnejših letih poizvedovali sorodniki, ki so preko Predstavništva Italije v Beogradu od jugoslovanskih oblasti dobivali odgovore, da o njih nimajo nobenih podatkov.¹⁵⁶ Med drugimi je npr. za podbrigadirja Giovannija Peralto italijansko zunanje ministrstvo prosilo svoje predstavništvo v Beogradu, naj se pozanimajo za njegovo usodo. Imeli so podatke, da je ob osvoboditvi Trsta sodeloval pri zasedbi vojašnice pristaniške milice, in to na ukaz svojega poveljnika ter lokalnega CLN. 30. aprila so ga aretirali jugoslovanski partizani in je bil do 5. maja zaprt v zaporu v Villi Nechi in vojašnici pri Svetem Ivanu, nakar naj bi bil odpeljan v Beograd.¹⁵⁷ Mati ob aretaciji 19-letnega Gualtieria Poggolija pa je v pismu italijanskemu zunanjemu ministrstvu 23. junija 1950 zagotavljala, da se ni ukvarjal s politiko in da je prav zaradi tega leta 1944 vstopil v finančno stražo in se »ni vključil v druge formacije, ki so bile politično opredeljene«.¹⁵⁸

Trije od tistih, ki so bili aretirani v vojašnici na Campu Marzio, so označeni kot fašisti. Za 43-letnega finančnega stražnika, rojenega v Catanii, v dokumentih navajajo, da je bil »nasilen tip, ovaduh«, da je sodeloval v rastrellamentih v Istri in s SS enotami. Tudi on je na seznamu finančnih stražnikov, za katere je 2. novembra posredoval France Bevk. Obremenilno gradivo najdemo tudi za 23-letnega finančnega stražnika, rojenega v Padovi, ki je bil prav tako aretiran 2. maja v vojašnici na Campu Marzio in je zanj posredoval France Bevk, ki je bil politični sekretar fašistične stranke na Opčinah in je prijavil protifašiste, ki so bili nato zaprti.¹⁵⁹

Po drugi strani pa so v ohranjenih jugoslovanskih dokumentih za Antonia Marina podatki, da »ni bil fašist, ni bil škodljiv, služboval v vojašnici Campo Marzio kot brigadir«.¹⁶⁰ Antonio Bonaduce je bil po enih virih pripadnik naci-fašistične policije in fašist, a hkrati navajajo razbremenilne priče.¹⁶¹ Kot »odličen element in naklonjen protifašistom« je v jugoslovanskih dokumentih opredeljen tudi podbrigadir finančne straže Ciro Chianura, rojen leta 1900 v okolici Taranta,

155 ARS, AS 1584, ae 134. Seznam finančnih stražnikov, aretiranih v Campu Marzio; AS 1589, šk. 52. Seznam, priložen pismu Franceta Bevka Borisu Kidriču, 2. 11. 1945; ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavija, b. 606. Seznam finančnih stražnikov, priložen dopisu Generalnega konzulata Italije v Zagrebu, 13. 1. 1953.

156 ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavija, b. 695.

157 ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavija, b. 605. Dopis italijanskega zunanjega ministrstva italijanskemu predstavništvu v Beogradu, 20. 12. 1949.

158 ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavija, b. 606. Dopis matere Gualtieria Poggolija italijanskemu zunanjemu ministrstvu, 23. 6. 1950.

159 ARS, AS 1564, ae 140, 141, 134, 129; AS 1589, šk. 52. Pismo Franceta Bevka Borisu Kidriču, 2. 11. 1945.

160 ARS, AS 1584, ae 134, 141; AS 1589, šk. 52. Pismo Franceta Bevka Borisu Kidriču; ASDMAE, 1950-1956, Jugoslavija, b. 606, 695.

161 ARS, AS 1584, ae 141, 129, 466; ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavija, b. 606, 695.

ki je bil finančni stražnik več kot 25 let.¹⁶² Njegovo ime je tudi na seznamu, ki so ga italijanske oblasti januarja 1953 poslale svojemu generalnemu konzulatu v Zagrebu.¹⁶³

Kot navajajo tudi dokumenti jugoslovanskih organov, je bil aktiven sodelavec osvobodilnega gibanja že omenjeni kapetan finančnih stražnikov Giovanni Batista Acanfora, rojen leta 1911 v Neaplju.¹⁶⁴ Kot navaja njegova žena Camilla, je bil pred aretacijo finančni stražnik 18 let in pol, udeležil se je tudi vojne v Afriki in Grčiji.¹⁶⁵ Marca 1949 so njegovi starši pisali takratnemu italijanskemu zunanjemu ministru Carlu Sforzi. V pismu navajajo, da kljub številnim poizvedbam pri poveljstvih, podjetjih in privatnikih o njem, potem ko je bil aretiran, niso dobili drugih novic kot med seboj nasprotujoče si, ki so bile včasih uradne, včasih neuradne. Tako so dobili obvestilo, da je živ in zdrav zaprt v taborišču v Jugoslaviji ter da čaka, da bo sojen kot vojni zločinec. Obvestilo je temeljilo tudi na novici italijanskega radia o dokončni izmenjavi ujetnikov, do katere naj bi prišlo v Gorici,¹⁶⁶ saj naj bi po tem v Jugoslaviji ostali samo tisti, ki so bili obsojeni kot vojni zločinci. Italijanski generalni konzulat v Zagrebu je nato 27. septembra 1951 svoje zunanje ministrstvo obvestil o sporočilu pristojnih jugoslovanskih organov, da ne vedo, kje je Acanfora.¹⁶⁷

Sorodniki so nato najeli italijanskega odvetnika, ime katerega ni znano, in odvetnika Branka Mikuletića iz Zagreba. Na njuno zahtevo je Acanforina žena Camilla, ki je s takrat dvanajstletnim sinom živela v težkih razmerah, 26. septembra 1952 posredovala naslednje podatke: aretiran je bil 2. maja 1945 in 4. maja skupaj z 98 finančnimi stražniki poslan neznan kam. Po nekaterih podatkih naj bi bil 6. maja v Hrpeljah. Sobojevniki iz vojašnice na Ulici Udine so bili deportirani v taborišče v Borovnico in po 40 dneh spuščeni, dva častnika, ki sta tudi bila ujeta na Ulici Udine, sta bila izpuščena leta 1947. Izpuščeni ujetniki so izjavili, da je bil med pozivom v Borovnici Acanfora poklican prvi, a ga ni bilo med navzočimi. Žena poudarja tudi, da se njen mož ni nikoli zanimal za politiko, bil je le častnik, ki je izpolnjeval svojo dolžnost. Ostal je v vojašnici, ker je imel

162 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129; AS 1589, šk. 52. Pismo Franceta Bevka Borisu Kidriču, 2. 11. 1945.

163 ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavija, b. 606. Seznam finančnih stražnikov, priložen dopisu Generalnega konzulata Italije v Zagrebu, 13. 1. 1953 – Campo Marzio; Dopis Generalnega konzulata Italije v Zagrebu MAE, 19. 1. 1953.

164 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 134, 466; AS 1589, šk. 52; AS 1583, m. 7a. Posredovanje komisiji taborišča v Kočevju za izpustitev, 3. 12. 1945.

165 ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavija, b. 695. Sorodniki deportiranih in infoibiranih maja 1945.

166 Sporazum med Republiko Italijo in FLRJ iz aprila 1948 o pomilostitvi italijanskih zapornikov v Jugoslaviji in jugoslovanskih v Italiji, je veljal tudi za zapornike, ki so bili pristojni na leta 1947 Jugoslaviji priključena območja, a so vložili zahtevek za opcijo za italijansko državljanstvo. Ni pa veljal za tiste, ki so imeli stalno bivališče na Svobodnem tržaškem ozemlju. – Uradni list FLRJ, št. 28/1948, 6. 4. 1948.

167 ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavija, b. 606. Dopis staršev zunanjemu ministru Carlu Sforzi, 21. 3. 1949; Dopis generalnega konzulata Italije v Zagrebu italijanskemu zunanjemu ministrstvu, 27. 9. 1951.

čisto vest in je lahko tudi dokazal, da je sodeloval s partizani. Tako je že 5. maja dobila dokument za njegovo osvoboditev, ki sta ga podpisala neki jugoslovanski general in politični komisar Komande mesta Trst Franc Štoka, a je bil žal dan prej že deportiran. Junija in septembra 1945 je bila v Ilirski Bistrici, Borovnici in Ljubljani. Ob tem ji je več različnih jugoslovanskih vojaških poveljstev zagotovilo, da ga bodo v nekaj dneh izpustili. Kljub temu nikoli ni dobila neposrednih novic, le posredne, da so ga videli na različnih mestih. Ujetnik, ki se je vrnil v Italijo leta 1946, in imena katerega se ni spomnila, ji je zagotovil, da je bil z njenim možem v taborišču v Kočevju. Drugi so ji zagotavljali, da so ga leta 1949 in 1950 videli v Rajhenburgu in da je bil od tam premeščen v Srbijo, niso pa vedeli, ali kot vojni ujetnik ali politični interniranec.¹⁶⁸

Italijanske oblasti so januarja 1953 svojemu generalnemu konzulatu v Zagrebu poslale seznam pogrešanih finančnih stražnikov, na osnovi katerega je konzulat naredil nove poizvedbe pri hrvaških in slovenskih oblasteh, pa tudi preko veleposlaništva pri zveznih.¹⁶⁹ Po tem datumu ni več podatkov.

Prav finančni stražniki so tako najbolj izrazita kategorija tistih, ki so zaradi enačenja uniforme s storilci »plačali« za dejanja, ki so jih storili njihovi stanovski kolegi. So pa tudi dokaz, da je bila velikokrat usoda zajetih odvisna od volje neposrednega poveljujočega in ne le od ukazov vodstva.

Karabinjerji¹⁷⁰

Od devetih karabinjerjev jih je osem pripadalo Legiji Trst. Za večino so ohranjeni le skopi podatki. Za 42-letnega brigadirja karabinjerjev, rojenega v Neaplju, ki je bil aretiran na cesti že 1. maja 1945, je navedeno, da je bil agent Sicherheitsdiensta. Drugi brigadir, ki je bil prav tako doma iz Neaplja, star 49

168 ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavija, b. 606. Pismo Camille Acanfora odvetniku, 26. 9. 1952.

169 ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavija, b. 606. Seznam finančnih stražnikov, priložen dopisu Generalnega konzulata Italije v Zagrebu, 13. 1. 1953 – Campo Marzio; Dopis Generalnega konzulata Italije v Zagrebu italijanskemu zunanjemu ministrstvu, 19. 1. 1953.

170 Kraljevi karabinjerji (Carabinieri reali) so bili državna žandarmerija Kraljevine Italije, ki je imela policijska pooblastila tako nad civilnimi kot vojaškimi osebami. V času fašističnega režima so zatirali protirežimsko delovanje in opravljali okupacijske naloge v novo zasedenih področjih. Med 2. svetovno vojno so bili kot del oboroženih sil (pri čemer so opravljali dolžnost vojaške policije) vpleteni v bojevanje proti Zaveznikom. Po kapitulaciji Italije 8. 9. 1943 so se razdelili, tako kot se je razdelila tudi Italija. Na severu je bila ustanovljena RSI, ki jih je vključila v črne brigade (ki so delovale proti partizanom), medtem ko so na jugu, na območju Kraljevine Italije, ustanovili Karabinjersko poveljstvo za osvobojeno Italijo. Zaradi njihove vloge pri padcu Mussolinija, in ker sta bili edini dve enoti, ki sta se borili proti nemški okupaciji Rima, Pehotna divizija Granatieri di Sardegna in 2. karabinjerski kadetski bataljon, so nemški okupatorji 7. 10. 1943 razpustili vse karabinjerske enote. Pozneje so jih tudi aretirali in poslali na prisilno delo v Nemčijo, zaradi česar se je večje število karabinjerjev priključilo italijanskemu odporiškiemu gibanju. Od okoli 14.000 jih je med vojno padlo najmanj 2.735 in bilo ranjenih 6.500 partizanskih karabinjerjev. V Jugoslaviji so karabinjerji ustanovili bataljon italijanske partizanske Divizije Garibaldi, ki je v boju izgubil več kot 80 % pripadnikov.

let, pa je bil pripadnik črnih srajc in je sodeloval v rastrellamentih na območju Lupoglava. Aretiran je bil 3. maja 1945 in 13. septembra 1945 ustreljen v Pazinu. Desetnik karabinjerjev, rojen 1905 v Bariju Giuseppe Anzelmo, ki je bil 2. maja aretiran v zgradbi univerze v Trstu na Ulici Fabio Severo, je bil od tam »na čelu dolge kolone zapornikov odpeljan proti Bazovici«. 39-letni marešal karabinjerjev iz Gele Salvattore Fasulo, po podatkih Cernigojeve pa pripadnik javne varnosti na Ulici Cologna, je bil aretiran 1. maja (po drugih podatkih že 30. aprila) in odpeljan na Sušak. Brigadir karabinjerjev Nicola Torchio in karabinjer Carmelo Bonnano, oba doma iz južne Italije, sta bila aretirana sredi maja v bolnici v Trstu, od tam poslana verjetno v Lipico in nato pogrešana.¹⁷¹ 42-letni višji marešal iz Neaplja Gustavo Paracuollo je bil aretiran 1. maja 1945 v vojašnici na Ulici Galilei, zato so sklepali, da naj bi bil pripadnik javne varnosti. Dejansko je bil pripadnik karabinjerjev, ki so imeli sedež na Ulici Istria. Njegovo ženo Albino najdemo na seznamu sorodnikov deportiranih in »infoibiranih« maja 1945, ki so ga izdelale italijanske oblasti.¹⁷²

Poročnik karabinjerjev iz Messine Giovanni Geraci, ki je služboval v Sežani, je bil aretiran 2. maja, v zaporu v Trstu zaslišan 15. maja, 20. maja pa je prišel v zapore Ozne v Ljubljani. Od tam je bil odpeljan 23. decembra 1945. Po podatkih Cernigojeve je bil agent Posebnega inšpektorata javne varnosti.¹⁷³ V zapore v Ljubljani je 21. maja 1945 prišel 39-letni karabinjerski desetnik Giovanni Guglielmo Burzachechi, ki je bil zajet 2. maja. Po nekaterih podatkih je bil pripadnik SS, »a se ne ve, ali nemške ali italijanske«. Iz zaporov je bil odpeljan 6. januarja 1946. Cernigojeva navaja, da je bil prej karabinjer, nato pa agent Posebnega inšpektorata javne varnosti.¹⁷⁴ Za karabinjerja Bruna Finotta, rojenega leta 1926 v Milanu, pa so podatki, da je bil partizan CVL, brigada Venezia Giulia, aretiran 2. maja na cesti, odpeljan v Hruševje in nato pogrešan.¹⁷⁵

Vojaki Italijanske kraljeve vojske

Za vojake Italijanske kraljeve vojske (Regio Esercito Italiano) so podatki zelo različni. Med njimi najdemo simpatizerja osvobodilnega gibanja Giuseppeja Benedetta, za katerega je Mestni osvobodilni svet Trst 14. julija 1945 posredoval pri komandi taborišča vojnih ujetnikov v Borovnici, naj ga izpustijo. Benedetto je umrl v Borovnici, nimam pa podatka, kdaj. Za druge najdemo navedbe kot: goreč fašist in republikin, republikinski marešal, fašist in pripadnik X MAS, fašist, pripadnik akcijskih skvader, kolaboracionist in informator Posebnega

171 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129.

172 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129; ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavija, b. 695.

173 Zaporne knjige, Ozna št. 1791, zapori št. 1735, reg. št. 1171.

174 Zaporne knjige, Ozna št. 1789, zapori št. 1847.

175 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129.

inšpektorata javne varnosti, pripadnik SS, fašist in pripadnik X MAS, pripadnik akcijskih skvader. 44-letni kapetan topništva iz Pierisa pri Gorici je označen kot vohun in vojni zločinec (na listi pod št. 438), skvadrist v Pierisu ter federal v Ljubljani. Aretiran je bil 21. maja v Tržiču in 23. maja poslan neznanu kam. Hkrati pa je zanj ohranjeno posredovanje Mestnega osvobodilnega sveta Trst javnemu tožilcu v Ljubljano z dne 13. novembra 1945, da je bil naklonjen OF.¹⁷⁶ 35-letni trgovec z Milj, sicer vojak 52. pehotnega polka kraljeve vojske, je bil odpeljan 24. maja 1945. Zanj v dokumentih navajajo, da je bil kolaboracionist in »informer skvadre Collotti ter SS« ter pripadnik MDT. Za 24-letnega mornarja vojne mornarice, kapitanija Luka Trst Silvestra Restuccia, ki je bil aretiran 10. maja v Sosljanu, navajajo le, da je bil fašist.¹⁷⁷

Marcello Forti, rojen leta 1906 v Trstu, je bil zdravnik in poročnik 73. pehotnega polka. Aretiran je bil 2. maja 1945 na cesti, poslan v zapore v Coroneu in od tam odpeljan med 11. in 20. majem. V virih najdemo podatke, da je bil skvadrist, član fašistične stranke in brat »znanih bratov Forti«. Javni tožilec je 5. junija zahteval, da ga zaradi sojenja vrnejo iz zbirnega taborišča v Trst. Hkrati pa so v virih navedene razbremenilne priče, in sicer Giuseppe Scarpa, Luigi Faeli, Gino Bastiani, Ivo Mioc, Renato Divo, Eugenio Endrigo in Marino Rossi. Kaže, da je bil Marcello Forti aretiran in usmrčen zaradi dejanj, ki so jih zagrešili njegovi bratje. Po podatkih Cernigojeve, ki tudi zatrjuje, da je bil skvadrist, je bil ubit skupaj s skvadristom in pripadnikom Posebnega inšpektorata javne varnosti v bližini Bazovice.¹⁷⁸

Za sedem vojakov so podatki, da so bili deportirani v taborišča za vojne ujetnike v Borovnici. Trije so bili zajeti, ko so z legalno prepustnico potovali preko Trsta. Dva sta umrla v bolnici v Škofji Loki, eden julija, drugi 17. avgusta 1945. Za Giuseppeja Benedetta, rojenega leta 1911 v Reggio Calabria, ki je bil odpeljan maja 1945 in je umrl v Borovnici, je ohranjen dopis, ki ga je Mestni osvobodilni svet Trst 14. julija 1945 poslal Komandi ujetniškega taborišča v Borovnici, z zahtevo, naj ga izpustijo, ker je njihov simpatizer.¹⁷⁹

Drugih osem oficirjev in vojakov je pogrešanih. Ferruccio De Marco je bil 15. maja odpeljan iz vojaške bolnice v Trstu. Za majorja Ferdinanda Gittardija, rojenega leta 1896, je ohranjen le podatek, da je bil 15. maja ustreljen v Villa Vicentina pri Vidmu.¹⁸⁰

176 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466; AS 1583, m. 7 a. Dopis Mestnega osvobodilnega sveta Trsta javnemu tožilcu v Ljubljani, 13. 11. 1945.

177 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129.

178 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 35.

179 ARS, AS 1583, m. 7a. Dopisi Mestnega osvobodilnega sveta Trst Komandi ujetniškega taborišča v Borovnici, 14. 7. 1945.

180 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129.

Mestna straža¹⁸¹

Med 24 člani Mestne straže je bilo 19 pripadnikov Korpusa prostovoljcev svobode, ki jih obravnavam posebej. Med tistimi, ki niso sodelovali v vstaji v Trstu, je že omenjeni poročnik X MAS, ki je nato pripadal Mestni straži, Stelio Montanari, ki je bil v zaporih v Ljubljani. V zaporih v Ljubljani je bil od 21. maja 1945 do 6. januarja 1946, ko je bil odpeljan neznano kam, tudi 25-letni pripadnik Mestne straže, rojen v Molfetti Corrado Binetti, ki je bil sicer zaposlen kot šofer v ladjedelnici v Tržiču in je bil aretiran 3. maja na cesti. Cernigojeva navaja, da je pripadal Posebnemu inšpektoratu javne varnosti.¹⁸²

Pripadnik Mestne straže na Miljah, star 30 let, aretiran 7. maja 1945, je bil po podatkih iz dokumentov goreč fašist in republikin ter zaupnik Collottijeve skvadre, ki jo je vodil »med aretacijami, ki so jih izvajali na Miljah 7. maja 1944«. 22-letni Koprčan Ammirabile De Ponte je bil aretiran 5. maja, odpeljan v Koper, od tam pa 21. maja neznano kam. Pogrešan je tudi 18-letni Tržačan Silvio Monfalcon, ki je bil 2. maja 1945 aretiran na Trgu Oberdan.¹⁸³ Mestni straži je pripadal tudi 35-letni nekdanji brigadir karabinjerjev v Hruševju pri Postojni, rojen v Dekanih Giuseppe Rondi. Tudi on je bil aretiran 10. maja 1945 na Trgu Oberdan v Trstu. Po nekaterih podatkih je Mestni straži pripadal tudi 52-letni uslužbenec Carlo Polli, rojen v Splitu, ki je v knjigi *Caduti, dispersi* opredeljen kot civilist. Narodna zaščita ga je aretirala 2. maja 1945 in odpeljala v zapore pri jezuitih. Bil je ubit in vržen v fojbo Jamen dol v Bazovici.¹⁸⁴

V ljubljanskih zaporih je 28. avgusta 1945 umrl 62-letni Tržačan, trgovec in solastnik podjetja, ki je bil takoj po njeni ustanovitvi poveljnik Mestne straže. Aretiran je bil 3. maja na domu, odpeljan v zapore na Ulici Nizza, zaslišan 15. maja in 20. maja odpeljan v Ljubljano. Po podatkih iz virov je bil fašist in je ovajal pripadnike Mestne straže, ki so bili protifašisti in so jih zato internirali v Nemčijo.¹⁸⁵ V ljubljanskih zaporih je bil tudi 20-letni pripadnik Mestne straže, rojen v Trstu. V zapornih knjigah je navedeno, da je pripadal CLN, brigada Venezia Giulia. Aretiran je bil 22. maja, v Ljubljano je prišel 30. maja in iz zaporov odpeljan 30. decembra 1945. Po nekaterih podatkih naj bi sodeloval v bojih proti partizanom v Vipavski dolini, potem ko se je priključil Mestni straži, pa naj bi županu Pagniniju priskrbel podatke o partizanskem gibanju.¹⁸⁶

181 Mestno stražo (Guardia civica, GC) je 15. 1. 1944 ustanovil tržaški župan v času nemške okupacije Cesare Pagnini. Financirala jo je sicer tržaška občina, a je bila pod nadzorom nemškega okupatorja. Pagnini je načrtoval, da bi ob nemškem umiku zagotavljala obrambo pred partizanskim prodorom. Podobni enoti sta bili že dva meseca prej z istimi cilji ustanovljeni v Kopru in Gorici.

182 Zaporne knjige, Ozna št. 1753, zapor št. 1845.

183 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466.

184 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129; Cernigoj, *Operazione foibe*, str. 51. V virih naj bi bil naveden kot uslužbenec in »agent«.

185 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 285, 466; Zaporne knjige, Ozna št. 1726, zapor št. 1738.

186 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129; Zaporne knjige, Ozna št. 1717, zapor št. 2069.

Pripadniki nemških enot

Oddelkom SS je pripadal 51-letni nekdanji pripadnik MVSN, doma iz Sv. Križa pri Ajdovščini. Aretiran je bil 8. maja na domu in odpeljan v Coroneo, od tam pa na Prestranek. Bil je »vnet fašist, ki se je prostovoljno vključil v nemško SS in grozil ljudem«. Iz zapora v Kopru je bil 15. maja poslan neznan kam 23-letni pripadnik Varnostne policije (Schutzpolizei),¹⁸⁷ rojen v Trstu. Aretiran je bil 5. maja na Škofijah. Pripadnik iste veje policije je bil tudi devetnajstletni Tržačan, Giovanni Matteo Puissa, ki je bil 18. maja 1945 odpeljan iz bolnice v malem semenišču v Gorici. Pogrešan je tudi 24-letni vojak 78. pehotnega polka italijanske kraljeve vojske, rojen v Trstu, ki je bil po kapitulaciji Italije agent Bataljona policije Trst (Polizei Battalion Triest) Bruno Pergolis. Pogrešan je 25-letni podporočnik SS z Milj Aldo Ellero, ki je bil odpeljan 17. maja 1945. Prevaljalca na nemškem poveljstvu v Trziču in fašista, rojenega v Trstu leta 1925, in po materi slovenskega porekla Sergia Piccolija je Narodna zaščita aretirala 9. maja 1945. Do konca maja naj bi bil v Vipavski dolini.¹⁸⁸ Zelo nasprotujoči so podatki za 30-letnega delavca TODT iz Trsta Maria Pecchiarija, ki je bil do konca leta 1944 zaposlen na pošti. Po nekaterih podatkih je bil aretiran v okolici Škednja v Trstu 30. aprila oziroma 11. maja, po drugih pa 15. aprila v Petrinjah. Po vpoklicu se je pridružil SS in bil v garnizonu v taborišču Rižarna v Trstu.¹⁸⁹

Domobranci

Zaradi pomanjkanja arhivskih virov ne vemo, koliko domobrancev je bilo aretiranih v Trstu, saj tam za razliko od Goriške domobranci večinoma niso bili domačini in so se v veliki večini že pred prihodom Jugoslovanske armade umaknili na območje, ki so ga zasedli zavezniki. V vojašnici pri Sv. Ivanu v Trstu naj bi bilo po ustnem pričevanju aretiranih sto petdeset slovenskih domobrancev, doma iz notranjosti Slovenije. Njihova nadaljnja usoda ni znana. Na seznamu pogrešanih za Tržaško pokrajino je 35-letni slovenski domobranec Mario Baus, ki je bil rojen v Trstu in je imel čin poročnika. Odpeljan je bil maja 1945. Zanj ni podatkov v slovenskih virih, le navedba v knjigi *Caduti, dispersi*. Prav tako ni v slovenskih virih podatkov za 30-letnega domobranca Marija Čeha (Cecchi) iz Bazovice, ki je bil aretiran 1. maja 1945 v Sežani.¹⁹⁰ V virih je kot pripadnik MVAC (bele garde) opredeljen 50-letni uslužbenec na Radio Litorale Adriatico,

187 Schutzpolizei je bila v času nacistične Nemčije veja Ordnungspolizei (Redarstvena policija), ki je bila pod poveljstvom Heinricha Himmlerja.

188 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129.

189 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129.

190 Troha, *Seznami umrlih; Caduti, dispersi*.

rojen v Istri (Sv. Petar u šumi)¹⁹¹ Antonio Jurman oz. Iurman, kjer je bil med nemško okupacijo napovedovalec v slovenščini in hrvaščini. Bil je aretiran na domu in poslan v vojašnico na Ulici Donadoni, od tam pa 26. maja deportiran na Reko. Izvajal je »nemško propagando«, bil kolaboracionist in v »službi SS«.¹⁹²

Druge enote

Med pogrešanimi sta tudi dva pripadnika militariziranega Rdečega križa. 52-letni podnarednik Luigi Aurino, doma iz Neaplja, je bil aretiran 2. maja 1945. Bil naj bi agent javne varnosti. Drugi, Tržačan Rodolfo Mosetti, star 38 let, pa je bil aretiran 3. maja in poslan proti Reki. 8. maja je bil na domu aretiran 45-letni agent Gospodarske policije Giovanni Bordon, rojen v Pulju. Odpeljan je bil v vojašnico pri Sv. Ivanu in pogrešan.¹⁹³ Med pogrešanimi je tudi pripadnica pomožnih služb Irena Rosandra Kralj (Carli), rojena leta 1923 v Nabrežini. Odpeljali so jo 7. maja v Slivno, ubili v Komnu in jo vrgli v fojbo v Temenici med Lipo in Kostanjevico.¹⁹⁴ Aretirana in ubita je bila skupaj s sestro Vido Kralj, šiviljo, rojeno leta 1919.¹⁹⁵

Sodelavci italijanskega odporiškega gibanja

Med 27 sodelavci italijanskega odporiškega gibanja je 17 nekdanjih članov Mestne straže. Med umrlimi partizani je največ, in sicer 14, pripadnikov brigade CVL Venezia Giulia (med njimi deset članov Mestne straže), ki so sodelovali v vstaji v Trstu zadnje dni aprila 1945. Tej brigadi je pripadal 20-letni študent Armidio Bastianini (rojen v Fossombronu), ki je bil aretiran 22. maja na Ulici Segatini. V zapore v Ljubljani je prišel 30. maja in bil odpeljan »v logor Ozne« 23. decembra 1945.¹⁹⁶ V njegovo korist so pričali prebivalci hiše na Ulici III. armata 12, kjer je stanoval. Njegov soborec, prav tako študent Cesare Buscemi, rojen v Trstu, je bil aretiran 23. maja, v Ljubljano je prišel 30. maja in bil od tam po podatkih zaporne knjige odpeljan 6. januarja 1946.¹⁹⁷ Daniele Sinigoj, ki je bil leta 1947 iz zaporov v Ljubljani izpuščen in se je vrnil v Trst, je v svojem pričevanju navedel, da je Buscemi zaradi bolezni 16. marca 1946 umrl v zaporih v Ljubljani. Tudi študent iz Trsta, pripadnik Mestne straže in brigade Venezia Giulia Mario Cumo, je prišel v Ljubljano 30. maja, iz zaporov pa je bil odpeljan 30.

191 Tržaški sedež radia je bil odprt leta 1931. Med nemško okupacijo je deloval Radio Litorale Adriatico, ki je oddajal v nemškem, italijanskem, slovenskem in hrvaškem jeziku.

192 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466.

193 ARS, AS 1584, ae 129, 140, 141.

194 Cernigoj, *Operazione foibe*, str. 49.

195 Naveden je samo v knjigi *Caduti, dispersi*.

196 Zaporne knjige, Ozna št. 1721, reg. št. 891.

197 Zaporne knjige, Ozna št. 1707, zapori št. 2070, reg. št. 993

decembra 1945.¹⁹⁸ Istega dne je bil iz zaporov odpeljan Antonio De Franceschi, ki je bil prav tako študent in aretiran 22. maja. V njegovo korist je pričalo 12 oseb.¹⁹⁹ Isti enoti je pripadal trgovski pomočnik Stello Fiabetti (Flabetič), rojen leta 1925 v Trstu. Zanj je v nekaterih virih najti podatke, da naj bi se udeležil rastrellamentov.²⁰⁰ Med najmlajšimi, ki so jih aretirale jugoslovanske oblasti maja 1945, je uslužbenec Giorgio Merciaro, rojen 12. marca 1927. Tudi on je bil iz ljubljanskih zaporov odpeljan 30. decembra 1945.²⁰¹ Le štiri mesece starejši je bil študent Bruno Raineri (Ranieri), ki je bil prav tako aretiran 22. maja 1945. Po nekaterih podatkih naj bi od Mestne straže prešel k Schutzpolizei. Ohranjena je zahteva javnega tožilca Mestnega osvobodilnega sveta Trst z dne 16. junija 1945, naj ga izpustijo. V zapore Ozne v Ljubljano je prišel 30. maja, od tam pa je bil v »logor Ozne« odpeljan 23. decembra 1945.²⁰²

Nekoliko nasprotujoči so podatki za 20-letnega študenta prava iz Trsta Giuseppeja Stancampiana, ki je bil aretiran na domu 24. maja. Pripadal naj bi tudi enoti X MAS, a o njem ni bilo »nič obremenilnega«, zato je 2. sektor Narodne zaščite 22. junija od poveljnikov postaj zahteval, naj zberejo obremenilno gradivo. Po nekaterih podatkih je bil poslan v Borovnico. Iz zapornih knjig pa je razvidno, da je 30. maja prišel v zapore Ozne v Ljubljani, 23. decembra pa bil odpeljan »v logor Ozne«.²⁰³ 23. maja je bil aretiran in poslan v zapore v Coroneo študent Luigi Gino Tricarico, rojen 6. oktobra 1926 v Trstu. V Ljubljano je prišel 30. maja, odpeljan pa je bil 30. decembra 1945.²⁰⁴ Istega dne je bil odpeljan tudi učitelj Ezio Vecchiet, rojen leta 1923 v Trstu. Aretiran je bil že 3. maja na domu, v zapore v Ljubljano pa je tako kot drugi prišel 30. maja 1945.²⁰⁵

Če je bila skupina pripadnikov brigade Venezia Giulia aretirana 22. in 23. maja 1945,²⁰⁶ poslana v zapore Ozne v Ljubljano in decembra oz. januarja 1945/46 od tam odpeljana neznano kam, pa tja niso deportirali pripadnikov Mestne straže, ki so tudi sodelovali v vstaji v Trstu, a so bili vključeni v druge enote. Pogrešani so trije pripadniki CVL, divizije Giustizia in libertà, brigade Foschiatti. Luigi Berti, rojen leta 1924 v Portoguaru, je bil aretiran že 2. maja in odpeljan v vojašnico v Rojanu. Po navedbah dokumentov, ki so datirani z 21. junijem 1946, so ga ubili v Sežani in vrgli v fojbo, po drugih pa je bil od 26. septembra 1945 v zaporih v

198 Zaporne knjige, Ozna št. 1694, zapori št. 2061.

199 Zaporne knjige, Ozna št. 1713, zapori št. 2066.

200 Zaporne knjige, Ozna št. 1718, zapori št. 2067; ARS, AS 1584, ae 129.

201 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129; Zaporne knjige, Ozna št. 1722, zapori št. 2062.

202 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 130, 466; Zaporne knjige, Ozna št. 1720, zapori št. 2071, reg. št. 1827.

203 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 130; Zaporne knjige, Ozna št. 1719, zapori št. 2063, reg. št. 1939.

204 Zaporne knjige, Ozna št. 1712, zapori št. 2065.

205 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129; Zaporne knjige, Ozna št. 1693, zapori št. 2068.

206 Vzroka teh aretacij mi ni uspelo odkriti. Zanje je nenavadno, da so se zgodile relativno pozno, saj je velika večina aretacij bila izvršena v prvih dneh maja.

Ljubljani, kjer je umrl.²⁰⁷ Tudi Federico Buzzai (Bučaj), rojen leta 1916 v Trstu, je bil aretiran 2. maja in poslan v vojašnico v Rojan, od tam deportiran in pri Vipavi ubit med poskusom bega.²⁰⁸ Isti dan je bil aretiran devetnajstletni Tržačan Giuseppe Bruno Mineo, ki naj bi bil ubit v okolici Sežane in skupaj z Luigijem Bertijem vržen v fojbo. Po nekaterih podatkih je pripadal organizaciji TODT, po drugih Mestni straži, ki naj bi ga tudi aretirala. Sodeloval je pri vstaji na občini in bil poslan v Rojan. Naveden pa je tudi na seznamu finančnih stražnikov, ki so bili aretirani v vojašnici na Campo Marzio, in je tudi zanj 2. novembra pri predsedniku slovenske vlade Kidriču posredoval France Bevk. Poleg tega je ohranjena zahteva 2. sektorja Narodne zaščite vsem načelnikom postaj, izdana 22. junija, naj zberejo morebitno obremenilno gradivo. Bil naj bi v zaporu, na seznamu je vpisan pod številko 453.²⁰⁹

Poročnik Mestne straže, ki je pripadal diviziji Giustizia in Libertà, brigadi Garibaldi, Steno Pirnetti, rojen leta 1915 v Trstu, je bil aretiran 2. maja 1945 na občini in odpeljan v Coroneo. Tam je bil 11. maja zaslišan. Zapisnik njegovega zaslišanja je eden od dveh tovrstnih dokumentov, ki sta se po naključju ohranila. Zanj je namreč, tako kot za nekatere druge člane CLNG, ki so bili zaprti, pri namestniku načelnika Ozne 9. korpusa Jožetu Slugi – Lenartu 11. maja posredoval Boris Kraigher, takrat ključni slovenski politični funkcionar v Trstu. Kraigher v dopisu tudi navaja: »Po podatkih, ki smo jih dobili, so vsi zgoraj navedeni v Trstu vedno veljali za antifašiste. Zato je nujno, da se njihove zadeve takoj razišče in se jih, kolikor niso ničesar krivi, izpusti.«²¹⁰ 13. maja mu je odgovoril načelnik oddelka Ozne za Trst Stanislav Runko – Mišo, in sicer, da bodo tisti, ki so v njihovih zaporih, isti dan izpuščeni, da pa je bil Stevo (Steno) Pirnetti »pred nedavnim likvidiran«, in priložil zapisnik zaslišanja.²¹¹ V zapisniku je med drugim navedeno, da je bil kot pomočnik majorja tankovske enote leta 1941 v okupirani Dalmaciji

207 ARS, AS 140, 141, 285; AS 1818, m. 225 a; Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 49.

208 ARS, AS 1584, ae 140, 285; Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 49.

209 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 130, 134, 285; AS 1589, šk. 52. Pismo Franceta Bevka Borisu Kidriču, 2. 11. 1945.

210 ARS, AS 1584, ae 126. Pismo Borisa Kraigherja Jožetu Slugi, 11. 5. 1945. Kraigher je posredoval za naslednje, kot sam navaja, antifašiste: »Economu, baron, star 75 let; Schiffrer, univerzitetni profesor, star 70 let; Schiffrer mlajši, umetnik, bolan; Baroncini, sin direktorja Assicurazioni Generali, ki je bil član Guardie civice, ker ga je oče na ta način rešil fronte; Valieri, nadzornik vodovoda, je bil aretiran zaradi neke radiostanice, ki so jo našli nekje v njegovi bližini; Zito Carmine, blagajnik pri Credito Italiano; Verceto Ernesto, Castello di Trieste, lastnik hotela; Francesco Isoni, star 60 let, izginil brez sledu; Pirnetti Stevo, je bil član Guardie Civice; Sutura, kapetan trgovske mornarice; dr. Velat, prokurist pri Riunione Adriatica, bil je osumljen sodelovanja z Nemci, ker se je družil z neko tipkarico z nemškega konzulata.«

211 ARS, AS 1584, ae 126. Pismo načelnika oddelka Ozne Trst Stanislava Runka – Miše Borisu Kraigherju, 13. 5. 1945. V njem je Runko zapisal: »1. Osebe: Economu, Schiffrer star. In mlaj ter Baroncini bodo izpuščeni tekom današnjega dne. Prav tako tudi Verceto Ernesto, lastnik hotela. /.../ 3. Valieri, Francesco Isoni, Sutura in dr. Valant se ne nahajajo v naših zaporih, toda dal sem direktivo podrejenim centrom, da pregledajo, če se imenovani nahajajo v kakih drugih zaporih.«

in na Hrvaškem, in sicer v Karlovcu, Šibeniku in Splitu. Po kapitulaciji Italije je bil uradnik na železnici, nato pa je po njeni ustanovitvi vstopil v Mestno stražo, da se je tako izognil mobilizaciji v TODT. Zasljučevalca sta ga takole označila: »nervozen, zakrknjen, tipičen avantgardist, zagrizenec. Želi in upa, da bo Trst skoro iztrgan iz naših rok in prišel v okvir Italije.«²¹² V dokumentih je ohranjena tudi izjava Maria Bucconija, komandanta bataljona E. Candon, in pripadnika GAP z dne 25. aprila 1945 (verjetno maja, op. a.), da je sodeloval s partizani. Navedeni sta še dve razbremenilni priči, in sicer Silvio Tomat ter Emilio Žigon. O tem, kolikšna zmeda je vladala v tistem času med vojno in mirom, pa nam priča podatek, da je hkrati javni tožilec v Trstu 5. junija 1945 zahteval, da ga privedejo nazaj v Trst, da bi bil sojen pred Posebnim ljudskim sodiščem.²¹³

Brigadi Garibaldi je pripadal tudi Giovanni Nalon, rojen leta 1915 pri Padovi, ki je bil aretiran 2. maja na Opčinah in je junija 1945 umrl v taborišču v Borovnici. Pogrešani so še trije pripadniki Mestne straže, ki so sodelovali v vstaji v Trstu in bili aretirani 2. maja. Dario Pitacco, rojen decembra 1926 v Trstu, naj bi bil po nekaterih podatkih v taborišču vojnih ujetnikov v Zemunu. Tudi v njegovo korist sta pričala Giuseppe Bon in neki Camanli. Pogrešan je tudi Giorgio Ranieri, rojen marca 1924 v Trstu, aretiran 2. maja in po nekaterih podatkih deportiran v Borovnico. Zanj je zapisano, da se je priključil Mestni straži, zato da bi se izognil obvezni službi v Nemčiji, da ni bil nikoli fašist in da se je med vstajo »boril na občini proti Nemcem. Brat Tino se je boril v Bosni z 2. dalmatinsko brigado.« Ohranjena je tudi izjava matere z dne 17. januarja 1946, da je bil njegov brat partizan v Bosni in v nemškem ujetništvu. 2. maja 1945 je bil na občini aretiran Edoardo Luigi Rebulli, rojen leta 1926 v Trstu, ki je bil partizan CVL. Do 18. julija naj bi bil v Škofji Loki in nato do 26. septembra 1945 v zaporih v Ljubljani. V vstaji proitalijanskih sil v Trstu je sodeloval tudi 43-letni nekdanji desetar finančne straže, ki je po kapitulaciji Italije delal pri gospodarski policiji (davčna straža) Virgilio Saulle. Aretiran je bil 2. maja 1945. Po nekaterih podatkih naj bi ga pred koncem vojne ranili partizani v Furlaniji.²¹⁴

Drugi pripadniki CVL

Polkovnik Italijanske kraljeve vojske Pasquale Armando Blotta, rojen leta 1895 v Cattanzaru, je do kapitulacije Italije delal na Vojaškem sodišču v Trstu, po drugih podatkih pa naj bi bil poveljnik vojaškega Skladišča za obleke. Po 8. septembru 1943 je izstopil iz vojaške službe. Kot pripadnik brigade CVL Timavo (v zaporni knjigi Ozne je vpisan kot »CLN, brigada Venezia Giulia«) je sodeloval

212 ARS, AS 1584, ae 126. Zapisnik zaslišanja, 12. 5. 1945.

213 ARS, AS 1584, ae 35, 140, 141, 285, 287, 466.

214 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 142, 285.

v vstaji v Trstu, bil 2. maja aretiran, izpuščen in 26. maja ponovno aretiran ter odveden v zapore v Coroneo. 30. maja je prišel v zapore Ozne v Ljubljano. O njegovi protifašistični dejavnosti je 29. maja pričalo več ljudi, med njimi tudi glavni urednik tržaškega projugoslovanskega časopisa *Il Nostro Avvenire* Mario Pacor. Javni tožilec PNOO Stanko Peterin je 11. oktobra 1945 za Blotto posredoval pri javnem tožilcu Slovenije. Po njegovih podatkih (ki so, kot kažejo dokumenti, točni, op. a.), je bil v zaporu v prisilnih delavnicah v Ljubljani. Peterin nadaljuje: »Blotta, rojen 1895, ki po 8. septembru 1943 ni bil več v službi, je baje neoporečen človek. Njegovi pravijo, da je bil oproščen in da leži zdaj v bolnici v Škofji Loki. Če je res, da je oproščen, bi morda ne bilo zapreke, da ga svojci prepeljejo na domačo nego v Trst.« Upoštevali naj bi tudi njegovo starost.²¹⁵ Zanj je v pismu Kidriču 2. novembra 1945 posredoval tudi France Bevk. Kljub temu da je v uvodu pisma Bevk zapisal: »Na tvojo obljubo v zasebnem razgovoru, da boš dal preiskati nekatere primere priprtih tržaških Italijanov, da se jih po možnosti izpusti, ti pošiljam seznam oseb, ki bi po mojem mnenju prišle v pošteve«, in nato med drugimi navede tudi Blotto, je bil ta 6. januarja 1946 odveden iz zaporov v Ljubljani in je pogrešan. Je pa javni tožilec v Trstu 5. junija 1945 zahteval, da ga iz zbirnega taborišča zaradi sojenja pred Ljudskim sodiščem vrnejo v Trst.²¹⁶

Poročnik 93. pehotnega polka italijanske kraljeve vojske Romano Meneghello, rojen leta 1912 v Trstu, je bil poveljnik brigade Venezia Giulia. Po kapitulaciji Italije je bil sicer blagajnik na Banco d'Italia v Trstu. Aretiran je bil 2. maja, kot je v svojem že večkrat citiranem pismu navedel Bevk, »na podlagi seznama, najdenega na kvesturi, po katerem so imeli pravico nositi orožje«. 30. maja je bil priveden v zapore Ozne v Ljubljani, odpeljan 30. decembra 1945.²¹⁷ Po nekaterih podatkih so 1. maja partizani 20. hrvaške divizije zajeli in 3. maja 1945 odpeljali v Bazovico (kjer je bil verjetno ustreljen) Carla Dell'Antonia, rojenega leta 1913 v Trstu. Bil je kapetan vojnega letalstva, med vstajo v Trstu pa pripadnik brigade Venezia Giulia. Pogrešan je tudi nekdanji pripadnik X MAS in nato partizan Angelo Di Bello, študent, rojen maja 1927 v Trstu.²¹⁸ Podnarednik 37. topniškega polka Tulio Astro Tinta, rojen leta 1918 v Trstu, je bil po kapitulaciji Italije pripadnik Italijanskega osvobodilnega korpusa, Bojne skupine Legnano.²¹⁹ Aretiran je bil 5.

215 ARS, AS 1582, m. 3. Dopis javnega tožilca PNOO Stanka Peterina Javnemu tožilcu Slovenije, 11. 10. 1945.

216 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 142, 35, 466; AS 1589, šk. 52. Pismo Franceta Bevka Borisu Kidriču, 2. 11. 1945; Zaporne knjige, Ozna št. 1714, zapori št. 2072.

217 Zaporne knjige, Ozna št. 1692, zapori št. 2060.

218 ARS, AS 1584, ae 140.

219 Italijanske enote, ki so po kapitulaciji Italije sodelovale z Zavezniki v bojih v južni Italiji, so bile združene v Italijansko sobojevniško vojsko (Esercito cobelligerante Italiano). 17. 4. 1944 so šteje približno 22.000 mož in prevzele ime Corpo Italiano di Liberazione (Italijanski osvobodilni korpus, CIL). Njihovo število se je s stalnimi prihodi prostovoljcev še povečalo. 24. 9. 1944 je bil korpus razpuščen, namesto njega pa je bilo ustanovljenih šest divizij, poimenovanih Bojne skupine (Gruppi

maja v Št. Petru na Krasu (Pivka). Po nekaterih podatkih naj bi pripadal finančni straži.²²⁰

Dario Bonara, rojen leta 1911 v Brescii, je bil blagajnik na Banca d'Italia in je v knjigi *Caduti, dispersi* naveden kot civilist. Kot razberemo iz posredovanja Franceta Bevka, je bil aretiran prav zato, ker je bilo s seznama, ki so ga našli na kvesturi, razvidno, da je smel nositi orožje, kar so odgovorni neupravičeno razlagali kot sodelovanje z okupatorjem. Šest pripadnikov Narodne zaščite ga je 4. maja 1945 aretiralo na domu. V zapore Ozne v Ljubljano je prišel 21. maja, v zaporno knjigo je vpisan kot uslužbenec in politično sumljiv, 6. januarja 1946 pa je bil odveden in je pogrešan. Po podatkih Daniela Sinigoia, ki je bil z njim v zaporu, se je kot oficir CVL, brigade Venezia Giulia udeležil vstaje v Trstu in bil v ljubljanskih zaporih skupaj z desetimi študenti, ki so tudi pripadali tej brigadi. Tudi zanj je 5. junija 1945 javni tožilec v Trstu zahteval, da ga zaradi sojenja pred Posebnim ljudskim sodiščem pripeljejo nazaj v Trst²²¹

Mario Ponzo, rojen leta 1885, je bil do kapitulacije Italije podpolkovnik na bojni ladji Riserva in član fašistične stranke, kjer pa ni imel nobenih funkcij. Po 8. septembru 1943 je odklonil, da bi se priključil vojski RSI in je zato ostal brez pokojnine. Postal je sodelavec CLN Alta Italia in bil skupaj z Luigijem Podestajem in Arturom Bergero poslan v Trst, da bi delal v »vohunski službi Združenih narodov«. 4. maja 1945 je bil aretiran. 1. januarja 1946 naj bi bil »skupaj z Bergera Arturom in Podesta Luigijem v taborišču v Ljubljani in na razpolago posebnemu vojnemu sodišču«. Arturo Bergera in Luigi Podesta sta bila kasneje izpuščena. Za Ponza je 2. novembra posredoval tudi Bevk z obrazložitvijo, da ga je aretiral »zloglasni Steffé«.²²² Podatkov o kraji in datumu njegove smrti ni.

Žena Maria Ponze Albina je 6. junija 1945 obiskala javnega tožilca PNOO Stanka Peterina, ki je še isti dan posredoval pri načelstvih Narodne zaščite in Ozne za mesto Trst. Povedala je, da se je 3. maja v njeni hiši oglasilo pet moških v civilnih oblekah in s kapami z rdečo zvezdo, in dve ženski brez pokrival. Vsi so bili oboroženi. Ker moža niso našli doma, so naročili, naj se naslednji dan zglesi na sektorju St. Luigi. Ponzo se je naslednji dan tudi javil in se ni več vrnil domov. 26. maja je v njeno stanovanje po telefonu poklical nekdo, ki se je predstavil kot Mirko. Povedal je, da je njen mož v Ajdovščini, kjer dela pri Mirkovem bratu, in zahteval, da možu pošlje potrebščine in nekaj denarja. Čakal naj bi jo ob 11. uri v kavarni Milano na Ulici Giulia. Peterin je nadaljevanje njene izjave takole povzel:

di combattimento). Ena od njih je bila Bojna skupina Legnano, v okviru katere so bili 68. pehotni polk, 3. alpski polk in 4. bersaljerski polk. Sodila je v okvir 2. korpusa vojske ZDA, od 23. 4. 1945 pa v okvir 5. armade ZDA

220 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129.

221 ARS, AS 1584, ae 140, 143, 35; AS 1589, šk. 52; Zaporne knjige, Ozna št. 1734, zapori št. 1758.

222 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 139, 35, 466; AS 1589, šk. 52. Pismo Franceta Bevka Borisu Kidriču, 2. 11. 1945.

»Pripravili smo res zavitek brez denarja in ga nesli na dogovorjeno mesto. Šele ob 13.30 se je javil mlad, okoli dvajset let star fant, ki jeclja in je prišel z avtomobilom, evid. št. TS 10911. Isti dan zvečer se je zopet oglašil po telefonu Mirko ter se opravičeval, da se je šele zdaj vrnil v Trst. Ponovno je rekel, naj pošljejo Mariu Ponzi zavitek, ter naštel predmete, ki naj bi jih oddali, med drugim tudi cinkovo mazilo, kakršno je potreboval ing. Ponzo za mazanje nekega izpuščaja. Zahtevane predmete so poslali in zraven še 500 lir. Ta paket so oddali 27. maja. Dogovorili so se tudi za sestanek z Mirkom za 28. maj v hiši Trg Tommaseo 2/II, kjer pa kljub spraševanju niso ničesar vedeli o nekem Mirku. Dne 2. junija pa je prinesel neki deček pismo na dom na Ulici Crispi 73, kjer je bila doma samo hčerka Maria Clara. Hkrati pa se je oglašil tudi nekdo po telefonu in zahteval, da plačajo 60.000 lir, dalje, če so že prejeli pismo, in naj zadevo dobro premislijo, ker sicer Mario Ponzo ne bo več dolgo živel. Zasledovali so dečka, ki je prinesel pismo, obenem pa so zadevo prijavili Narodni zaščiti v Ulici Nizza 19, kateri se je posrečilo ujeti enega izmed izsiljevalcev.« Peterin je v dopisu načelstvom Narodne zaščite in Ozne za mesto Trst v nadaljevanju zapisal: »Ker po zgoraj navedenem izgleda zelo verjetno, da ing. polkovnik Mario Ponzo ni bil aretiran od naših oblasti, ampak da ga je aretirala in ga ima priprtega kaka izsiljevalska banda, je potrebno, da se čim prej ugotovi, ali ste vi izvršili aretacijo in po možnosti tudi kje se sedaj Mario Ponzo nahaja. Po informacijah, ki jih imamo na razpolago, Mario Ponzo sploh ni bil vpisan v fašistični stranki in je bil po zlomu Italije najprej brez službe, ker ni hotel vstopiti niti v nemško niti v italijansko republikansko službo. Njegov sin pa je bil pri italijanskih partizanih. Ker je zadeva nujna, prosimo za čimprejšnji odgovor.« Temu dopisu je priloženo tudi pismo Albine Ponze z datumom 3. junij 1945.²²³ Ponza se kljub tem posredovanjem iz zaporov ni vrnil.

Študent Enrico Giannini, rojen 13. novembra 1924 v Trstu, je bil sin odvetnika in znanega protifašista ter partizana Luigija Gianninija. Ta je iz Trsta v Campobasso odpotoval 15. septembra 1943, in sicer takoj za ženo, sinom in hčerko, ki so jih iskali Nemci in skvadristi. Žena je bila namreč Judinja Iffet, z deklinškim priimkom Sadoch. Enrico je sodeloval v bojih proti Nemcem in fašistom na območju Monte Cassina.²²⁴ Po osvoboditvi Rima 4. junija 1944 je bil vojak Italijanskega osvobodilnega korpusa, od njene ustanovitve konec septembra 1944 Bojne skupine Legnano. Očeta so med tem ponovno vpoklicali in je bil s činom podpolkovnika inšpektor italijanskih čet, ki so bile vključene v 5. ameriško armado, po osvoboditvi pa je postal prefekt Pokrajine Ferrara.

223 ARS, AS 1582, m. 3. Dopis javnega tožilca za Slovensko primorje Načelstvu Narodne zaščite za mesto Trst in Načelstvu Ozne za mesto Trst, 6. 6. 1945. Pismo Albine Ponzo, 3. 6. 1945.

224 Bitka za Monte Cassino (imenovana tudi Bitka za Rim) je v več fazah potekala od 17. 1. do 18. 5. 1944.

Ob koncu vojne je Enrico dobil dovolilnico za pot v Trst, kamor je prišel 10. maja. Zvečer 14. maja, ko se je sprehajal s svojo nekdanjo sošolko, ga je ustavila jugoslovanska patrolja. Ker je bil v civilni obleki in brez dokumentov, so ga aretirali in odpeljali v zapore v liceju Dante. Naslednji dan je profesor Luciano Sorti, pri katerem je bil začasno nastanjen, jugoslovanskemu častniku izročil dovoljenje, s katerim je dokazoval identiteto aretiranega, in to, da je legalno v Trstu. Častnik mu je zagotovil, da bodo Gianninija izpustili, do česar pa ni prišlo. Več prič je izpovedalo, da je bil kljub vztrajanju in protestu, da pripada 8. britanski armadi, zaslišan šele 22. maja. Čez nekaj časa je bil premeščen v drugo sobo, v kateri so bili tudi Antonio D'Este, zaporniški agent Ermegildo Michieli, dva šoferja policijskega inšpektorata, dva agenta kvesture in pristaniški vojak. Nekateri med njimi so imeli na telesu sledove pretepanja. Medtem ko so bili tisti, ki so bili zaprti v prvi sobi, 23. maja vsi izpuščeni, so bili tisti v drugi ponoči odpeljani. Od takrat o njem ni bilo več novic.

Iskati ga je začel tudi oče, ki se je zato vrnil v Trst. Skupaj z odvetnikom Ginom Marovićem je govoril s komisarjem Ložarjem in komandantom v liceju Dante, poročnikom Prinčičem, ki sta izjavila, da je bil njegov sin »poslan naprej«. Ko je zahteval več pojasnil, se je komisar za dvajset minut oddaljil in se vrnil z informacijo, da je bil Giannini aretiran 13. maja in 24. maja izpuščen. Po pripombi, da je datum aretacije napačen, in da bi se zagotovo takoj po izpustitvi javil pri Sortiju in nato britanskemu poveljstvu, je komisar odgovoril, da je bil izpuščen in da on ne more odgovarjati za to, kar se mu je zgodilo potem. Poročnik Prinčič pa je zagotovil, da je videl dovoljenje in da je predlagal izpustitev.

Očetu so sinovi sojetniki izjavili, da se je med zaporom obnašal dostojanstveno, disciplinirano in korektno, tako da proti njemu niso mogli izvajati disciplinskih ukrepov. Stražarji pa naj bi ga naslavljali z »badogliano, porco d'inglese«. Podpolkovnik Silli v dopisu svetuje, naj od odgovornih jugoslovanskih častnikov zahtevajo pojasnilo, zakaj so ga preselili v drugo sobo in zakaj od takrat o njem ni ničesar znanega. Na koncu je zapisal: »Zelo verjetno je, da je Giannini delil žalostno usodo tistih, ki so jih odpeljali ponoči z 22. na 23. maj neznano kam. Treba bi bilo raziskati usodo tistih, ki so bili z njim zaprti, da bi ugotovili njihovo usodo.«²²⁵

Tudi podatki v jugoslovanskih dokumentih potrjujejo, da je bil Enrico Giannini aretiran 14. maja in odpeljan v licej Dante, kjer je ostal do 22. maja. Potrjujejo tudi, da je sodeloval v bojih proti Nemcem na območju Monte Cassina, da je bil pripadnik redne zavezniške vojske in na dopustu v Trstu. Potrjujejo tudi, da je bil po izjavah sojetnikov zaslišan šele 22. maja, prestavljen v drugo sobo in

225 ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavia, b. 604. Dopis načelnika urada podpolkovnika O. Sillija, ni datuma; Dopis italijanskega vojnega ministrstva zunanjemu, 11. 9. 1945.

odpeljan skupaj z drugimi, ki so jih obtoževali fašizma, medtem ko so bili prvi izpuščeni. Ohranjenih je tudi več izjav prič o tem, da je bil protifašist.²²⁶

Javni tožilec za Slovensko primorje Stanko Peterin je 11. junija 1945 tajništvu PNOO poslal poročilo o preiskavi glede pogrešanega Enrica Gianninija. V njem je zapisal, da je javni tožilec prvo vlogo glede Gianninija dobil 24. maja. Iz nje je bilo razvidno, da so ga aretirale vojaške oblasti, zato je ugotovil, da javno tožilstvo ni pristojno za preiskavo in so zato vlogo še isti dan poslali »na pristojno mesto s priporočilom, da se zadeva reši«. Podobno vlogo so poslali še 28. maja. Komandant mesta Trst generalmajor Dušan Kveder je 4. junija zahteval, da se vprašanje Gianninijeve usode temeljito razižče, in preiskavo poveril javnemu tožilstvu. 5. junija 1945 je preiskavo osebno prevzel javni tožilec za Trst Alfonz Dolhar. Do 11. junija so v preiskavi ugotovili, da je vojaška patrolja 13. maja zvečer na Trgu Ponterosso aretirala Enrica Gianninija, ker je bil brez vojaških dokumentov in v civilni obleki. Nekaj dni po aretaciji ga je zaslišal komisar te enote: »Po njegovih poizvedbah je Giannini izjavil, da pripada neki italijanski diviziji ter da je v Trstu na dopustu, ni pa navedel, da je pripadnik 8. britanske armade. Iz dokumentov, ki jih je prinesel profesor Luciano Sorti, pri katerem je stanoval, je mogel komisar ugotoviti, da gre za italijansko divizijo Legnano. 21. maja je isti komisar ponovno zaslišal Gianninija, spominja se, da je dal nalog, da ga zaradi nediscipline premestijo v drugo celico. Po končani preiskavi je bil dan nalog, da se Gianninija izpusti, kar se je zgodilo 24. maja zvečer pred policijsko uro. Glede navedenega naloga soglašajo izpovedbe prič, kakor je isto razvidno iz seznama aretirancev, ki ga je vodila vojaška enota, ki je Gianninija aretirala. Ker se dopušča možnost, da je bil po izpustitvi ponovno aretiran od kakšne druge vojaške patrole, je bil na to opozorjen podpolkovnik pomočnik komandanta mesta Trst Ivan Lokovšek Jan, ki je na zaslišanju 6. junija izjavil, da so enote 4. armade ob osvoboditvi zajele večje število bivših pripadnikov sovražnih sil ter da je osnovana posebna komisija za pregled taborišč vojnih ujetnikov, ki posluje pod njegovim predsedstvom. V okviru te komisije je trenutno zaposlenih več kot 100 oseb. Njen namen je, da omogoči čimprejšnjo izpustitev vseh tistih, ki niso zakrivali zločinov proti civilnemu prebivalstvu. Člani komisije so že pregledali taborišča na Primorskem, on sam pa je še posebej iskal pogrešanega Gianninija in je našel več oseb s tem priimkom, a ne pogrešanega. Zdaj so na vrsti taborišča v Jugoslaviji in bo šel v kratkem tja. Javno tožilstvo je imenovalo tudi posebno komisijo.«²²⁷

Podobne so tudi navedbe v dopisu političnega komisarja v štabu 4. armade, ki je bil 4. julija 1945 poslan Centralnemu komiteju KPS. Tudi v njem govorijo

226 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 146.

227 ARS, AS, 1582, m. 3. Dopis javnega tožilca za Primorje Stanka Peterina Tajništvu PNOO, 11. 6. 1945. Poročilo o preiskavi v zadevi Enrico Giannini.

o Kvedrovem sporočilu, da je »v ujetniških taboriščih več ljudi iz Trsta, ki niso vojni zločinci, še več, med njimi so tudi takšni, ki so se borili na naši strani in bili razoroženi v prvem naletu naše vojske«. Zaradi tega je prišlo do ostrih političnih problemov, zato so hitro ustanovili komisijo, »v kateri so podpolkovnik Jan Lokovšek, komandant divizije Garibaldi in predstavnik Ozne, ki je imela nalogo, da pregleda vsa ujetniška taborišča in naredi spisek ljudi, ki jih je treba izpustiti. O tem vprašanju smo iskali navodila tudi na generalštabu. Dobili smo direktivo, da spustimo iz ujetniških taborišč tiste Italijane, ki so po rodu iz Slovenskega primorja in ki niso vojni zločinci. Obvestili smo tudi 2. armado, da so med ujetniki tudi naši ljudje. Čez nekaj dni smo dobili spisek 208 ljudi, ki bi jih morali izpustiti, in najavljeni so bili novi sezname. Z dopisom 9. 6. smo odobrili izpustitve in ga poslali Komandi mesta Trst, ki je sprejem dopisa potrdila. A po tem ni nihče več od nas zahteval dovoljenja za izpustitev, niti nas ni obvestil, ali so ljudje, za katere smo dali dovoljenje, res izpuščeni. Mi smo mislili, da bo to izvršeno takoj, ker nas je Kveder obvestil, da bo drugače izbruhnil upor. Sprejeli bomo ukrepe, da ugotovimo, kje so spiski, ki jih je sestavila komisija na čelu z Lokovškom in če jih najdemo, bomo odobrili izpustitev. V primeru, da ne bomo mogli uporabiti izsledkov stare komisije, bomo morali ustanoviti novo. V vsakem slučaju bo delo zdaj oteženo, ker je glavnina ujetnikov premeščena na območje 2. armade, zato bomo morali iskati tudi njeno pomoč. Prosimo vas, da nam z vaše strani pomagate pri tem delu in to preko Ozne, ki je ujetniška taborišča varovala.«²²⁸

Luigi Giannini je 3. avgusta 1945 pisal komandantu mesta Ljubljana, polkovniku Janu. V pismu ga ponovno sprašuje za sinovo usodo in zahteva, da poročnik Prinčič in komisar Ložar zadevo pojasnita. V imenu človečnosti in pravice se sklicuje na polkovnikovo solidarnost z žalujočim očetom in apelira, da preiščejo taborišča vojaških in civilnih ujetnikov. Naslednji dan pa je tajništvo PNOO Narodni vladi Slovenije poslalo njegovo pismo maršalu Titu. Franc Štoka je v spremnem dopisu, ki ga je naslovil na šefa kabineta ministra za notranje zadeve, zapisal: »Obračamo se na vas s prošnjo, da ustrezite, v kolikor je v vaši moči, želji gospe Iffet Giannini, ženi znanega antifašista in našega simpatizanta, kateri je imel nesrečo, da je njegov sin bil odpeljan po četah IV. armije. Štiri mesečno iskanje je zaman. Ni mogoče ga izslediti. Prosili bi vas, da se pobrigate za zadevo, katera je za nas precejšnjega političnega pomena, ker je pač nujno, da se družini pove nekaj konkretnega. Eventualno tudi najhujša nesreča je boljša kot ta negotovost.« Nato navaja podatke o pogrešanem in nadaljuje: »Ponovno priporočamo, da se gospe Giannini da eno zadoščenje in se ji odkrije ono negotovost, katere žrtev sta ona in njen mož. Želja gospe Giannini bi bila dobiti udijenco pri Maršalu Titu, to pa ni v naši kompetenci. V kolikor je to v vaši, vas

naprošamo, da tozadevno intervenirate z malim priporočilom.«²²⁹ Podatkov o tem, ali je družina dobila kakšen odgovor, nimam, ostaja pa dejstvo, da se Enrico Giannini ni vrnil.

V knjigi *Caduti, dispersi* je med pogrešanimi tudi Slovenec Mario Spacal, rojen 25. junija 1921 v Trstu, ki je bil po njihovih podatkih bersaljer vojske RSI, bataljona Volontari Benito Mussolini, in s skupino drugih ranjencev 18. maja 1945 odpeljan iz bolnice v malem semenišču v Gorici ter pogrešan. V slovenskih dokumentih najdemo podatke, da je odšel v partizane zadnje dni julija 1944 in bil v Gradnikovi brigadi. Bersaljerji omenjenega bataljona so ga januarja 1945 ujeli v okolici Tolmina. Ker je bil ranjen, je bil najprej mesec dni v bolnici v Tolminu in nato v bolnici v malem semenišču v Gorici. Tam ga je 17. maja 1945 obiskal oče, 19. maja pa ga ni več našel. Njegov brat Andrea, rojen leta 1923 v Trstu, je kot partizan brigade Gramsci v sestavi divizije Garibaldi Natisone 23. marca 1945 padel v boju z Nemci na Blegošu. V virih so tudi podatki, da je družina »vedno delala za OF«.²³⁰

Taborišče Borovnica

V taborišču v Borovnici so vojni ujetniki sprva živeli v na pol podrtih barakah, brez osnovne higijene, zadostne vode in hrane, bili so slabo oblečeni in izpostavljeni nasilju stražarjev. Hitro so se širile bolezni. Do konca julija naj bi umrlo že 50 ujetnikov, več ujetnikov je bilo tudi usmrčenih. Po pričevanju izpuščenih so stražarji julija 1945 usmrtili dve skupini, v katerih je bilo 30 in 20 ujetnikov. Terorja nad ujetniki niso izvajali le jugoslovanski stražarji, ampak tudi izbrani ujetniki sami. Hkrati pa je bilo do konca julija 1945 okrog 1200 ujetnikov že izpuščenih, mnogi med njimi bolni in shujšani.²³¹

22. avgusta 1945 je prišlo v Videm 498 ujetnikov iz Borovnice, ki so bili aretirani v prvih dneh maja 1945 na območju Julijske krajine. V izjavah opisujejo, da niso smeli pošiljati sporočil, da je primanjkovalo pitne vode, da so dobivali na dan liter in pol juhe, da so morali delati pri obnovi mostu, pri čemer so jih stražarji mučili, da je bil vsake toliko kdo, ki je skušal zbežati, ustreljen, pa tudi tisti, ki

229 ARS, AS 1583, m. 7a. Pismo Luigija Gianninija polkovniku Janu, Komandantu mesta Ljubljana, 3. 8. 1945; Dopis tajnika PNOO Franca Štoke šefu kabineta ministrstva za notranje zadeve, 13. 9. 1945.

230 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 142, 466; Andrea Spacal, v: *Caduti, dispersi*, str. 570.

231 ASDMAE, AP 1946–1950, Jugoslavia, b. 23. Splošno poročilo o ustanovitvi ujetniških taborišč za Italijane v Jugoslaviji in o pogojih v njih, februar 1947; b. 8. Poročilo Elene Marsan: Ne pustimo umreti naših bratov, 1. 7. 1945; b. 34. Izjave nekdanjih ujetnikov iz taborišča v Borovnici; b. 13. Dopis: Novice iz Jugoslavije, 13. 12. 1945. Navajajo imena 4 ujetnikov, ki so bili ustreljeni, in tudi, da so 24. 6. iz taborišča odpeljali v Šentvid pri Ljubljani vse oficirje, skupaj 47. Ti so bili nato prepeljani v Petrovaradin pri Novem Sadu; b. 12. Poročilo Carla Chellerija: Slovanska zbirna taborišča, 28. 7. 1945; NA, FO 371/48953 R181361/15263/92. Poročilo Preiskovalnega odbora za Julijsko krajino, 1. del, 27. 9. 1945.

je skušal le pobirati sadeže. Spali so na tleh. Položaj naj bi se začel izboljševati, potem ko so v Italiji začeli izhajati članki o taborišču.²³²

Slovenske oblasti so tudi zaradi govoric o Borovnici, ki so se širile po Julijski krajini in Italiji, ukrepale. Vodilni slovenski funkcionar v Julijski krajini Boris Kraigher je 21. junija 1945 v pismu predsedniku slovenske vlade Borisu Kidriču izpostavil: »Kako je z Borovnico? Stvar nam tu veliko škodi. Govori se o njej kot včasih o Dachauu.« Kidrič mu je še isti dan poslal odgovor, v katerem je zatrdil, da so glede Borovnice ukrenili vse potrebno.²³³ Razmere so se postopoma izboljševale, obenem pa so taborišče počasi izpraznjevali. Do jeseni 1945 so večino ujetnikov že izpustili ali pa so jih premestili v druga taborišča za vojne ujetnike. V Borovnici, ki je bila podrejena odseku za vojne ujetnike 4. armade, je bilo tako 21. oktobra 1945 le še 352 ujetnikov, hrana je bila takrat sicer zadostna, a enolična, oprema pa nezadostna, saj so ujetniki še vedno ležali na deskah in je manjkalo odej. Bile pa so peči v barakah. Higiena je bila na nizki ravni, vendar se je izboljševala.²³⁴ Avgusta 1946 so taborišče razpustili.²³⁵

Civilisti

Med 126 civilisti je nekaj več kot polovica (68) takih, za katere v jugoslovanskih virih najdemo podatke o fašističnem delovanju ali kolaboraciji z Nemci. Med temi so vodilni funkcionarji fašistične stranke, osebe, ki so označene kot pripadniki nacifašistične policije, uslužbenci podjetij, opredeljeni kot fašisti ali kolaboracionisti, skvadristi, antemarcia, svetovalci na kvesturi, župan Semiča med italijansko okupacijo, vohuni in gestapovski agentje ter drugi.

Šest pogrešanih civilistov, za katere so navedbe v virih obremenjujoče, je bilo 20. in 21. maja deportiranih v zapore Ozne v Ljubljani. Med njimi je 45-letni uslužbenec iz Trsta, ki je 12. decembra 1945 v zaporu umrl. Aretiran je bil v noči na 14. maj in še isto noč zaslišan. Slovenski dokumenti navajajo, da je bil fašist in antemarcia, Cernigojeva pa, da je bil pripadnik MDT in uslužbenec fašija v Ljubljani.²³⁶ V zapornih knjigah je kot trgovski poslovodja v Delavskih zadrugah (Cooperative operaie, COOP) in fašist opredeljen 39-letni Pirančan, ki je bil iz zaporov v Ljubljani odpeljan 6. januarja 1946. Aretiran je bil 6. maja na domu. Od

232 ASDMAE, AP 1931-1945, Jugoslavia, b. 146. Razne izjave izpuščenih vojnih ujetnikov, 12. 9. 1945; b. 146. Poročilo Vrhovnega štaba Italijanske kraljeve vojske, september 1945. Poročilu je priložen tudi seznam s 50 imeni tistih, ki naj bi umrli v Borovnici.

233 ARS, AS 1529, šk. 1. Pismo Borisa Kraigherja Borisu Kidriču, 21. 6. 1945; isto, pismo Borisa Kidriča Borisu Kraigherju, 21. 6. 1945.

234 ARS, AS 1487, ae 5149. Poročilo Ozne, štaba za repatriacijo, o stanju italijanskega taborišča v Borovnici, 21. 10. 1945.

235 *La Voce libera*, 19. 8. 1946, Taborišče v Borovnici so razpustili.

236 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 143, 466; Zaporne knjige, Ozna št. 1745, zapori št. 1704; Cernigoj, *Operazione foibe*, str. 59.

leta 1934 je bil član fašistične stranke, na seznamu »pripadnikov nacifašistične policije«, upravitelj in »ovaduh«. Hkrati pa je epuracijski odbor v Delavskih zadrugah zbral izjave trinajstih oseb, ki so pričale v njegovo korist.²³⁷ 42-letnega osnovnošolskega učitelja so pripadniki Narodne zaščite aretirali na domu. Bil je na seznamu »pripadnikov nacifašistične policije«, član PFR in ovaden Posebnemu porotnemu sodišču ZVU. Iz zaporov je bil odpeljan 30. decembra 1945.²³⁸

Med seboj se nekoliko razlikujejo podatki za 33-letnega gradbenega inženirja iz Šibenika Daria Rossija, ki je bil aretiran 14. maja v Trstu, odpeljan v zapore v Coroneju in nato na Prestranek. Po podatkih v zaporni knjigi so ga 15. septembra 1945 poslali v Zagreb oziroma Beograd, po podatkih projugoslovanskih organizacij v Trstu pa je bil zaradi svojega fašističnega delovanja pred ljudskim sodiščem v Šibeniku obsojen na dvajset let prisilnega dela.²³⁹ Bolj določne so obtožbe proti 47-letnemu časnikarju na radiu Litorale Adriatico in potem na Radio Franz,²⁴⁰ doma iz La Spezie, ki je bil aretiran 6. maja, iz zaporov pa odpeljan 6. januarja 1946. Bil je kolaboracionist, fašist, vohun Ovre in SS, izvajal je fašistično propagando in že leta 1932 »ovadil Greattija, Maovaza, Mianija, Gentilija, Micolija, Fellugo, Fogarja, Alberghetta, Duchija, Zurcha, Angeluccija, Lovisata, Lughija«. Cernigojeva piše, da je ob prihodu Nemcev vrhovnemu komisarju Operacijske cone Jadransko primorje napisal pismo in mu kot izkušen novinar ponudil sodelovanje.²⁴¹ Pri tržaškem časniku *Il Piccolo* je bil zaposlen linotipist, rojen 1893 v Livornu, ki je bil aretiran 4. maja 1945 in 17. maja zaslišan. Bil je kolaboracionist. Iz zaporov je bil odpeljan 30. decembra 1945.²⁴²

Dne 14. maja je bil na Ulici Donadoni aretiran 53-letni industrialec iz Trsta Ermanno Callegaris, ki je bil zaslišan še isti dan. 20. maja je prišel v zapore v Ljubljani, kjer je umrl 15. januarja 1946. Med italijansko okupacijo Ljubljanske pokrajine je bil politični tajnik fašistične stranke v Vinici, po vrnitvi v Trst pa imel stike z Gestapom, a je rešil »življenje tovarišu Ermanu Solieriju in obvestil večkrat tovariša Franchija Rica o ukrepih policije proti njemu, da se je lahko izognil aretaciji. Ni podatkov o tem, da bi izvedel kriminalna dejanja.«²⁴³ V zaporih v Ljubljani pa je 12. aprila (po drugih podatkih 30. marca) 1947 umrl 45-letni kurir, rojen v Tomaju, Francesco Oberti, ki je po navedbi virov delal proti partizanom.²⁴⁴

237 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 466; Zaporne knjige, Ozna št. 1798, zapori št. 1849.

238 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 143, 466; Zaporne knjige, Ozna št. 1733, zapori št. 1699.

239 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129; Zaporne knjige, Ozna št. 2441.

240 Cernigoj, *Operazione foibe*, str. 17.

241 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466; Zaporne knjige, Ozna št. 1742, zapori št. 1716; Cernigoj, *Operazione foibe*, str. 17.

242 ARS, AS 1584, ae 140, 129, 143; Zaporne knjige, Ozna št. 1747, zapori št. 1734.

243 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 131 (Dokument 3 c o aretaciji 14. 5. 1945 ponoči), 466; Zaporne knjige, Ozna št. 1749, zapori št. 1705.

244 ARS, AS 1584, ae 141, 129; Zaporne knjige, reg. št. 1559.

Direktor menze pri Jadranski zavarovalniški družbi (Riunione Adriatica di Sicurtà) iz Trsta Pietro Laghi, star 42 let, je bil aretiran 2. maja v občinski palači in naslednji dan zjutraj odpeljan v Sv. Ivan. Vodstvo 2. sektorja Narodne zaščite je od komandantov postaj 22. junija zahtevalo, da zberejo morebitni obremenilni material, in pripisalo, da je v zaporu, v seznamu je naveden pod številko 376. Od leta 1932 je bil član fašistične stranke. V njegovo korist so pričale tri osebe. Isti dan je bil na domu aretiran in odpeljan v zapore v Coroneju, kjer naj bi ostal do 15. maja, tudi 31-letni carinski inšpektor, rojen v Neaplju Renato Notari, za katerega v jugoslovanskih virih zapišejo: »Bil je član PNF od 1937, drugo ga ne bremeni. Med ljudmi, ki so ga aretirali, je bil tudi sosed /.../, ki se je 14 dni pred osvoboditvijo vrnil z dela v Nemčiji. Izjavil naj bi, da je bil /.../ član SS. Obtožbe na njegov račun so neutemeljene«. Cernigojeva piše, da je bila oseba, ki ga je prijavila jugoslovanskim oblastem kot pripadnika SS, nato v postopku pred sodiščem. Iz dokumentov sojenja je razvidno, da se je Notari hvalil, da je pripadal SS, dejansko pa naj bi bil le bahač in je tako laže nadaljeval s poneverbami in grožnjami.²⁴⁵ Pogrešan je tudi 52-letni poveljnik mestnih gasilcev v Izoli, ki je imel stalno bivališče v Trstu Giusto Matani. Iz Izole so ga 4. maja 1945 deportirali v Piran in nato v Koper, kjer je ostal do 24. maja. Posebni javni tožilec je 5. junija zahteval, naj ga iz zbirnega taborišča vrnejo v Trst, da bi mu tam sodili.²⁴⁶

V dokumentih je nekaj pogrešanih civilistov označenih le kot »fašist«, tudi 35-letni uslužbenec iz Trsta Rudolfo Blasina, za katerega Cernigojeva navaja, da je bil vržen v fojbo na Taboru pri Opčinah. Med njimi je 43-letna učiteljica klavirja Licia De Furlani, ki je bila aretirana 2. maja na domu, 47-letni prodajalec sadja, rojen v Bariju Emanuele De Sario, ki je bil aretiran 23. maja v svoji trgovini in po nekaterih podatkih odpeljan v bolnico na Reki, 63-letni delavec – livar Guglielmo Enste, ki je bil 4. maja aretiran v tovarni San Andrea in odpeljan v zapore na Ulici Tigor, 53-letni uslužbenec ACEGAT iz Trsta Guglielmo Guido Lazzari, ki je bil 4. maja aretiran na Ulici Imbriani in poslan v vojašnico pri Sv. Ivanu, ter lastnik trgovine na Reki Giovanni Rathofer, ki je bil aretiran 28. maja, poslan na Reko in tam ubit.²⁴⁷

Ker je bil v času italijanske okupacije svetovalec kvesture v Ljubljani, je bil v Bazovici aretiran 40-letni trgovski zastopnik in odpeljan na Prestranek. Po kapitulaciji Italije je živel v Trstu, bil je kolaboracionist, na njegovem domu »so ga obiskovali Nemci«. 15. maja sta bila aretirana tudi 21-letni mehanik Aldo Giomo, rojen v Portoguaru, in 23-letni šofer na Kvesturi Trst Eridanio Marsilli.²⁴⁸ 41-letni Koprčan je bil aretiran 12. maja in odpeljan v Licej Dante, od tam pa

245 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 142, 130, 466; Cernigoj, *Operazione foibe*, str. 17, 18.

246 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466.

247 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466.

248 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129.

v noči na 23. maj 1945. Bil je uslužbenec, federal²⁴⁹ v Gorici in »sekretar GUF Trst, član vodstva PNF Trst /.../ nazadnjak, ostati mora v zaporu, seznam pripadnikov nacifašistične policije«. Učitelj, doma iz Catanie, star 44 let, je bil med ustanovitelji republikanskih fašijev in podsekretar PNF. Odpeljan je bil 25. maja 1945, deportiran v Koper in pogrešan. Zagrizen fašist, »vohun nacistične policije, povzročil je aretacije več tovarišev«, je bil upokojenec iz Reggia Calabrie, ki je bil 3. maja 1945 odpeljan v Beliano di Pieris (Gorica) in je pogrešan. Tudi 35-letni strežnik v psihiatrični bolnici v Trstu, rojen v Benetkah, ki je bil aretiran 2. maja na cesti, odpeljan v Coroneo in od tam 14. maja neznan kam, je bil »ovadah politične policije in SS, pri katerih je bil v službi. Ovadil je tovariša Carli Alessandra in Cattaruzza Giovannija.« Zaupni agent SS in Ovre je bil 22-letni vodovodni inštalater z Milj, ki je delal v ladjedelnici Sv. Roka in aretiran 6. maja 1945. Pogrešan je tudi 55-letni učitelj, ki je bil odpeljan 4. maja 1945 in je bil v taborišču v Marezigah, po drugih virih pa odpeljan na Kozino. Bil je podesta v Dekanih in skvadrist. Dne 2. maja 1945 je bil v Ilirski Bistrici aretiran in poslan v Lokev, od tam v Postojno in verjetno nato v Ljubljano 47-letni sekretar Gozdne uprave Snežnik, doma v Trstu, Eugenio Nauta. Pred tem je bil komisar Kvesture v Ilirski Bistrici. Pogrešan je tudi 48-letni funkcionar na trošarinskem uradu v Žavljah, rojen v Eboliju, ki je bil odpeljan 4. maja. Zanj zatrjujejo, da je »tiraniziral ljudi, posebno Slované.«²⁵⁰

Zato, ker je kot uslužbenec kvesture na Reki leta 1942 »prijavil političnemu komisarju Biancorossiju rodoljuba Boštjančič Franja, da je partizan, ki je bil nato aretiran«, je bil obsojen Mario Sposta, rojen 1889 v Trstu, ki je bil ob aretaciji maja 1945 uslužbenec Kvesture Trst. Obsodilo ga je 11. junija 1945 Vojaško sodišče za Hrvaško primorje in Reko (Sud 25/45), kar je 27. junija potrdilo Vrhovno sodišče IV. armade II. (Sud 51/45), in sicer na deset let strogega zapora. Umrl je v zaporu v Mariboru 28. maja 1947. Ti podatki se deloma podvajajo s podatki za Maria Luigija Stirbocka, ki je bil rojen leta 1880 v Trstu. V knjigi *Caduti, dispersi* je podatek, da je bil delavec v ILVA, odpeljan 19. maja 1945 na Miljah in deportiran. Po nekaterih podatkih ga je Narodna zaščita aretirala 25. maja. Tudi zanj v mapi Tuji državljani, ki je v arhivu Ministrstva za pravosodje, navajajo, da je bil policijski uslužbenec in 11. junija obsojen pred Vojaškim sodiščem Jugoslovanske armade za Hrvaško primorje in Reko (Sud 25/45), kar je 27. junija potrdilo VS IV. armade (II - Sud 51/45), na 10 let strogega zapora, »ker je kot uslužbenec kvesture

249 Federalni tajnik (segretario federale, navadno poimenovan kot federal). Federacije bojnih fašijev (Federazioni dei fasci di combattimento) so bile organizacijske oblike PNF, ki so se na pokrajinski ravni združevale bojne fašije. Ti so bili osnovna organizacijska struktura stranke. Po statutu PNF je bil federal v hierarhiji stranke na četrtem mestu. Imenoval ga je na predlog sekretarja PNF Mussolini. Bil je član Nacionalnega strankinega sveta (Consiglio nazionale del partito) in od 1939 tudi Zbornice fašijev in korporacij (Camera dei fasci e delle Corporazioni).

250 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 466.

na Reki leta 1942 prijavil političnemu komisarju Biancorossiju rodoljuba Franja Boštjančiča kot partizana, kateri je bil nato aretiran«. Z odlokom Vojne uprave za Hrvaško primorje in Reko št. 459/45 je bil 20. novembra 1945 pomiloščen na 8 let. 13. februarja 1947 je umrl v Kazenskem popravnem domu Maribor.²⁵¹

V Trstu je bil maja 1945 aretiran 44-letni civilist iz Pazina. O njem je Narodna zaščita iz Pazina 30. junija obvestila Narodno zaščito v Trstu, da je »navidezno sodeloval s partizani, a je delal za okupatorja in bil gestapovski agent«. Zaradi njega naj bi bilo v Pazinu obešenih okrog dvajset ljudi. Zahtevajo, da ga predajo, ker je po njihovih podatkih bil v zaporih v Coroneju.²⁵² Kot kolaboracionist je v dokumentih opredeljen tudi 45-letni uslužbenec na železnici iz Trsta, ki so ga 21. maja na domu aretirali ljudje iz »2. sektorja Villa Segré« in je bil po nekaterih podatkih v zaporu na Reki. Kolaboracionist naj bi bil tudi 49-letni civilist, rojen v Nemčiji, Giacomo Fischer. Da je dejansko sodeloval z Nemci, je malo verjetno, saj je po nekaterih podatkih bil Jud. Kolaboracionist je bil po podatkih Cernigojeve tudi 61-letni Tržačan Alberto Cerqueni, ki so ga 6. maja aretirali na njegovem domu. Po drugih podatkih pa so ga partizani aretirali že decembra 1944 ali januarja 1945.²⁵³

Edina ženska v tej skupini, 21-letna Tržačanka, je bila aretirana 6. maja 1945, ubita in vržena v fojbo pri Gropadi.²⁵⁴ Bila naj bi kolaboracionistka in vohunka iz Lonjerja. Kot piše Cernigojeva, je bila ubita skupaj s tremi pripadniki Posebnega inšpektorata javne varnosti. Za te usmrtitve je bil osumljen njen zaročenec D. P., ki naj bi jo ubil iz ljubosumja, saj naj bi imela raje enega med tremi ubitimi. Ker pa so jo videli hoditi okrog z nekaterimi pripadniki Posebnega inšpektorata, je bila osumljena, da je Collottijevi skvadri izdala bunker v Lonjerju, skrivališče, ki so ga partizani uporabljali za počitek. Pri napadu na bunker so bili ubiti trije partizani, med njimi tudi oče D. P.²⁵⁵ Z Nemci je kolaboriral tudi nekdanji polkovnik v ruski carski vojski Sergio Dubenko, rojen leta 1887 v Armoviru (ZSSR), ki je živel na Miljah in bil deportiran 26. maja 1945.

Med umrlimi je tudi nekaj oseb, ki so bile zaposlene na raznih okupatorjevih institucijah, največ kot prevajalci v represivnem aparatu. Tako je bil aprila 1945 na Malem Lošinju aretiran in od septembra 1948 v ujetništvu v Beogradu pogrešan 33-letni prevajalec na nemškem poveljstvu v Trstu Mario Giorgi. Iz Vodnjana je bil doma 47-letni prevajalec pri nemški vojski (Wehrmacht) Domenico Toffetti,

251 Arhiv Ministrstva za pravosodje RS, m. Tuji državljani.

252 ARS, AS 1584, ae 130.

253 Cernigoj, *Operazione foibe*, str. 24.

254 V fojbo v Gropadi in tisto v Padričah je bilo vrženih, potem ko so bile ustreljene, v različnih obdobjih enajst oseb. Proti krivcem teh dejanj je bil skupen proces, ki se je zaključil 20. 6. 1947 in na katerem so bili obtoženi obsojeni v odsotnosti. Italijanski predsednik Sandro Pertini jih je kasneje amnestiral.

255 ARS, AS 1584, ae 129, 141, 140; Cernigoj, *Operazione foibe*, str. 49.

ki je bil odpeljan maja 1945 in ubit ter vržen v fojbo Jamen dol pri Bazovici.²⁵⁶ 30. aprila je bil v Sesljanu aretiran 54-letni prevajalec pri oddelkih nemške vojske v Sežani, doma iz Kotorja Eugenio Valcini - Valčić, za katerega pišejo, da je bil »pronemško usmerjen«.²⁵⁷

Dva prevajalca pri nemškem poveljstvu, oba rojena v Trstu, stara 60 in 50 let, eden od njiju je bil tudi pripadnik črnih brigad (Antonio Micolini - Nicolini, Aldo Ullrich), sta bila 20. maja odvedena v zapore Ozne v Ljubljani. Eden je bil od tam odpeljan 6. januarja 1946, drugi pa 23. decembra 1945.²⁵⁸ V službi Nemcev je bil tudi 31-letni mehanik, rojen v Varaždinu Mario Costanzo, ki je bil odpeljan 4. maja 1945 in po nekaterih podatkih deportiran v Borovnico.²⁵⁹

Med pogrešanimi je tudi nekaj paznikov ali nadzornikov v podjetjih, ki so jih verjetno ovadili delavci. Paznika v tovarni strojev San Andrea Iva Silvia Casuccija, rojenega leta 1907, so odpeljali 3. maja, zaprt je bil v zaporu Coroneo, od koder je bil odpeljan 16. maja. Bil naj bi fašist. Pripadnik MVSN je bil po nekaterih podatkih tudi 47-letni paznik pri ILVA Angelo Gaetani, rojen v Rimu, ki je bil aretiran že 2. maja. V virih je med drugim tudi navedeno, da je »poznani kot dober človek«. Po nekaterih podatkih ni bil član PNF 63-letni paznik pri Gaslini Giuseppe Civardi, ki je bil aretiran 11. maja na Miljah in 27. maja odpeljan neznano kam.²⁶⁰ Vodja paznikov v jeklarni ILVA Luigi Tassan Gurle, rojen leta 1892, je bil 4. maja 1945 aretiran na domu in poslan v vojašnico pri Svetem Ivanu. Delavci so podali izjave, da se je vedel »dobro in o njem ni nič obremenilnega«. Sekretar IV. rajona Andrea Vitri je 21. januarja 1946 pri tajniku PNOO Francu Štoki posredoval, naj ga izpustijo. V dopisu je tudi podatek, da je pod kontrolo Ozne v Ljubljani: »Bil je vodja čuvajev v ILVA, a njegovo obnašanje je bilo pošteno, o čemer pričajo vsi delavci v ILVI«. Na dopisu je pripomba, da so že sporočili v Beograd.²⁶¹

V skupini pogrešanih izstopa skupina šestih bančnih uslužbencev, ki so bili aretirani na osnovi seznama, najdenega na tržaški kvesturi, po katerem so imeli pravico nositi orožje. Dva, Daria Bonara in Romana Meneghella, ki sta se kot pripadnika brigade Venezia Giulia udeležila proitalijanske vstaje v Trstu, a sta bila sicer uslužbenca banke, sem že navedla med pripadniki oboroženih enot. Oba sta bila v zaporih Ozne v Ljubljani in od tam odpeljana 6. januarja 1946 oziroma 30. decembra 1945.

256 Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 20, 51.

257 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129.

258 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 143; Zaporne knjige, Ozna št. 1727, zapori št. 1752; Ozna št. 1809, zapori št. 1715.

259 ARS, AS 1584, ae 141, 140.

260 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129.

261 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129; AS 1583, m. 7 a. Posredovanje sekretarja IV. rajona Andrea Vitrija pri Francu Štoki, 21. 1. 1946; Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 38, ima podatek, da je pripadel CVL.

Umberto Fegitz, rojen leta 1900 v Trstu, je bil blagajnik pri zavarovalnici Assicurazioni Generali. Aretiran je bil 4. maja in odpeljan v zapore na Ulici Nizza, kjer je ostal do 29. maja. Arturo Mion, rojen leta 1891 v Benetkah, je bil blagajnik na Banca d'Italia. Tudi on je bil aretiran 4. maja in odpeljan v vojašnico pri Sv. Ivanu. Zanj v dokumentih navajajo: »Blagajnik v Banca d'Italia in kot tak imel orožje. Nikoli ni bil član kakšne stranke. Zdi se, da je bil aretiran, ker je bilo njegovo ime na seznamu SS, da je lahko dobil dovoljenje za nošnje orožja. /.../ Ni nobenih obtožb. /.../ Bančni uslužbenec, dober.«²⁶²

Blagajnik na Banca di Sicilia Riccardo Pangoni, ki je bil rojen leta 1908 v Trstu in aretiran 4. maja 1945, po podatkih iz dokumentov ni bil politično aktiven. Najprej je bil v vojašnici Duca d'Aosta in nato na Ulici Nizza, od koder je bil odpeljan v noči z 11. na 12. maj. Po nekaterih podatkih je bil decembra 1945 v Ljubljani. Mestni osvobodilni svet Trst je 23. julija 1945 posredoval pri poveljstvu 4. armade, naj ga izpustijo: »Osvobodilni svet za Trst jamči, da so podatki, navedeni v dopisu Banco di Sicilia, točni in da se imenovani ni bavil s politiko in ni bil ne fašist ne kolaboracionist.« Vodstvo jugoslovanske Ozne v Beogradu je odgovorilo 29. septembra, da niso mogli ugotoviti, da ga je kakšna njihova enota aretirala. Mestni osvobodilni svet je 8. oktobra 1945 posredoval tudi pri Rdečem križu Slovenije v Trstu in jih prosil, naj javijo vodstvu banke, da so bile poizvedbe pri Ozni neuspešne.²⁶³

Tudi blagajnik pri Credito italiano Carmine Zito, rojen leta 1895 v Bariju, je bil odpeljan 4. maja 1945 z doma na Ulici Crispi. V zaporno knjigo je vpisan pod številko 914. Boris Kraigher je v dopisu, ki ga je 11. maja 1945 poslal kapetanu Jožetu Slugi Lenartu, posredoval zanj in za še nekaj drugih, za katere navaja, da so »po podatkih, ki smo jih dobili, vsi zgoraj navedeni v Trstu vedno veljali za antifašiste. Zato je nujno, da se njihovo zadevo takoj razišče in se jih, v kolikor res niso ničesar zakrivili, izpusti«. Načelnik Oddelka Ozne za Trst major Stanislav Runko Mišo, ki je Kraigherjev dopis prejel 12. maja pozno zvečer, mu je 13. maja odgovoril, da je bil Zito (tako kot Steno Pirnetti, gl. str. 200, 201) pred kratkim likvidiran »ter ti v prilogi pošiljam bistvene stvari iz zaslišanja«.²⁶⁴ V izvlečku zaslišanja lahko preberemo, da je bil Zito od leta 1932 član fašistične stranke, v katero se je včlanil zaradi službe. »Na vprašanje, če je bil oborožen, je odgovoril: Imel sem pravico nositi pištolo in jo imam še vedno doma v omari z municijo vred. Na predlog, naj navede fašiste, ki so bili z njim v uradu in katere je poznal

262 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129.

263 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129; AS 1589, šk. 52. Pismo Franceta Bevka Borisu Kidriču, 2. 11. 1945; AS 1583, m. 7a. Posredovanje Komandi IV. armade 23. 7. 1945 za izpustitev; Dopis osrednje OZNE v Beogradu Mestnemu osvobodilnemu svetu Trst, 29. 9. 1945; Dopis Mestnega osvobodilnega sveta Trst Rdečemu križu Slovenije v Trstu, 8. 10. 1945.

264 ARS, AS 1584, ae 126. Pismo Borisa Kraigherja Jožetu Slugi, 11. 5. 1945. Pismo Stanislava Runka Borisu Kraigherju, 13. 5. 1945.

iz življenja, je odgovoril: od mene ne boste ničesar izvedeli, nobenih izjav ne bom dajal in ne poznam niti enega fašista. Zaslíševalca Zupančič Leo in Otavnik Stane sta dala naslednjo pripombo: 'Potuhnjen, zakrknjen tip'.²⁶⁵ Glede na to, da je bil Zito usmrčen 12. maja, je velika verjetnost, da so točni podatki tudi za Riccarda Pangonija, ki je pogrešan isti dan.

Javni tožilec PNOO Stanko Peterin je 11. oktobra v pismu javnemu tožilcu Slovenije med drugim navedel: »V zaporu prisilne delavnice v Ljubljani se menda nahajajo tudi oni blagajniki tržaških bank, ki so imeli dovoljenje za nošenje orožja v službenih prostorih. /.../ Najprej bi bilo treba ugotoviti, ako je to res, da jim svojci kaj pošljejo. V drugi vrsti pa je treba pogledati njihovo zadevo in jih – če proti njim ni drugih obtožb kot upravičena posest orožja – čim prej izpustiti.«²⁶⁶ Zanje je v pismu Kidriču posredoval tudi France Bevk, ki poimensko našteje vseh šest, ki so bili uslužbenci pri »raznih tržaških denarnih zavodih, štirje kot blagajniki, dva kot uradnika. Baje so bili aretirani na podlagi seznama, najdenega na kvesturi, po katerem so imeli pravico za posest orožja v službenih prostorih.«²⁶⁷

Za pogrešane bančne uslužbence je posredoval tudi oče Umberta Fegitza Alfredo. Njegovo pismo, ki ga je 9. oktobra 1946 poslal predsedniku italijanske vlade Alcidu De Gasperiju, je predsednikovo posebno tajništvo novembra 1946 poslalo italijanskemu zunanjemu ministrstvu, skupaj z dopisom, v katerem jih obveščajo, da Alfredo Fegitz zahteva takojšnjo izpustitev sina in drugih funkcionarjev finančnih institucij v Trstu. To so bili poleg Umberta Fegitza še Arturo Mion, Carmine Zito, Dario Bonara, Romano Meneghello in Riccardo Pangoni. Bili so aretirani, ker so kot bančni uslužbenci imeli pravico nositi orožje. Poudarja, da nihče ni bil skvadríst ali član fašistične stranke. Vse dotedanje poizvedbe sorodnikov so ostale brez rezultata. Upajo, da bodo dosegli njihovo izpustitev, »saj niso zagrešili drugega, kot da so bili Tržačani in Italijani.«²⁶⁸

Alfredo Fegitz je 27. junija 1947 pisal novemu zunanjemu ministru Carlu Sforzi. Poudarja, da posreduje v času, ko se bliža ratifikacija mirovne pogodbe, »da se ne bi pozabili številni meščani Trsta in drugih predelov Julijske krajine, ki so vse od prvih dni okupacije s strani Titovih čet deportirani in o katerih že več kot dve leti ni nobenih novic. Nekateri med njimi, tudi moj sin, so bili aretirani le zato, ker so jim zaradi njihove službe blagajnikov v finančnih institucijah pristojne oblasti izdale dovoljenje za nošenje orožja. Vsi poskusi sorodnikov pri italijanskih, zavezniških in jugoslovanskih oblasteh so bili vedno

265 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 130, 126.

266 ARS, AS 1582, m. 3. Dopis javnega tožilca PNOO Stanka Peterina Javnemu tožilcu Slovenije, 11. 10. 1945.

267 ARS, AS 1589, šk. 52. Pismo Franceta Bevka Borisu Kidriču, 2. 11. 1945.

268 ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavia, b. 605. Dopis posebnega tajništva predsednika vlade italijanskemu zunanjemu ministrstvu, november 1946; Pismo Alfreda Fegitza Alcidu De Gasperiju in italijanskemu zunanjemu ministrstvu, 9. 10. 1946

neuspešni. Iz nejasnih in nepreverljivih zbranih informacij je videti, da je bilo več teh nesrečnikov v zbirnih taboriščih, drugi na prisilnem delu. Prehrana je bila nezadostna in si tako lahko zamišljamo njihovo trpljenje, lahko pa si zamišljamo tudi trpljenje mnogih družin v teh dveh letih. V prilogi vam pošiljam imena blagajnikov in vas prosim za energično posredovanje v korist teh nesrečnikov, ki so krivi le tega, da so Italijani. Nihče med njimi ni bil skvadrist ali član PFR.«²⁶⁹

Italijansko zunanje ministrstvo je za posredovanje glede šestih deportiranih bančnih uslužbencev 2. avgusta 1948 zadolžilo Predstavništvo Italije v Beogradu. Šele leta 1950 pa je ministrstvo obvestilo Predstavništvo Italije v Trstu, da so pristojne jugoslovanske oblasti sporočile, da nimajo nobenih podatkov o Umbertu Fegitzu in Carminu Zitu.²⁷⁰ O pogrešanih sta na razpolago še dva dokumenta. 14. novembra 1948 je italijansko zunanje ministrstvo konzula v Vidmu Diega Simonettija prosilo, naj vključijo v seznam pogrešanih deportiranega Romana Meneghella, blagajnika na Banca d'Italia, ki ga ni bilo na seznamu civilnih deportirancev. Z 20. aprilom 1950 pa je datiran telegram Predstavništva Italije v Trstu italijanskemu zunanjemu ministrstvu, da so 19. aprila poslali podatke o deportiranih v Jugoslavijo.²⁷¹ Tega zadnjega dokumenta nisem našla.

Sodelavec tržaškega CLN Paolo Veronese, rojen v Trstu leta 1904, je bil uslužbenec na občini, 2. maja tam tudi aretiran in poslan v zapore v Coronejo. 2. sektor Narodne zaščite je 22. junija od načelnikov postaj zahteval, da zberejo morebitni obremenilni material: »Pripis: je v zaporu, številka v seznamu 766.« Veronese je 21. maja prišel v zapore Ozne v Ljubljani, kjer je v zaporno knjigo vpisan kot »občinski uslužbenec, politično osumljen«. Iz zaporov je bil odpeljan 6. januarja 1946 in je pogrešan.²⁷² Sodelavka (blagajničarka) CLN je bila tudi profesorica na liceju Petrarca Elena Pezzoli, rojena leta 1902 v Splitu. Aretirana je bila 20. maja in zaprta v zloglasni Villa Segré, za katero nekateri napačno navajajo, da je bil tam sedež t. i. bande Steffé.²⁷³

Med seboj nasprotujoči so podatki za Guglielma Crovatina (Hrvatina), rojenega leta 1924 v Trstu. Bil je študent in učitelj ter mobiliziran v TODT. Po enih podatkih so ga 5. maja zajeli partizani, odpeljali v Ilirsko Bistrico in deportirali v Jugoslavijo, po drugih pa so ga, »ker ni prišel na obvezno delo«, aprila

269 ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavija, b. 605. Pismo Alfreda Fegitzza zunanjemu ministru Carlu Sforzi, 27. 6. 1947.

270 ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavija, b. 605. Dopis italijanskega zunanjega ministrstva Predstavništvu Italije v Beogradu, 2. 8. 1947: Deportirani v Jugoslavijo; Dopis italijanskega zunanjega ministrstva Predstavništvu Italije v Trstu, 1950

271 ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavija, b. 605. Dopis italijanskega zunanjega ministrstva konzulu v Vidmu Diegu Simonettiju, 14. 11. 1948; Telegram Predstavništva Italije v Trstu italijanskemu zunanjemu ministrstvu, 20. 4. 1950.

272 ARS, AS 1584, ae 140, 131, 143, 130; Zaporne knjige, Ozna št. 1792, zapor št. 1893. Po podatkih Claudie Cernigoi naj bi bil član PNF, Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 40.

273 Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 50.

1945 odpeljali italijanski policisti v službi Nemcev. Njegova družina v prošnji za izpustitev navaja, da je bil učitelj in študent ter delal pri TODT na telefonskih linijah. Prošnji je priložena izjava Maksimilijana Mernika, da ni bil nikoli sovražen.²⁷⁴

Med pogrešanimi je tudi direktor rudnika v Raši v Istri Olindo Puglia, rojen leta 1895. Podjetje Italijanski premogovniki (Azienda Carboni Italiani) je 24. julija 1945 italijansko zunanje ministrstvo obvestilo, da je bil aretiran 29. maja 1945, ko je z jugoslovanskim delegatom pri rudniku dr. Gonanom odšel v Trst. Po desetih dnevih je v Trst prišel samo Gonan, ki je povedal, da so jugoslovanske oblasti Puglio aretirale z obtožbo, da jugoslovanskim oblastem ni prijavil materiala, ki je bil v lasti rudnika v Raši in je neprodano obležalo pri rudniku. Gonan je dodal, da je verjetno še vedno v zaporih v Labinu. Podjetje je ministrstvo prosilo, naj posreduje pri ZVU v Trstu, pri poveljstvu 8. britanske armade, poveljstvu policije Julijske krajine, pri jugoslovanski vladi in pri vseh, za katere menijo, da bi se bilo dobro nanje obrniti, da bi Puglio, »ki ni zagrešil nobenih političnih in moralno sprevrženih dejanj«, čim prej izpustili. »Izpustiti bi ga morali na osnovi ukaza maršala Alexandra, s katerim zavezuje jugoslovanske oblasti, da vrnejo ljudi in blago, ki so ga prilastili v škodo italijanske države in podjetij. Puglio so vsi poznali in cenili.« Neuspešno so poizvedovali še 17. avgusta isto leto.²⁷⁵

V zaporu v Mariboru je 14. septembra 1946 umrl Antonio Ressig (Reschitz), rojen leta 1882. Bil je trgovec z lesom in je živel v Ljubljani. Aretiran je bil na domu 28. julija 1945. Generalni konzulat Italije na Dunaju je svoje ministrstvo 16. julija 1946 obvestilo, da imajo podatke, da je bil »za božič 1945 v zaporu v Jugoslaviji«. ²⁷⁶ Med pogrešanimi je tudi zakonski par Laura (1909) in Vincenzo (1906) Contesso. Z Reke sta se januarja 1945 preselila v Trst, kjer se je mož zaposlil kot uslužbenec v tovarni torpedov, ona pa je bila gospodinja. Aretirana sta bila 16. maja in odpeljana najprej v Villo Segré in nato 2. junija na Reko. Mož je umrl v zaporu 29. aprila 1947, za ženo pa datum smrti ni znan. ²⁷⁷ Uslužbenca Maria Ermanija, rojenega leta 1880 v Gorici, so štirje partizani aretirali 3. maja 1945 in odpeljali v vojašnico pri Svetem Ivanu. Po nekaterih podatkih naj bi bil fašist, a proti njemu posebnih obtožb niso imeli. 16. junija 1945 je javni tožilec od Narodne zaščite zahteval, naj ga izpustijo. ²⁷⁸

Za nekatere pogrešane civiliste so podatki zelo pomanjkljivi. V zaporih v Ljubljani je 22. septembra 1945 umrl direktor »industrije«, rojen leta 1906

²⁷⁴ ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129, 142.

²⁷⁵ ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavia, b. 605. Dopis Podjetja italijanskih premogovnikov (Azienda Carboni Italiani) italijanskemu zunanjemu ministrstvu, 24. 7. 1945; isto, 17. 8. 1945.

²⁷⁶ ARS, AS 1584, ae 140; ASDMAE, AP 1950-1956, Jugoslavia, b. 605. Telegram generalnega konzulata Italije na Dunaju italijanskemu zunanjemu ministrstvu, 16. 7. 1946.

²⁷⁷ ARS, AS 1584, ae 140, 141.

²⁷⁸ ARS, AS 1584, ae 140, 129, 141, 130.

v Trstu Giuseppe Minas, fašist, ki je bil aretiran 4. maja in odpeljan v zapore Ozne v Ljubljano 21. maja.²⁷⁹ Med tistimi, o katerih so podatki pomanjkljivi, a so zabeleženi tudi v projugoslovanskih dokumentih, so trije nekdanji vojaki. Pripadnik inženirskih enot, nato pa uslužbenec državnih železnic Marino Pilot, rojen leta 1916 v Trstu, je bil odpeljan 3. maja 1945 v Coronejo, kjer je ostal do 11. maja. Vse kaže, da je bil usmrčen 12. maja 1945 v skupini, v kateri sta bila tudi Carmine Zito in Steno Pirnetti. Že 1. maja pa je bil aretiran 52-letni Enrico Bruni, rojen v Vercelliju, nekdanji višji vodnik pri 154. pehotnem polku.²⁸⁰ Poročnik 89. pehotnega polka in po septembru 1943 civilist Egidio Klausberger, rojen leta 1920 v Pulju in aretiran 1. maja v Kopru, pa je samo v videmskem seznamu.

Med pogrešanimi je tudi Amedeo Windischgratz, rojen leta 1899 v Postojni, posestnik v Predjami, ki je bil odpeljan 13. maja 1945 in naj bi bil v zaporih v Ljubljani.²⁸¹ V začetku maja je bil na cesti aretiran lastnik kinematografa in fašist Francesco Ladiana, rojen leta 1890 v Tarantu. Ker je imel domicil v Trstu, je na seznamu pogrešanih za tržaško pokrajino tudi veterinar Nicolò Morin, ki je bil leta 1889 rojen v Malem Lošinju, kjer je tudi živel, bil tam 22. aprila 1945 aretiran in 18. maja odpeljan v Pulj. Pogrešan je tudi tehnik pri ACEGAT-u Bruno Toscano, rojen leta 1909 v Trstu, aretiran 5. maja in poslan v Postojno. Na cesti je bil 4. maja aretiran davčni agent Vito Vaccaro, rojen 1894 v Bariju. Pogrešan je tudi komercialist Giorgio Finizio, rojen 1909 v Trstu. Po nekaterih podatkih je bil aretiran že 3. maja, po navedbah jugoslovanskih virov pa 11. maja ponoči v bližini doma in odpeljan v vojašnico Duca D'Aosta. Med pogrešanimi je tudi 47-letna učiteljica, doma iz Barija, ki je bila aretirana 13. maja na domu. O njej je Lucijan Malalan izjavil, da je v začetku tridesetih let učila v otroškem vrtcu na Trebčah nad Trstom. Ko je nekega dne s svojim prijateljem spregovoril nekaj besed v slovenščini, ga je zagrabila za uho in ga s silo vlekla po celotni učilnici, da bi ga tako kaznovala, ker je spregovoril »v tistem umazanem jeziku«. Obstaja tudi pričevanje duhovnika s Trebč, da je, ko ga je slišala, da se je na vernike obrnil v slovenščini, otroke prisilila, da so zapustili cerkev, da ne bi slišali tega »prepovedanega« jezika.²⁸² Upokojeni učitelj Fortunato Zanutti, rojen leta 1891 v Trstu, pa je bil aretiran 1. maja in pogrešan v Vipavi.

Med pogrešanimi je tudi 61-letni kmet iz Grožnjana Matteo Crasti (Krastić), ki je bil po enih podatkih aretiran 22. aprila v Grožnjanu, po drugih pa 29. maja v Trstu, ko je bil na obisku pri sestri. Dninar je bil Carmine (Carmello) Satta, rojen leta 1897 v Catanji, ki je bil aretiran 5. maja v Gorici. 4. maja je bil na cesti

279 Zaporne knjige, Ozna št. 1796, zapori št. 1792; Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 32, navaja, da je bil fašist.

280 ARS, AS 1584, ae 140, 141, 129; Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 35, 23.

281 ARS, AS 1584, ae 140.

282 Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 17.

aretiran in odpeljan v vojašnico pri Svetem Ivanu 46-letni brivec, rojen v Trstu, Angelo D'Argenzio, in po nekaterih podatkih poslan na Prestranek. Na Miljah je bil 17. maja aretiran mornar Giacomo De Sario, rojen leta 1891 v Bariju, ki je bil po podatkih Cernigojeve skvadrist.²⁸³ Po nekaterih podatkih šele 30. maja, po jugoslovanskih pa 3. maja, je Narodna zaščita aretirala delavca ACEGAT 43-letnega Emilia Giombija iz Škocjana in ga odpeljala v zapore na Ulici Nizza.

V fojbo v Gropadi sta bila vržena sorodnika. Prvi, 49-letni šofer pri Industria Triestina Frantumazione Pietra v Lonjerju Angelo Morandini, rojen v Vidmu, je bil aretiran 3. maja. Po podatkih Claudie Cernigoi je pripadal pomožnim oddelkom javne varnosti. Drugi, 36-letni delavec, rojen v Trstu Antonio Morandini, je bil po podatkih Cernigojeve predstavnik fašija v Katinari.²⁸⁴ V fojbo Jamen dol pri Bazovici je bil vržen oglar, rojen leta 1903 v Dekanih, ki je bil ubit 24. maja 1945. Po podatkih Cernigojeve je bil mučitelj partizanov v Istri.²⁸⁵

Na Opčinah je bil 4. maja aretiran pristaniški delavec v vojašnici na Ulici Corsica Giovanni Vidich, rojen leta 1921 v Gorici, in odpeljan v vojašnico pri Svetem Ivanu. Po nekaterih podatkih je pripadal organizaciji TODT. Na seznamu *Caduti, dispersi* je tudi 33-letni kmet iz Gabrovice Luigi Zerial, ki je bil odpeljan maja 1945 in najden v fojbi v Gropadi. Kot piše Claudia Cernigoi, se ne ve, zakaj je bil ubit.²⁸⁶

Med ženskami, ki so pogrešane, je 24-letna delavka iz Trsta Fausta Candusio, ki je bila 19. maja odpeljana v Gorico in je pogrešana.²⁸⁷ V jugoslovanskih dokumentih pa ni podatkov za več žensk, ki so pogrešane. Med njimi je 39-letna gospodinja iz Trsta, ki je bila aretirana 10. maja, deportirana v Ljubljani in pogrešana junija 1945. Po Cernigojevi je bila to »Rosetta SS«, o kateri v izjavi, ohranjeni v IRSML, piše izpuščen Bergera, in je bila še leta 1949 živa.²⁸⁸ Na seznamu je tudi že omenjena dojenčica Miranda Deancovich, rojena 2. maja 1945, Trst, odpeljana maja 1945 z družino v Split, kjer je 7. decembra 1945 umrla. Pogrešane so še štiri ženske, o katerih ni podrobnejših podatkov, in sicer Stanislava Križmančič, rojena leta 1921 v Bazovici, Renata Lembo, rojena leta 1913 v Bariju, Maria Pausich, rojena leta 1911 v Trstu, in Anna Radovcich, rojena leta 1896 v Osorju.

Za več civilistov, ki so navedeni v knjigi *Caduti, dispersi*, enako zanje pa navaja tudi Claudia Cernigoi, v jugoslovanskih dokumentih ni podatkov. Med njimi je tudi kuhar na Kvesturi Trst Salvatore Barezza (1908, Messina), šofer iz Roča Gastone Cecchi (1907), delavec iz Izole Nicolò Civran (1910), mehanik iz Buj Mario Millo - Miloš (1907), ki je bil aretiran 29. aprila 1945 v Kopru, mesar

283 ARS, AS 1584, ae 140; Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 27.

284 Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 49.

285 Prav tam, str. 35, 52.

286 Prav tam, str. 49.

287 ARS, AS 1584, ae 140, 141.

288 Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 35, 46.

iz Trsta Mario Franceschin (1894), železničar Pietro Fiamengo (1908), ki je bil odpeljan šele 27. maja, voznik tramvaja iz Rovinja Giuseppe Rigatti (1908), mizar z Milj Ernesto Rizzi (1908), odpeljan šele 31. maja 1945. Cernigojeva navaja, da je bil po nekaterih virih partizan, ki je 31. maja 1945 umrl v severni Italiji. Med temi so tudi kurjač, doma iz Taranta, Andrea Semeraro (1883), delavec iz Trsta Renato Stolf (1890), izterjevalec iz Kopra Bruno Salvi (1903), ki je bil odpeljan 10. maja 1945 in deportiran v Ajdovščino, učitelj iz Pulja Mario Gerini (1907), odpeljan 15. maja, uslužbenec iz Trsta Galliano Penzo (1900), ki je bil aretiran 5. maja v Izoli. Na Reki je umrl uslužbenec iz Trsta Stanislao Salvi (1908). Deportiran je bil tudi lekarnar, rojen v Šibeniku, Camillo De Mistura (1892), ki je bil aretiran 21. maja. Na obeh seznamih so tudi Zaccaria Depetris, rojen leta 1902 na Cresu, ki je bil odpeljan 5. maja, Alfredo Iannarone (1907, Ariano Irpino), aretiran 10. maja 1945, in Splitčan Antonio Blasovich (1920), aretiran 7. maja. V Borovnici je umrl Carlo Nannucci (1915, Firenze), odpeljan 1. maja 1945. Pietro Verani (1904, Oprtalj) je bil po nekaterih podatkih aretiran 1. maja, po Cernigojevi pa partizan in pogrešan v severni Italiji 15. julija 1944.

V seznamu, objavljenem v knjigi Claudie Cernigoi, pa ni učitelja Alberta Pertota, ki je bil rojen leta 1878 v Trstu, ki so ga maja 1945 ubili partizani v Svetem Križu, gostilničarja Daniela Mackiewicz (1920), ki je bil odpeljan 5. maja 1945, trgovca Domenica Sartorija (1892, Vicenza), ki je bil aretiran 10. maja v Poreču. Dne 16. junija je bil v Marezigah ubit Luigi Opasich, rojen leta 1900 v Izoli, ki so ga agenti Ozne aretirali 5. maja. Na seznamu ni tudi pogrešanih civilistov Alda Dardonija (1922, Milano) in Ferrante Ferruccia Predomzanija (1898, Trst), ki je bil aretiran 3. maja 1945 v Piranu.

Na seznamu *Caduti, dispersi*, pa tudi v knjigi Claudie Cernigoi, je tudi Anton (Zorko) Ščuka, rojen leta 1912 v Trstu, po poklicu agronom. Aretiran je bil 18. maja 1945 v Barkovljah. Bil je voditelj odpora slovenske tržaške mladine med letoma 1932 in 1940 ter aktiven sodelavec britanske Special Operations Executive (SOE), za kar ga je Posebno sodišče za zaščito države decembra 1941 v Trstu obsodilo na smrt in nato pomilostilo na dosmrtno ječo. V preiskovalnem zaporu je Ščuka v obsežni, 235 strani dolgi spomenici razkril slovensko protifašistično in protidržavno gibanje, zato da ne bi odgovarjal, kakor je povedal sodišču, za atentate na smodnišnice v notranjosti Italije.²⁸⁹

Ko se je januarja leta 1944 vrnil iz zapora na Elbi domov v Barkovlje, je svojcem potrdil svojo zgovornost pred preiskovalci, a jo tudi upravičil z molčeč-

289 ARS, AS 1931, Organizacija »TIGR« Primorska – Trst, škatla 949 (fasc. II). Materiali za posameznike, Ščuka; Bajc, Britanske obveščevalne službe v Julijski krajini na predvečer napada na Jugoslavijo. Ščukovo spomenico je prevzela Narodna in študijska knjižnica v Trstu leta 1997 skupaj z ostalo dokumentacijo iz zapuščine Vladimira Turine. Iz pripomb k besedilu je razvidno, da je bila predmet večkratnega branja in analize.

nostjo, v katero je ovil ozadje in avtorstvo atentatov v severnoitalijanskih mestih. Po vrnitvi v Trst se je javil krajevnemu odboru OF, kjer so mu svetovali, tudi potem, ko se je odločil, da se pridruži partizanom, »naj še malo počaka«. Da Ščuka ni bil sprejet v OF, je bilo po vsej verjetnosti odločilno mnenje Lava Čermelja, ki je bil takrat na Bazi 20 v Kočevskem Rogu.²⁹⁰ Novembra 1944 je Ščuka skrivoma odpotoval v Švico. Žena Anica je bila prepričana, da je odšel v partizane. Vzroki njegovega odhoda so še vedno nepojasnjeni. Vrnil se je v Trst in nato osvoboditeljem ponudil sodelovanje, a podpolkovnik Boris pri 9. korpusu »me je opozoril, da je to nevarna igra in da naj ne mislim igrati dvojno vlogo«, kakor je izjavil na zaslišanju v Ljubljani.²⁹¹

Boris Kraigher v pismu, ki ga je 11. maja 1945 poslal namestniku načelnika Ozne 9. korpusa Jožetu Slugi, med drugim piše: »V naših edinicah pa se nahajata neki Božič, ki je baje zaposlen pri Novogradu, in neki Ščuka, ki je zadnje dni hodil po Trstu. Ta dva sta v nekem procesu izdala celo vrsto naših ljudi. Tudi to zadevo je treba raziskati.«²⁹² Pripadniki Ozne so ga aretirali 18. maja 1945 in poslali v zapore v Ljubljani. Na zaslišanju 25. maja 1945 je med drugim izjavil: »Izdal sem precej, kakor tudi vsi ostali. Meni so pokazali izjave drugih zaslišancev, kjer sem videl, da so vsi izdali in priznali, zato sem tudi jaz tako storil.«²⁹³ Potem ko je bil 11. avgusta 1945 »odpuščen« v Ljubljani, za njim izgine vsaka sled. Na enem od dokumentov je s svinčnikom dodano: » /.../ bil je likvidiran«.²⁹⁴

Na seznamu pogrešanih je tudi električar pri Navalarmu Trst Giovanni Steffè, rojen leta 1918 na Reki. Kot piše Claudia Cernigoj, je vodil t. i. bando Steffè, ki se je sama poimenovala »leteči oddelek« (squadra volante), in je bila vpletena v dogajanje v fojbi Jamen dol pri Bazovici. V njej so bili poleg Steffèta, ki naj bi bil pred tem pripadnik X MAS, še Carlo Mazzoni, Ottorino Zoll, Teodoro Cumar, Giacomo Stule, Giuseppe Cavallaro, ki naj bi tudi pripadal X MAS, in Edoardo Musina. Na osnovi neke pisne izjave²⁹⁵ je bil med njimi tudi Tržačan, ki pa je bil po navedbah jugoslovanskih virov aretiran že 3. maja in kasneje poslan v zapore Ozne v Ljubljano.²⁹⁶ Nadzirali so zapore pri jezuitih in izvajali aretacije na tem območju. Dva dneva zatem, ko so pripadniki te enote v noči s 24. na 25. maj, namesto da bi jih odpeljali v Ljubljano, ubili 18 ujetnikov in jih vrgli v jamo Jamen dol, so jih aretirali pripadniki Narodne zaščite in jih odpeljali proti Ljubljani.

290 Čermelj, *Ob tržaškem procesu 1941*, str. 88; Kacin Wohinz, Verginella, *Primorski upor proti fašizmu*, str. 312.

291 ARS, AS 1931, Organizacija »TIGR« Primorska – Trst, škatla 949 (fasc. II). Materiali za posameznike, Ščuka.

292 ARS, AS 1584, ae 126. Pismo Borisa Kraigherja Jožetu Slugi, 11. 5. 1945.

293 ARS, AS 1931. Ščuka, A079381. Ponovno zaslihanje, 25. 5. 1945.

294 ARS, AS 1931/2150-2, Ščuka.

295 Arhiv IRSML, dok. 2227.

296 Glej str.167.

Steffé je bil 28. maja ubit pri poskusu pobega. Prav tako je bil naslednji dan pri poskusu pobega v bližini Sežane ubit Carlo Mazzoni, rojen leta 1924 v Trstu. Nekaterim drugim je uspelo pobegniti, medtem ko so bili preostali v Ljubljani obsojeni na dve do tri leta zapora.²⁹⁷

Partizani so 28. aprila 1945 v Dolini pri Trstu ubili šest ljudi, in sicer poštarki Giuseppino Rodica, rojeno leta 1894, ter Andreano Pettiroso (Petaros), rojeno leta 1920, Tereso Pettiroso (Petaros), rojeno leta 1906, Giorgia Zeriala, rojenega leta 1886, Valentina Oto, rojenega leta 1917, in Massimiliana Pregarca, letnica rojstva ni znana. Vsi razen zadnjega so bili rojeni v Dolini. Najdemo pa te ubite na seznamu, ki nosi naziv Čast padlim Italijanske socialne republike, s pripisom, da se s tem seznamom hočejo spomniti vseh mučenicov RSI in pozivajo »kamerade«, da ga dopolnijo.²⁹⁸

ZAKLJUČEK

Iz navedenega lahko razberemo množico usod, ki so si enake v tem, da jih je po vojni, osvoboditvi in zasedbi Trsta in okolice, potem ko so jih aretirale jugoslovanske oblasti, doletela smrt. Bili so usmrčeni, umrli v zaporih in taboriščih, za mnoge podatka o času, mestu in načinu smrti ni. Zajel jih je val nasilja, ki se je na tem območju začel kmalu po končani 1. svetovni vojni, v začetku dvajsetih let (naj spomnim na požig Narodnega doma v Trstu julija 1920), se nadaljeval s fašističnim terorjem, kulminiral med vojno in se izpel v povojnih obračunih. Njihove življenjske usode in delovanje v času fašizma in vojne pa so, kot je razvidno iz besedila, raznoliki in prepleteni.

Pri obravnavanju ravnanja jugoslovanskih oblasti moramo upoštevati čas – po dvajsetletnem fašističnem zatiranju in vojni, in prostor – narodnostno mešano območje, ki sta ga zahtevali tako Italija kot Jugoslavija. Iz navedenega lahko povzamemo, da je bila večina umrlih vpletena v vojna dogajanja – ali so sami zakrivali zločine ali pa so kot pripadniki vojaških, paravojaških in policijskih enot simbolno odgovarjali zanje, sami pa usmrtitve niso zaslužili, tudi po takratnih ostrih merilih ne. Vendar pa so med umrlimi tudi drugi, med njimi tudi sodelavci osvobodilnega gibanja. »Fojbe« tako niso bile le kaznovanje za zločine, ampak tudi poskus oslabiti potencialno opozicijo in zlasti nasprotnike priključitvi k Jugoslaviji. Če lahko razumemo (ne opravičimo) ravnanje maja 1945, v času med vojno in mirom, pa je izginotje zaprtih, zlasti sodelavcev CLN pozimi 1945/46, teror politične policije, ki je postala država v državi.

297 Cernigoi, *Operazione foibe*, str. 49, 50.

298 Seznam je na spletnem naslovu <http://liberapresenza.forumattivo.eu/t1-onore-ai-caduti-della-repubblica-sociale-italiana> (7. 11. 2013).

St. 98.

Obkom. Tiv. V idi. korpusu poslali depešo : Takoj rpt takoj izdajte povelje Obkom. Štabu, da vse svoje bataljone umeni v najhitrejšem času na Gorico. Takoj morejo pričeti borbo za mesto. Isto nalogo najstrožje izdajte KVR. Tudi ker največ zaledne vojske vzhadno od Boče takoj pošljite na Gorico. Poročajte ob vs-aki zvezi kakšna je situacija. Vežna brzina in drznost vpeljanje. Obkom nsj poskrbi, da bo povelje takoj izročeno omenjenim edincem. Peter Rudi. 1. 5.

St. 99.

Obkomu. + onovno povdarjamo, da ne nasledajte niti v Trstu niti drugod ro bend oblasti, ki ni zrasla iz vstaje pod našim vodstvom. Uvesti popolno voješko oblast. Razorožite vse kar ni sestavina jugoslovanske armade. Pripravljati Narodno osvobodilni odbor na bazi kot dogovorjeno, boriti se proti šovenizmu, povezati se z italj. proletariatom, sedanjimi slgji in tudi nekaterimi kapitalističnimi krđg. Zebreniti vsakez stike z Italijo. Takoj čistiti toda ne na nacionalni bazi temveč na bazi fašizma. CK. 1. 5.

St. 100.

Vide. Po naših podatkih Angleži prišli do predmestij Trste. Mislijo načajjevati pot v Avstrijo. Storite vse za takojšnjo vspostavitev in dobro poslovanje voješke in civilne oblasti. Takoj konkretizirajte izvediti vse direktive, ki bile dogovorjene z Janezom in ki smo jih posleli z večrajšnjimi depešami. CK. 30. 4.

ARHIV ZA RAZ 7804

Trst, 11. maja 1945.

Tovariš kapetan Lenart.

V zboru v Trstu se nahajajo sledeči:

Leonono, baron, star 75 let,

Schifrer, univerzitetni profesor, star 70 let

Schifrer najbrš, umetnik, bolan,

Broncini, sin direktorja Assiournzioni Generali, bil je član Guardia Civica, ker ga je oče na ta način rešil fronte,

Vallieri, nadzornik vodovoda, je bil aretirana zaradi neke radiostanice ki so jo naši našli nekje v njegovi bližini,

Vercetti Ernesto, Castello di Trieste, lastnik hotel

Francesco Izoni, star 60 let, je leginil brod sledu,

Pinetti Stevo, je bil član Guardia Civica,

Autora, kmetna trgovska morbarice,

Dr Velat, prakurist pri Riunione Adriatica, bil je osumljen sodbov nje s Nemci, ker se je družil oz neko tipkerico s nemškega konzulata.

Po podatkih, ki smo jih dobili, so vsi zgoraj navedeni v Trstu vedno veljali za antifasiste. Zato je nujno, da se njihove zadeve takoj razišče in se jih, v kolikor res niso ničesar skrivili, izpušči.

V zboru v Gorici pa se nahajata:

Dr Tutu Venceslov, star 35 let, baroni uradnik in

Dr Sfiligoj, star 40 let

Oba sta bila pod fašističnim režimom preganjena in vse skozi po znanju kot antifasiste. Če sta bili aretirani samo zaradi tega, ker sta se družila s sredinci, jih takoj izpuštite.

Ne je v naših esminah pa se nahajata: neki sošič, ki je bilje zaprtolen pri NOVGRADU in neki Ščuka, i je zaradi onih hodil po Trstu. Ta dva sta v nekem procesu izdala celo vrsto naših ljudi. Tudi to zadevo je treba raziskati.

O vsem, kar ste ukrenili na to, prosim, poročajte na moj naslov.

Šart fašizmu!

Boris Kraigher l. r.

ARHIV ER 192 4204

ODDELEK OZNE ZA
T R S T

Dne 13. maja 45.

Tovariš J a n e z !

Tvoje pismo od 11. maja sem sprejel 12. t. m. pozno zvečer ter ti sporočam naslednje:

1.) Osebe: Economo, Schniffrer star. in mlaj. ter Baroncini bodo iz puščeni tekom današnjega dne. Prav tako tudi Verceto Ernesto, lastnik hotela.

2.) Zito Carmine in Pinetti Stevo sta bila pred nedavnim likvidirana ter ti v prilogi posiljam bistvene stvari iz zasllišanja.

3.) Valieri, Francesco Isoni, Sufora ter dr. Valat se ne nahajajo v naših zaporih, toda dal sem direktivo podrejenemu centru, da pregledajo, če se imenovani nahajajo v kakih drugih zaporih.

4.) Ker se riče oseb dr. Tuete in dr. Sfiligoj, ki se nahajata v Goriskih zaporih, sem o tem obvestil načelnika za Gorice tov. Markota, da jim takoj izpusti, če nista kriva.

V najkrajšem času bom dal prepisati sezna vseh zapornikov, ki se nahajajo v našem zaporu, sezna zapornikov, ki so bili izpuščeni, tako, da boš stalno na tekočem.

Informiram te, da se zaenkrat ne bom posluževal civilne telefonske linije, pač pa imam direktno zvezo samo z 11. brigado NO ter bom vzdrževal s teboj kurirsko zvezo tudi večkrat dnevno po kurirju, ki bo danes prinesel to pismo. Gledal bom na na to, da bom vsaj vsaki drugi dan prihajal osebno k Tebi.

Smrt fašizmu !

Načelnik oddelka
major:

Miše

ODDOLJEK OZNE ZA
T R S T

Dne, 12. maja 45.

Št. 47

Izveček iz zapisnika zaslišanja Zito Carmine, roj. 10. 7. 1895. v Baranju, blagajnik kreditnega zavoda, oženjen, ima enega otroka, stanuječ v via Crispi št. 72, z eno sestro v asilu in brati v Genovi.

Na vprašanje, od kdaj ste v PNF, je odgovoril: v PNF sem od 1932. l.

Na vprašanje, zakaj se je vpisal v PNF, je odgovoril: Vpisal sem se predvsem zaradi službe in tudi zato, ker sem bil samostojen v odločanju o moji osebi.

Na vprašanje, če je bil obolevan, je odgovoril: Imel sem pravico nositi pistolo in jo imam še vedno doma v omari z municijo vred. Na predlog naj navede fašiste, ki so bili z njim v uradu in katere je poznal iz Eivlje = nja, je odgovoril: Od mene ne boste ničesar izvedeli, nobenih izjav ne bom dajal in ne poznam niti enega fašista.

Zasliševalca: Zupančič Lec in glavnik Stane ter sta dala naslednjo priombo: "Povrnjen, zakrknjen tip".

ODDELEK OZNS ZA

T R S T

Dne, 12. maja 45.

Št. 46

Izveček iz zapisnika zaslišanja Pirneti Stevo - ta, roj. l. 12. 1915. l. 1. rstu, študent Comerc. Ekonom. stanujočega v San Catarina 3/II:

Na vprašanje, ali ste bila volanjeni v fašističnih organizacijah in v katerih, je odgovoril. Bil sem avantgardist in član GUF-a.

Na vprašanje, ali je imel orožje, je odgovoril. Bil sem pri Guardia in vava, ki je bila ustavljena pred par meseci z namenom, da bi ščitila vrst pred vkracanjem roparjev oziroma barakotov iz krajev, in zato sem imel dovoljenje za nošenje orožja.

Na vprašanje, ce se je že kdaj poprej boril proti NOV je izjavil. Od maja 1941. - 43. sem bil kot pomočnik majorja v italijanski vojski na Hrvaškem in Dalmaciji. Bil sem poročnik v oklopni enotici Carta San Giusto. Pozneje sem bil v Krlowcu, Sibeniku in Splitu. Udejestvoval sem v akcijah kot tankist, v formaciji, ki je štela 60 tanket. Pri teh akcijah je sodeloval tudi Molesarski polk " Aleksandria". Čestokrat je omenjeni polk sam napadel partizane, medtem ko sem se jaz nahajal kot pomočnik majorja v Krlowcu.

Na vprašanje, ali je dobil odlikovanje, je odgovoril. Odlikovan nisem bil.

Na vprašanje, kaj ste delali po kapitulaciji Italije, je izjavil. Sprejel sem službo na železniški direkciji kot uradnik, dokler se ni osnovala Guardia Civica, na kar sem stopil v njo, sicer bi moral v C.T. in kar se počutim bolje v vojaški obleki kot pa v civilu.

Na vprašanje, če se počutite bolj vojaka kot uradnika, kao da niste bili odlikovan po tolikih akcijah na partizane, je dal naslednji dobesedni odgovor: Bil sem v tanketi in nisem bil odlikovan. Maja 1943. sem napravil vojaški kurz s ciljem zaktivizirati se kot vojak.

Na vprašanje, zakaj se je nahajal v zaporu, je odgovoril. Mislim, da sem pod kontrolo kot vsi ostali, ki so se borili v Jugoslaviji proti partizanom.

Zaslihanje se je izvršilo dne 11. 5. 45. od 10.-13, 45 ure.

Zaslihan je bil od ~~xxxxxxxx~~ zasliševalcev Zupančič Lec in Otavnik Stane - ta, ki sta dala sledečo pripombo.....nervozen, zakrknjen, tipičen avantgardist, zagrizenec. ~~Zakrknjen, zagrizenec, tipičen avantgardist, zagrizenec.~~ Želi in upa, da bo Trst skoro iztrgan iz naših rok in prišel v okvir Italije.

Smrt fašizmu - svobodo narodu!

2.nov.1945.

Tov. Boris Kidrič,
predsednik Narodno vlade Slovenije

L J U B L J A N A

Na Tvojo obljubo v zasebnem razgovoru, da boš dal preiskati nekatere primere priprtih tržaških Italijanov, da se jih po možnosti izpusti, ti pošiljam seznam oseb, ki bi po mojem mnenju prišle v poštev:

1. Salvatore Longo, roj.1895.
2. Ponso Mario, roj.1885.

Za ta dva govori posebno dejstvo, da sta bila aretirana po glasnem Stefanu, ki je prvemu pobral vse dragocenosti in denar, ki so ga potem mas še oblasti nje-ovi družini vrnilo.

3. Bonara Dario, roj.1911.
4. Mion Arturo, roj.1891.
5. Meneghelli Romano, roj.1912.
6. Zitto Carmine, roj.1895.
7. Foglia Umberto, roj.1900.
8. Pangoni Ricardo, roj.1908.

Teh šest navodnih je bilo uslužbenih pri različnih tržaških domarnih zavodih, štirje kot blaginjiki, a dva kot uradnika. Baje se bili aretirani na podlagi seznamov, najdenega na kvarturi, po katerem so imeli pravico za pogost orožja v službenih prostorih.

9. Blota Saqual, roj.1895, bilbi polkovec, ki pa je sapsutil slušbo dne 8.sept.1943 in se nekaj boje nahaja v bolnišnici v Skofji Loki.

10. Luccardi Giulio, star 65 let, svoj čas podeta v Postojni.

11. Daljo 98 finančnih stražnikov, (med njimi kapetan Giovanni Anafora, ki je bil pred osvobojenjem v svesti o partizani), ki so bili aretirani v vojašnici Campo Marzio v Trotu. Delen seznam teh sem bil že 9.okt.t.l. poslal Centralnemu Komitetu. Baje se vsi ti nahajajo v Kočevju, deloma v Novem mestu ali v bližini, kjer opravljajo razna dela. Ker so bili na podlagi svojega sklepa, ki je veljal za vse izpuščeni le oni finančni stražniki, ki so bili aretirani v vojašnici via Udine, bi bilo potrebno, da ne komu izpusti tudi te, v kolikor so vici nad katerim izmed njih kakor rosnjoca obtežba.

Če štejam finančne stražnike, kot skupino, seznam ni vsebilen in sem upošteval res le tiste primere, ki jih imam za upoštevanja vredne, posebno ker je med njimi nekaj priletnih noč. Ne trdim, da ni morda med njimi kdo, ki ni vreden našega zanimanja, a to naj se prouči. Njihovi svoji trdijo, da so modolže in doprinašajo dokaze ter nemurno intorvenirajo, kakor smo tudi mi to napravili v tem pogledu precej nespornih korakov. Njihova sadova je postala že naša osebna zadeva in - v kolikor so nekateri res nedolžni - tudi zadeva našega ugleda kot oblast. Bili bi zelo razbremenjeni in tudi mas ugled bi zrasel, ako bi se dok kem ea razčistilo in po možnosti ugodno rešilo te primere.

Prišakujem, da se boš v korist naše stvari posvel za šimproj šnja in ugodno rešitev primerov, ki sem jih navodol.

Smart fašizmu - svoboda narodu!

Predsednik PNOO

Zgodovinski

documenti št. mikro film št. 11-3124-82

3. septembra 1945

BAZOVIŠKA JAMA.

Zavezniki so se "podstopili" izprazniti jamo (ki jo imenujejo domačini "Šaht "). Ta jama je cca 500 m od Bazovice ob cesti proti Jezeru (vas).

V tej jami se nahaja veliko število gnijočih trupel bivših SSovcev, Gestapoveev, "Gebirgsjaegerjev", kvesturinov in poleg tega še štirideset konj.

Partizani so vržli v to jamo precej streliva, na to pa še ekrazita, kar je z eksplozijo delno vsa trupla pokrilo z kamenjem itd.

Dosedaj so zavezniki odpeljali iz jame vsega skupaj 6 - 8 krat s kani onom v smeri proti Trstu. S tem so odpeljali cca 250 kg gnijočih trupel. Ta prevoz se je vršil 28. 8. in 29.8. dopoldne.

Sedaj izleđa, da so zavezniki prenesali z odvezanjem. Delo jim ne gre tako lahko od rok, kot so mislili.

Angleški vojak, ki je bil tudi pri tem poslu je izjavil, da nadaljevanje tega dela dela ni mogoče radi prevelikega smrada, drugič pa, da je zaradi eksplozije preveč materiala, ki ovira dostop do trupel.

Ljudje različno komentirajo to početje zaveznikov.

Nekateri so prepričani, da je to maslo fašistov, ki so zaveznike nahuj skali za to preiskavo.

Drugi pa trdijo, da iščejo Angleži 7 novozelandskih vojakov, ki so izginili iz postojanke Bazovica okrog 25/6.45.

O teh vojakih kroži glas, da so pobegnili z nekimi ženskami (eneja od vojakov so res čez nekaj dni ujeli pri neki ženski v Bazovici).

Zavezniki pa menijo, da so ti vojaki v "Šahtu".

Lahko so ti vojaki "pobegnili" po naročilu, da imajo zavezniki vzrok iskati in brskati med mrhovino fašistov.

S. F. + S. N.

Barjane 25. 1945